

SREČEN BOŽIČ

ISTRA

SRETAN BOŽIČ

GLASILO SAVEZA JUGOSLOVENSKIH EMIGRANATA IZ JULIJSKE KRAJINE

NAŠ DEVETNAESTI BOŽIČ

BENEŠKI SLOVENC I JULIJSKA KRAJINA

Simon Rutar spominje u svojoj knjizi »Beneška Slovenija« kako su Beneški Slovenci 1848 i 1866 oduševljeno pjevali ovu pjesnicu:

»Predraga Italija,
Preljubi moj dom,
Do zadnje moje ure
Jest ljub te bom.
Si v kjetnah živiela
Objokana vsa,
'Na dikla špotljiva
Do zdaj ti si bla.
Raztárgi te kjetne,
Obriši suzó,
Gor vzdigni bandiero
V treh farbah lepó.«

I — 1866 godine — Beneški Slovenci su glasovali za Italiju.

Danas — poslije sedamdeset godina — oni vrijede skoro jedino kao objekt proučavanja, ali u nacionalnom pogledu se može vrlo malo, skoro ništa, učiniti da se Beneške Slovence jezično i duhovno uklopi u njihovo narodno deblo. I kada ne bi bili danas u onakovim prilikama pod fašizmom, ni tada se ne bi moglo mnogo postići.

Oni su 70 godina u Italiji u koju su došli dobrovoljno. Jer su pretpostavljali tadanju slobodarsku Italiju reakcionarnoj Austriji.

Slovenci i Hrvati u Julijskoj Krajini su tek devetnaestu godinu pod Italijom. I nisu došli pod nju plebiscitom, i nisu je doživljali u stihovima kao Beneški Slovenci. Ali današnja Italija hoće da od njih stvori isto onakove dobre talijanske građane kao što su Beneški Slovenci; Italija im ne da ni škole ni knjige kao ni Beneškim Slovincima, a i imena i prezimena im daje talijanska isto kao što ih je dala Slovincima u Beneškoj Sloveniji.

Devetnaest Božića — to je prosječna trećina čovječjeg života. To je mnogo u životu pojedinca, ali je mnogo i u životu naroda. U današnjem životu naroda možda još više nego u životu pojedinca. Jer život se danas odvija nezapaćenom brzinom, i ono što se nekada događalo i izmjenjivalo u stoljećima, danas se događa i izmjenjuje u godinama.

Devetnaest Božića je naš kraj pod Italijom. Preko osamnaest godina je prošlo od postavljanja novih granica. Oni medju nama i oni tamo dolje koji su mlađi od osamnaest godina, oni su se rodili već u Italiji. A i oni koji danas prelaze u muževno doba — koji imaju 24 godine — oni su ušli u školu kada je škola prestala da bude naša. A oni još mlađi, oni niti ne znadu da može biti u našoj zemlji školske djece koja ne nose crne košulje i koja ne govore i ne pjevaju u školi talijanski. A ljudi do 39 godine života služili su talijansku vojsku i nosili talijansku uniformu.

Sve ono ispod četrdesete, sve je to neposredno bilo uključeno u talijansku državnu mašineriju i u talijanski život, a skoro svi oni iznad tih godina osjetili su neposredno — kroz stotine kanala — utjecaj te tudje države i tudjega duha.

Devetnaest Božića se već u našoj zemlji nastoji izbaciti iz crkve pjesme u našem jeziku; devetnaestu godinu se zabranjuje djeci materinska riječ i devetnaestu godinu se već hapsi ljude kada zapjevaju u svojem jeziku.

Devetnaest Božića provadaju mnogi između nas van svoga zavičaja — devetnaestu godinu postoji već naša emigracija. Ali osjećaj zajednice s našim zavičajem ostao je živ u nama kao da smo se jučer odijelili od svojih ognjišta. Ta naša emigracija — to je stvarno samo osjećaj. Osjećaj zajedničkih misli i zajedničkih težnja s našim narodom dolje. A naročito u velikim događajima i u velikim praznicima, taj je naš zajednički osjećaj potenciran. Za vrijeme abesinskog rata i sada — za vrijeme tragičnih dana u Španiji — mi u emigraciji i naš narod dolje, osjećamo jedinstvo misli, nada i osjećaja. A i u danima ovakvih praznika — kada se u svima nama bude zajedničke uspomene na Božić našega djetinjstva — mi naročito osjećamo težinu ovih Božića. Jer ovaj naš devetnaesti Božić u emigraciji, je zajednički devetnaesti Božić patnja i nada nas ovdje i onih dolje.

Do kada ćemo mi u našim emigrantskim listovima pisati božićne uvodnike s naslovima »Naš osamnaesti Božić... Naš devetnaesti Božić... Naš dvadeseti Božić...?« Hoće li Julijska Krajina dočekati sudbinu Beneške Slovenije? I hoće li se i o nama do pedesetak godina pisati samo prigodno kao što se

sada piše o Beneškim Slovincima? Hoće li oni naši mladići i ljudi ispod četrdesete koje je neposredno zahvatila fašističko-talijanska državna mašinerija, hoće li oni postati ono što su Beneški Slovenci u narodnom pogledu. I hoće li naša djeca koja su morala navući crnu košulju i postali »Sinovi rimske vučice« (I figli della lupa), hoće li ta djeca nekada, u odlučnom momentu, pjevati:

— Predraga Italija,
Preljubi moj dom,
Do zadnje moje ure
Jest ljub te bom. —

Ili će ta djeca i ti mladići ići stopama svojih očeva i svojih djedova, i ostati po jeziku i osjećajima ono što su bili i stari?

Mi vjerujemo u ovo drugo. Iako ćemo izgubiti po neku obitelj, možda i po neko cijelo selo, deblo će ostati cijelo. Malo olurenjeno i okljaštreno, ali će ostati naše.

Iako u povijesti našega naroda u današnjoj Julijskoj Krajini nema puno svijetlih dana; iako smo kmetovali i kulučili za njemačke i venecijanske plemićke; iako smo argatovali za gospodare iz malih talijanskih obalnih gradića; iako smo veslali na mletačkim galijama i tukli se na svim morima i svim bojištima za Cesara i Principa, ipak smo uspjeli da udjemo u novo doba iza 1848 kao narod. Narod koji je malo pomalo osvojilo vinograde, koje je nekada za drugoga okopavao i broдове

na kojima je prije služio. Narod koji je napokon sjeo na svoju zemlju i došao do svijesti da je dio velikog naroda koji ima svoju historiju i koji ima svoje mjesto medju ostalim narodima.

Beneški Slovenci nisu do 1866 došli do te narodne svijesti. Bilo ih je malo i bili se na najkrašnjoj narodnoj periferiji. A ni Slovenci nisu bili potpuno probudjeni. Postojala je alternativa: Mazzinijeva i Garibaldijeva Italija s jedne strane, a Metternichovska i Bachiova Austrija s druge strane.

Beneški Slovenci su zvali 1848 i 1866 Italiju. Glasovali su za nju protiv Austrije. Ali Italija je tada bila sinonim slobode, a Austrija je bila stup reakcije u Evropi. Onaj ko je htio slobodu — onaj je tada glasovao za Italiju. To su uradili i Beneški Slovenci. Jer treće mogućnosti nije bilo. Osim toga — Beneški Slovenci nisu proživjeli nacionalno budjenje.

Sada je situacija obrnuta. Ko se danas bori protiv mračnjaštva, reakcije i ropstva, taj zna protiv koga mora da se bori: Ulogu Metternichove Austrije preuzela je druga država. Ta druga država ne može vezati srca omladine. Jer omladina — možda jedino zato što je omladina — hoće da se bori za pravdu i slobodu.

Naša omladina dolje je pokazala na kojoj strani su njezini osjećaji. I to ona omladina, koja je bila prisiljena da nosi crne košulje. Ta omladina je u velikim danima progovorila. Pokazala je smisao za borbu i spremnost na žrtvu. Ta omladina je dala svoju krv za pravdu i slobodu.

Ako je ta naša omladina — ona omladina na kojoj je građena asimilatorska politika već preko osamnaest godina — ako je ta omladina znala progovoriti u odlučnom času i ako je ta omladina osjetila na kojoj strani je napredak, tada možemo vjerovati da će ta omladina u cjelosti znati u svakom odlučnom času na kojoj strani fronte je njezino mjesto.

Ko hoće pravdu i slobodu, njega ne može privući današnja Italija. A ako još ta država uzimlje zemlju i kuću; kruh i krevet; tada ta država ne može nikakvim sredstvima privući polmilijski narod, narod koji je preživio zanos narodnog budjenja i narod koji je stekao svijest o svojim pravima i o krivici koja mu se nanosi. Narod koji vidi gdje je u svijetu napredak i gdje je ropstvo; koji vidi na kojoj strani je kruh, mir i sloboda i na kojoj je glad, rat i tamnica.

Od 1866 do danas je prošlo sedamdeset godina. I to sedamdeset godina od kojih jedna trećina pripada poslijeratnom vremenu. I radi toga, spominjući se sudbine Beneških Slovenaca, upoređujemo Julijsku Krajinu s Beneškom Slovenijom — 1866 godinu sa 1936 godinom — i nadamo se, vjerujemo, da naši prigodni uvodnici neće uvijek počimati »Naš dvadeseti ili dvadeset i prvi Božić«, već da ćemo jednog dana moći ogromnim slovima zapisati: Naš prvi Božić!

(t. p.)

JOŠKO ŽIBERNA:

PRVI OPOMIN:

PLEBISCIT V BENEŠKI SLOVENIJI LETA 1866.

BENEŠKI SLOVENCİ SO IMELI PRVI PARLAMENT V EVROPI

NAŠ NAROD V JULIJSKI KRAJINI IN BENEŠKI SLOVENCİ

V oktobru (20. in 21.) tega leta je šla mimo nas tiho in skoro neopazno zelo važna sedamdeseta obletnica plebiscita v Beneški Sloveniji. Ne gre za obletnico samo, ker ni potrebe, da se baš ob obletnicah zjemo, kakor se to pri nas še vedno dogaja od čitalništva dalje. Pečat, ki je za Slovence postal značilen in spremlja zlasti našo še z romantiko navdahnjeno starejšo generacijo. Ko taka obletnica mine, vesela ali žalosna, pozabijo na vse in grudo spet isti ljudje, neizčisti in popolnoma neizdelani dalje kot, da se ničesar ni zgodilo. Razvoj okoli nas pa gre svojo pot mimo nas in le čakamo, da nas pograbi in zmelje, ne da bi vedeli zakaj, ne da razumeli vseh gibanj.

Prva nasilna odcepitev slovenskega ozemlja pred 70 leti in to s »plebiscitom«, nam daje povod, da, s prej omenjenim v zvezi, opozorimo na svoje napake, da opozorimo na ta težki nauk iz naše zgodovine, ki je ostal v nas popolnoma tuj, kot, da nas ne bi zadeval. Napako nosimo že od početka in jo nosijo vsi, ki nas hočejo voditi. Nikoli v zgodovini namreč še nismo iskali kulturne, politične in gospodarske moči v sebi, ampak smo šli iskati vedno zaslombo drugam, pa četudi samo radi enega groša. In ko so se morali leta 1866. Beneški Slovenci odločiti med Italijo in Avstrijo, se nam ni in se nam tudi ne zdi nič čudnega, če so to tako storili. Na tretjo možnost niti nismo imeli. Ne oziramo se tu na nasilje, ki so ga ob plebiscitu vršili, niti na preteklost Beneških Slovencev, ki tretje možnosti skoro ni dopuščala. Važno je poudariti naše zadržanje od tu dalje. Za nas je bilo in je od tedaj menda nekak naravnega, da je in mora tako ostati, ker razen prav redkih in častnih izjem se slovenska skupnost zanje od tedaj dalje niti ni zmenila. Niti večera s spominskim govorom in recitacijami jim menda nikoli več niso posvetili.

Beneški Slovenci so ostali za nas po l. 1866 pozabljeni in osamljeni. Med njimi, za mejo, je ostal le še Ivan Trnko, ki si je nadel še ime »Zamejski«. Ostal je in delal še do danes, dokler ni bil potisnjen ob stran. Zgubil se je tja med nje še pok. dr. H. Tuma in še par njih, ki so zastoj in brez večjega odziva klicali in opominjali na ta kočček slovenske zemlje, dokler niso slednji utihnili in pustili za seboj le še nedovršeno delo, ki nima, kot zgleđa, nadaljevalcev. Javnost, ljudstvo, ali kakor se že hoče, pa je sploh ostalo ob vsem mrtvo in se ni ganilo. Gane se ne tudi danes, ko se je ta problem pomaknil že dalje, ko se je meja ponovno pomaknila globlje v narodovo telo in grozi z iste strani nevarnost že središču. Slovenci so, kot zgleđa, ostali v večjem delu isti in se iz naukov svoje zgodovine niso ničesar okoristili. Nacionalno vprašanje je ostalo za njih še vedno »problem emeravosti, nekakšne slovenskemu narodu prirojene lirčnosti, božanske imaginarnosti, katolicizma... itd. (Tone Brodar v »Književnost« l. 1, str. 6)

Ne gre torej zato, da bi izkoristili zopet to obletnico in se ob njej razložili. Opozoriti hočemo le na naše težke zgodovinske izkušnje, da bi se ob njih učili in se vzgajali k večji dozorelosti, borbenosti in samozavesti, ki naj išče moči in sil v nas samih. Le na ta način smo lahko dosegli, kljub vsej razcepljenosti, v kateri smo danes, da bo slovensko ljudstvo do zadnjega kotička zahotelo živeti v skupnosti in se za to skupnost tudi borilo.

Slovani su na jugozapadu zelo daleč prodrli, čeprav se točno ne da ugotoviti, kdaj se je to zgodilo. Odločiti se za to ali ono domnevo zgodovinarjev o prihodu Slovanov, o času njih prihoda itd., je težko. Eni trde, da so tu stalno, drugi od dobe »preseljavanja narodov«. Proti temu je zlasti ostro nastopil dr. H. Tuma, ki je smatral to teorijo kot enostavno zmišljotino germanskih zgodovinarjev, ki so ustvarjali zgodovino za zelenimi mizami, kakor je pač bolj odgovarjala političnim zahtevam države. Od teh so se učili naši šolarji itd. Zlasti pa utemeljuje to z dokazi, ki so proti teoriji i preseljavanju čisto močnejši, kot za njo. To seveda še ne izključuje, da so se tedaj vršila neka gibanja. Dokazov pa, da so bili baš Slovani tisti, ki so pričeli prodirati in izpodrivati prejšnje prebivalce, ni. Dr. Tuma stoji trdno na stališču, da so tu Slovani od nekdaj, da so celo segali zelo daleč v Furlanijo, kjer so kot poljedelci in pastirji živeli mirno, če niso bili prisiljeni prijeti tudi za orožje, ko

je bilo treba braniti svoje krčevine. Še pred rimskim imperijem so, po njegovem mnenju, segali daleč do Centralnih Alp. Ime »Kuk«, kar pomeni »nekaž širčega« je razširjeno daleč po Italiji; samo v Karnskih Alpah jih je našel 18. pri Raveni pa 5 vrhov s tem imenom. Zanimiva je njegova razprava o imenoslovju v Alpah v Jad. almanahu za leto 1923.

Tudi Beneški Slovenci so prvotno živeli po furlanski nižini. Toda vsled stalnih navalov z vseh strani so se pričeli umikati bolj v gorate kraje, kjer so bili tudi bolj varni in od koder so se tudi lažje branili. Živeli so v starem rodovnem agrarno kolektivnem družbenem sistemu v takozvanih zadrugah.

Na križišču važnih zgodovinskih dogajanj, so tako Beneški Slovenci živeli do l. 1805 čisto posebno življenje, ki se zrcali v marsikaterih njih posebnostih.

Toda do l. 1805 niso igrali podrejene vloge. Že zelo zgodaj so poskušali celo prodreti, zopet v dolino. Po Liviju so že l. 186 vdrli z gor prav do morja in se tu naselili. To je imelo za posledico ustanovitev rimske kolonije s 4.500 možmi na mestu, kjer je danes Oglej. Od tedaj se je pričelo pravo latinjenje Furlanije, kar pa v beneško-slovenske kraje ni imelo še dolgo vpliva. Po Furlaniji pa so še do danes ostala lepa slovenska krajevna in druga imena. S. Rutar trdi v svoji knjigi »Beneška Slovenija«, da je živel v Furlaniji močan in silen slovenski rod, katerega jezik je še do 12 stol. prevladoval in bil, kot bolj omikan kot furlanski, celo občevalni jezik po dvorih.

Slovensko plemstvo (Čuki, Bojani iz Čedad) pa se je obdržalo tu še dolgo potem, ko je drugod že zginito.

Kršćanstvo je storilo tudi svoje delo. Slovenci, po Furlaniji že redko naseljeni, še kot otočki, so se tako kmalu poromanili. V gorah, kjer so bili bolj strnjeni pa seveda ni šlo tako lahko in baš njih lega, ki jih je sicer po eni strani odrezala od ostalih Slovanov, jih je na drugi strani očuvala pred pre zgodnjo romanizacijo. Vse oblasti so prihajale z Benetk, ali s Čedad, zlasti cerkovne, pa tudi posvetne, so si hotele pridobiti njih naklonjenost. Čedadski patrijarhi so jim uzidali samostan, pred katerim so slovenski kmetje in seljaki potrjali oblast in ji prisegali zvestobo. Podrobnih podatkov o tem pa žal ni. Običaj pa je bil podoben ustoličenju vojvod na Gosposvetskem polju in je čisto slovenski običaj. S tem sicer niso igrali na zunan nikake podrejenosti, a bili so pritegnjeni proti Vidmu in Benetkam, kjer je gospodarila cerkvena patrijarhija in posvetna oblast. Kanin in Kolovrat sta pričela prvič ločiti ta slovenski živelj od ostalega. Bilo je to v 12 stol.

Benetke pa so kasneje znale še spretno izkoristiti svojo oblast in si pridobiti naklonjenost ljudi. Zgodaj so namreč spoznale strateško in gospodarsko važnost teh krajev. Pustile so zato tem Slovincem vse, kar se ni križalo z njihovimi interesi. Tako so jim pustile jezik in običaje, oprostile jih plačevanja davkov, imeli so svoje vojaštvo, ki naj bi branilo mejo pred vpadi. Zato ni čudno če se je

do Napoleona, ki je po zavzetju teh del, razdelil provinco v kantone in ko-

mune, ohranila njih lastna uprava, ki je popolnoma svojstvena. Dr. Tuma upravičeno pravi, da so imeli Beneški Slovenci

PRVI PARLAMENT V EVROPI.

Skupina bivališč v kraju je tvorila »tosesko«, katero je vodil starešina. Hišni gospodarji take toseske so se zbirali ob nedeljah pod košato lipo, ob kameniti mizi in sklepali v vseh, zlasti gospodarskih, zadevah. Župan je vodil zbor starešin, ki so tvorili »sosednjo«, ki je hodila tudi na prvi stopnji po običajnem pravu. Soseska je bilo 36; na desnom bregu Nadiže 21, na levem pa 15 in so tvorile landrsko in mnersko skupino. Vsaka od teh je zbrala po 12 mož »dvanajstijo«, ki so potem reševali skupne spore, odločali o skupnih stvarih in smeli celo izrehati smrtno kazen. Sestajali so se na Sv. Petru. Beneški Slovenci so tako tvorili svojo državo s popolno avtonomijo, s svojo upravo, in s svojo malo vojsko — 80 mož, ki so jo morali izdržavati na meji. Pred sto leti jim je to vzela Francija. Od tedaj se prekine staro življenje in izvrši se velik preokret.

Ko je 1815. prišla ta zemlja pod Avstrijo, je ta prepustila upravo — Italijanom, ker je gotovo mislila, da tu žive Italijani.

Zato se tudi najde med B. Slovenci toliko italijanskih imen. Drugi vzrok temu pa je, da so morali ljudje od tedaj poleg imena pričeti nositi tudi priimek. To delo so zopet po svoje pričeli izvrševati Italijani. Hišna imena pa so še do danes ostala slovenska. Kljub vsemu pa je bil italijanski vpliv še do l. 1866. zelo majhen. S to upravo se je avstrijska vlada ljudstvu, navajanemu starih pravic, silno zamerila, a tudi Italija se je morala poslužiti pri volitvah nasilja. Prvič v italijanski in naši zgodovini je bil uporabljen sistem plebiscita s »si« in »no«, fašiste pa so takrat nadomeščali garibaldinci, ki so preplavili slovenske vasi. Po statistiki je bilo le nekaj glasov proti priključitvi, prof. dr. Puntar, pa jih je do sedaj ugotovil že ok. 300. Težkoče raziskovanja pa so velike.

JEZIK BENEŠKIH SLOVENCEV

se je seveda tudi oddaljil od ostalega in šel svojjo pot. Sev. del pa zelo sliči po jeziku še danes onemu, kot ga govorijo Slovenci v Ziljski dolini. Do l. 1805, pa še tudi do l. 1866 so torej živeli ti naši Slovenci ločeno, se razvijali ločeno s svojimi običaji. narečjem, ostali pastirji in kmetje, če jih je bilo preveč so se zgubili v svet. Le redkim je bilo dano, da so se izobražili, ker je cerkvena in posvetna oblast od njih vidno le primala, ni jim pa ničesar vračala.

Od leta plebiscita pa gre razvoj svojo, novo, pot pod Italijo, ki je polagoma vse-sala ta odenek, da smo skoro že mi pozabili nanj. Še bolj kot prej, brez opore k ostalemu narodnemu telesu, ki je pričelo baš živeti in se otesati vplivov, so se Beneški Slovenci oddaljili od nas ni mi od njih. Prvi valovi probujajočega se slovenstva so se ob novi meji odbijali, glasovi s »taborov«, da niso mogli preko nje. Od druge strani pa je prihajal velik val nacionalizma zedinjene Italije, ki se je pričela gospodarsko dvigati v veliko kapitalistično državo, kateri je bilo treba tržišč, zemlje za iskoriščanje in končno tudi — strateško varnih mej. Mladi nacionalizem si je najprej začrtal mejo od Soči: prva žrtev so mu bili Beneški Slovenci. Po statistiki ital. geografa Canestrellija (Rivista

Stara žena iz Beneške Slovenije

geografica Italiana 1914) jih je bilo teh v videnski pokrajini, na ozemlju 412 km², 36,178; in sicer v Reziji 4671, v okraju Sv. Peter ob Nadiži 17,291. terskih Slovencev je bilo 12,986, judrijskih pa 1230. Najbolj so ispostavljeni terski Slovenci in njih jezik zgineva dan za dnem, dočim so drugi kompaknejše naseljeni.

Med terskimi Slovenci je zanimiva črnogorska naselbina Črni vrh, ki je ohranila svoje običaje in krasno narodno nošo.

Tako vidimo, da položaj Beneških Slovencev z nobenega vidika ni bil zavdanja vreden. Leto 1866. torej ni moglo prinesiti čudeža. Politično niso mogli zra-sti in se razviti, ker so bili odsekani baš v odločilnem trenutku, ekonomsko so padali čim dalje bolj v kolonatsko sužnost. Kultura naroda pa je zrcalo razmer v katerem narod živi.

Danes so se meje pomaknile še preko Soče, do mej, ki si jih je postavil italijanski imperijalizem in, ki mu nudijo strateško varnost. Beneški Slovenci so se pridružili še slovenske pokrajine: Goriška, Trst in hrvaška Istra. Razlika med njimi pa je velika. Beneški Slovenci, s par molitveniki in katekizmom v svojem jeziku, gospodarsko na tleh, še nižje kot se bili, ko so si sami odločili v soseskah, s primitivnim kultiviranjem zemlje, a obdavčeni do kraja. Te zadnje molitvenike in katekizme so jim vzeli pred letom. Intelligence, ki bi ljudstvu stala ob strani; pa skoro niso imeli. Drugi preko Soče pa so bili sprva na boljšem, gospodarsko skoro samosvoji, politično zreli in v razmahu, kulturno visoko. Pritisk je potaler intelligenco. Ostali so tu sami — kmetje in delavci, ki so pa pod silo izkoriščanja pah-njeni v gospodarsko sužnost modernega veka, njih politična in kulturna zgradba pa je strta. Vsa bodočnost sloni torej na njih. Zadnji Rezijan, ki še nikoli ni vedel kam spada, pa zadnji Beneški Slovenec, ki se ni učil nikoli slovenskega ni ne zna italijanskega, pa vipavski kmet, tržaški mandriar in pristaniški težak, si stojita danes skoro enaka med enakimi v borbi proti veliki razdiralni sili fašizma. Od njih zmage je odvisna, nadaljna bodočnost zemlje od Tilmenta in Rezije, pa od Zile sem, ki ne sme pustiti, da bi se še dalje ponavljala zgodovina v njih škodo.

P. S.: Na kratko smo hoteli podati par misli. Toda s svoje strani ne smemo stati ob strani vsemu dogajanju kot do sedaj. Opozorili bi le na eno. Vsa težka zgodovina naše zapadne meje je skoro neraziskana in o njej nimamo razen Rutarjeve že zastarele knjige, sistematičnega dela. Zlasti organizirana emigracija mora poskrbeti in nuditi pogoje zato, da se omogoči enemu izmed mnogih naših študirajočih nadaljevanje začete delo na tem polju. Zlasti mora poskrbeti, da se ohrani v celoti in neokrnjena dragocena zapuščina dr. Tume, ki šteje par tisoč knjig, ki obravnavajo naše narodnostne probleme, zlasti Beneško Slovenijo in Rezijo. Omogočiti se mora enemu vsaj pregled te zapuščine. Treba je, da zlasti mi, ki smo najbolj prizadeti, damo inicijativno za delo, ki naj spravi v gibanje vse slovensko ljudstvo in mu omogoči ob spoznavanju svoje preteklosti, ustvarjati novo pot in poglede v bodočnost. Dolej v tem ozivu ni bilo storienega ničesar.

Trg v Fojdi (Faedis) — Beneška dolina

OB 70 LET. PLEBISCITA V SIMON RUTAR

BENEŠKI SLOVENIJI

O BENEŠKIH SLOVENCIH

(ODLOMKI IZ NJEGOVE KNJIGE „BENEŠKA SLOVENIJA”)

Moramo torej pribiti, da se slovenska inteligenca ni brigala za Beneške Slovence, kakor se je malo ali nič zanimala za Koroško; temu je pripisati, da se Beneški Slovenci prav nič, Korošci pa premalo čutiljo Slovence... Slovenci nimamo danes niti pravice reklamirati Beneško Slovenijo zase. Bila nam je vedno tuja, nepoznana; sama je čutila, da je Italija njena domovina.

Henrik Tuma.

Molče smo prešli letošnji 22. oktober kakor vsa prejšnja leta in nihče ni izpregovoril besede, da bi nas obojnil dogodka pred sedemdesetimi leti, ko se je vršil v Beneški Sloveniji dne 22. oktobra 1866 plebiscit, ki je moral odločiti, ali pripade ta pokrajina Avstriji ali Italiji. In vendar bi nam morala biti ta letnica vedno živo v spominu in šteti bi jo morali med najpomembnejše datume naše novejšje zgodovine.

Beneški Slovenci so kakor prekomurski in rabski Slovenci vsa stoletja živeli svoje posebno življenje brez zvez z ostalimi Slovenci in pod drugimi gospodari. Malo vemo o njihovi preteklosti, ker naši zgodovinarji še niso raziskali spomenikov, ki jih hranijo Beneška Slovenija in nekatere knjižnice in arhivi. Kajti razen Simona Rutarja, Henrika Tuma in Josipa Puntarja ni bilo in ni nikogar, ki bi nam bil začel odkrivati ta kos naše zemlje, ki se je odtrgala od nas in se nam izgubila za mejo.

Franki, oglejski patrijarhi in Beneške so bili gospodari Beneške Slovenije. Toda ohranjeni spomeniki pričajo, da so Beneški Slovenci skozi vsa ta stoletja vzdržali svojo ureditev dežele. Tuma pravi, da so slovenske soseske v Beneški Sloveniji imele svojo upravo, svoja sodišča, svoje finance in svojo vojsko, torej polno avtonomijo, vse do leta 1805, ko so Francozi po padcu Beneške republike zasedli tudi Furlanijo in Beneško Slovenijo ter odpravili domačo avtonomijo. Po dunajskem miru je leta 1816 Beneška Slovenija pripadla Avstriji, ki je uvedla v deželi trdo vladno političnega in gospodarskega pritiska. V teh letih je postajalo v severnih italijanskih pokrajinah vse močnejše gibanje za osvoboditev Italijanov izpod avstrijske vladne. Enak odpor proti Avstriji je rasel v Beneških Slovencih. Ko je Italija leta 1866 premagala Avstrijo, so se Beneški Slovenci s plebiscitom izrekli za Italijo. Dne 22. oktobra 1866 je bilo vključenih v italijansko državo 40.000 Slovencev.

Le petdeset let so živeli Beneški Slovenci s Slovenci drugih avstrijskih pokrajin v meah iste države. S plebiscitom leta 1866 pa je zarezala mednje državna meja in končno ločila Beneške Slovence od slovenske skupnosti. Lahko je razumeti, da so se Beneški Slovenci odločili za naprednejšo Italijo, ki je takrat nastajala, in proti nazadnjaški Avstriji, v kateri so Beneški Slovenci preživeli dva absolutizma pod Metternichom in Bachom. V tem času ndušenega življenja je slovenska politika šele nastajala, narod pa še ni bil dozorel do zavestnega hopenja in dejanja, najmanj Beneški Slovenci. Na drugi strani se je Italijansko meščanstvo z določnimi smotri in jasnimi pogledi ob gestih svobode in enakopravnosti borilo za osvoboditev in zdinjenje. Ze leta 1831. je postavil njegov ideolog Mazzini Italijanske meje do Trsta, leta 1860. do Soče. L. 1866. je že uradna Italija zahtevala mejo ob Soči. Teh italijanskih načrtov Beneški Slovenci niso razumeli in se niso zavedali, kaj bo zanje pomenilo, priti kot narodna manjšina v nacionalno italijansko državo, v kateri je bil njihov položaj čisto drugačen kot takrat, ko so branili vzhodno mejo Beneške republike. Kajti to dobo označuje nastanek nacionalizmov, ki so se v naslednjih desetletjih razvili v močnejše imperijalizme. Ti nacionalizmi in imperijalizmi so odločilno posegli v razvoj slovenskega naroda in ga postavili pred velike naloge, obraniti svojo narodnost pred njimi. Slovenci tem nalogam niso bili kos. Dogodki so jih prehiteli. Prejš se je to zgodilo leta 1866, ko se je nekaj desetstisoč Slovencev ločilo od drugih in s tem oslabilo narod, ki je v naslednjih letih na taborih komaj začenjal svoje politično življenje. Če bi bila takrat živela med Slovenci misel, Zedinjene Slovenije, bi se bili Beneški Slovenci v plebiscitu leta 1866 morda odločili drugače.

Kakor da je usoda Slovencev zvezana s plebisciti Stirinpetdeset let po plebiscitu v Beneški Sloveniji, se je vršil plebiscit na Koroškem, v pokrajini, ki je bila neposredno izpostavljena nemškemu pritisku. Spet so slovenski glasovi odločili, da so potegnili državno mejo sredi slovenskega ozemlja. Na drugi strani se je naša meja tudi umaknila od Nadiže daleč sem čez Sočo prav do Alp. Ko se je vršil Koroški plebiscit, je bil beneški že pozabljen. Če bi se ga bili spominjali in se učili iz njega, bi bila tudi tu odločitev morda drugačna. Danes pozabljamo že tudi Koroški plebiscit.

In vendar bi morala biti tudi nam kakor vsakemu narodu zgodovina kos sedanjosti, njena tradicija opora v današnjih prizadevanjih. Spoznavanje sil, ob katerih smo rasli ali padali, njihovih razmerij in vzročnih zvez bi nam odprli pogled v zakonitosti razvoja in omogočili suvereno obvladovanje našega življenja, da so se edniti toliko dvignili, da bi postali samostojno misleči in snujoč narod. Tudi ta težka sedemdesetletnica nas opozarja na delo, ki nas čaka, če nočemo, da bi se uveljavila v nas tradicija plebiscitov.

1936 — Ljubljana.

Leta 1899 je izdala Matica Slovenska v Ljubljani prvi obširnejši prirodoslovski in zgodovinski opis Beneške Slovenije, ki ga je spisal prof. Simon Rutar. Iz te knjige prinašamo nekaj značilnejših odlomkov ki postanejo ob primerjanju z današnjim položajem v Julijski Krajini, v marsičem aktualni zlasti pa zanimivi. (Op. ur. — Agis).

— Jezikovna meja Beneških Slovencev se začena na južni strani Ibane in gre ob potočju mimo Cente skoro naravnost proti gori Subit (344 m). Potem se drži vznožje ceste na Staro goro do C. Muldiaria, tu pa se obrne po hrbtu čez Prešenski hrib dol do izliva Arbeča v Nadižo. Od nadižkega mosta se vleče po nasprotnem robu gori čez Volovjak okoli Bundeča na Mladarsia, odtod pa nad Kanaličem (pri mlinu Foran) proti Sv. Lovrencu in po robu navzdol na Pikat (261 m), kakor drži občinska meja med Torjanom in Fojo. Od Pikata gre nekoliko proti severozahodu pod vasi Vile in Podklap proti Poljani, ter dalje ob fojdskoahntenski občinski meji do pod Porčinji. Tu se obrne na Čelo (713 m) in drži naravnost proti severozahodu okoli občine Malina in okoli vasi Gorenja Čarneja (pri mlinu na Lanji) na Čaban (476 m). Cukon (536 m) in na Plajul. Odtod se spusti dol v dolino h Karnati in gre nekoliko časa ob tej reki navzdol da obkoli romandolske hiše in pride po sredi Sedigle mimo Patukov in Lukina do Tera nad Menotom. Tu se obrne naravnost proti zahodu nad Šumajami, ob potoku pod Smardečo in dalje ob občinski meji med Čezeljo in Gorjani ter čez Campon (764 m) zopet nazaj k Cmoru. Ob tem potoku gre navzgor do Kraškega potoka pod zaselki Ovše in Podkras ter Bratini, da pride na Kvarnan in sledi potem občinski meji brdske huminski do Camponovega pogorja in po njem do Lanneža. Odtod sledi narodnostna meja okrajni čez Muščevo sedlo do Kadina. Tu se začne rezijanska meja, ki vodi na Lavro, čez Rezijo na Stavnico, potem onstran hrbta globoko dol v potok Močila blizu Rakolane, a zopet kmalu nazaj gori na glavni hrbet čez Kosmač, Jutrnico in Sart na Kanin. — (Str. 54)

— Po zadnjih dveh številjenjih so imele čisto slovenske občine sledeče prebivalstvo:

1881 : 27.684

1895 : 31.778

Koliko Slovencev se nahaja po mešanih županijah to je kaj težko določiti, ker italijanska »anagrafe« ne pozna razlike po jeziku. — (Str. 59)

Gotovo je, da mnogo italijanskih duhovnikov posebno ob jezikovni meji mrzi slovenski jezik in slovenski živeli. Ljudstvo pa se ne zaveda in molči k vsemu. — Kakor povsod tako vplivajo tudi na beneškem najbolj duhovniki na prosto ljudstvo. Oni bi bili torej najbolj poklicani širiti narodno omiko; ali najpoprej se morajo njim oči odpreti. Kako naj širijo med ljudstvom

narodno zavest, ako se sami ne zavedajo? — Kaj pa šele tam, kjer služijo rojeni Italijani za duševne pastirje! Ti so pravi politični emisarji, učitelji zveličavne toskanščine. V neki vasi so ljudje sami prosili: »Ne pošiljajte nam tega gospoda, mi ga ne razumemo!« — (Str. 62, 63).

— Ali kakor hitro so začutili Italijani, da se širijo med Benečani slovenske knjige, začeli so se jim lasje ježiti in zagnali so velikanski krik po vseh svojih listih, zlasti v florentinskem »Nazione« in videmskem »Friuli« (začetkom l. 1898) pod naslovom »Un'agitazione antinazionale in Italia«, ter »La propaganda panslavista«. Na take pozive je začela vlada nabirati italijanske knjige in jih na tisoče (zlasti molitvenikov) pošiljati med Beneške Slovence. — (Str. 65).

Po Baudouinu slove rezijanska »Češčena si Marija« takole:

— Saludana bodite Marija, punčaka gracije, gospud je z vami, žignana vis te ta mi ženami, anu žignan je ta sad od vašiga žvota. Ježuš. Sveta Marija, mati od Boga, prosite za nas grišnike, injan anu tou to oro od naše smarti. Tako bodi! Na ime od oče. /nu od sina anu od svetaga duha. — (Str. 88).

Nekaj rezijanskih narodnih pesmi.

— Ta lipa moja rožica! (deklica)

ko bej na bej se držala,
(ko bi se ne domišljala
da koj ona je tuu wosé!
(da je sama v vasi)
Ma viš li, koj ti on ti ritjet?
(pa vidiš, kaj ti čem reči)
da okul vasi te uodet
(daj se okoli vasi voditi)
za štire prasce prehane,
(s štirimi vpreženimi prašiči)
da solde ti ba zbiral,
(da bi ti solde zbiral)
da lile ta lla loe la la
nuta la li la loe la la. —
— Kada na Oster pridemo

— Kada na Oster pridemo

Naše Rezijanke videmo,
k' majo kratke janke, kratek ras (kikljo)
k' im rase trebuh vun čez pas.

— Hčerko mamo, jo čemo oženet
veliko doto ji čemo dat'
staro janko, star korat,
gore na Osterk no Snežat. —

— Kdor če v Rezijo vas iti
mora sabo metlo nesti,
da pred sabo pomeđe
de v smeti ne zabrede. — (Str. 93, 94)

— Francozi so odpravili tisočletne sosednje, ker se niso viemale z njih ustavo. (Pod avstrijsko vladno pa so živetarile še po letu 1830.) Čez tisti prostor, na katerem se je zbiral slovenski parlament, so

potegnili cestno progo in posekali lipe Kamenite mize v Landarju in Mjarsi so bile razbite ali pa na kako gostilniško dvorišče postavljene. — (Str. 167.)

— Leta 1816, 4. aprila, izide nova teritorialna razdelitev. Ta je zatlra orih 36 sosesk in mesto njih ustanovila le 3 občin, ki so pa obsegale tiste soseske, ki so po naravni legi skupaj spadale. — (Str. 168.)

— Leta 1833. je zabranila politična oblast zbiranje z sosednjah. Kljub temu so se zbirali hišni gospodarji še do l. 1850 to je do razdelitve občinskih zemljišč. (Str. 169.)

— Med tem se je približalo osodepolno leto 1844. Avstrija je začela utrjevati podboneško cesto in prepovedala pod smrtno kaznijo uvažanje strelnega orožja na Beneško. Kljub temu so je dovažali prebivalci iz Štupice skoro vsak dan v koših za voglje in je potem skrivali po votlinah in kleteh, a nihče jih ni izdal. Ko je poknala vstaja, so ustanovili koj narodno stražo, ki je bila na mah oborožena. Njen poveljnik je bil Franc Podreka iz Šenpetra, a podpoveljniki so bivali po posameznih občinah. Ta straža je vedno pazila na tujce in je tudi zaprla mnogo sumljivih ljudi. Nad cesto so kupičili velikanske skale, da bi jih zvalili nad avstrijske vojake, če bi poskusili prodirati ob Nadiži. — (Str. 169.)

— K novo ustanovljeni narodni straži je pristopilo tudi mnogo Slovencev in ko se je raznesel glas, da hočejo Avstriji Čedad naskočiti, prihitelo je ljudstvo iz vsega okraja, da bi ga branilo. — (Str. 170.)

— Zaradi njih srčnosti pa jih je pohvalil Tomaseo v svoji proklami furlanskim ljudstvom takole: »Tudi Vam Slavljani šepeterskega okraja spregovorim besedo: bratom Slavijanom, ki potrjujete bolečinam in nadam Italije. Na prvi glas, ki ste ga slišali da je Čedad oblegovan, prihiteli ste hitro, braniti ga; celo Vaše ženske so se pripravljale, oborožiti se proti Nemcu na korist Italije v nevarnosti. — (Str. 171.)

— Po vojni l. 1866 in premirju v Korminu (27. julija) so napravili tudi med beneškimi Slovenci plebiscit. Vsi k temu poklicani so se izrekli za monarhično — konstitucionalno vladno kralja Viktorja Emanuela II, jeden sam Slovenec je bil proti zedinjenju z Italijo. — (Str. 171.)

— Tedaj pa je odbila smrtna ura Beneški Sloveniji. Tudi zgodovinske listine so se po večini zgubile. V 16. st. je bil izgorel župnijski arhiv v Šenpetru. Italijani su prodali l. 1866 mnogo spisov slaniarjem v Korminu in Gorici. Kar je še ostalo, so nalcžili na voziček in odpeljali v Čedad in spravili na kaščo uradne palače, kjer so izpostavljeni dežju, vetru in mišim. — (Str. 171.)

ZEMLJEVID BENEŠKE SLOVENIJE

REJEC MAKŠ:

POVPREK PO SLOVENSKI BENEČIJI

ŠTUDENSKI IN PROSVETNI IZLETI MED BENEŠKE SLOVENCE

VTISI TOLMINskega ŠTUDENTA

Nikoli si nisem mogel razložiti zakaj se mi je zdela otroku številka »enajst« nekaj ogromnega, kot pojem, ki ga z otročjo pametjo nisem mogel zajeti. Morda zato, ker sem zmožen na obeh rokah le 10 prstov? Prav tako nekaj daljnega se mi je zdela tudi Slovenska Benečija, ki je bila za gorami iznad soške doline, za katerimi nam je sonce vsak dan utonilo. Italija je bil nam otrokom, čeprav smo bili tik ob meji, pretežak pojem; toda Benečija in Benečani, ti so nam bili bližji, čeprav daleč za naš pogled, ki je šel le do vrh Kuka in Matajurja.

Benečani so nosili v jeseni k nam kostani, debele »marone« na prodaj, in zato so bili v naših otroških očeh nekaj imenitnega, ker kuhani kostani je bil za nas priboljšek, ki se ni dal meriti s vsakdanjo polento in močnikom. Se imenitnejše pa se nam je zdela, ko je prišel s krošnjo polno različnega blaga Benečan Mok ter so nam od njega kupili jake žametaste hlače. Večkrat je Mok pri nas prenočil in tedaj nam je v dolgih večerih govoril v svojem čudnem benečanskem dialektu, ki je bil poln raznih »ošitje« in »porco«, o Benečiji, o Čedadu, Stari gori, ki da je znana božja pot in Landrski jami, ki se kaže šele v Rezijski konči. Z mojo mlajšo sestro sva bila vsa ponosna, da je Mok pri nas prenočil. Sosedovim ni bilo prav, da se s tem hvaliva, pa so hitro povdarili čes: Oh, kaj bosta vidva, saj je tudi naša mama iz Benečije! Pa je bila res iz Peroti pri Livku, prav izpod vrha Matajurja ter je Čedad na obronku Furlanije bolj poznala, nego moj oče Gorico, čeprav je obiskal vsaki semenj sv. Andreja.

In vendar je ostala nam otrokom Benečija daleč, kajti v Benečiji nam je vsak dan sonce utonilo in v Benečiji je bil že — Lah.

PRVI MOJ POGLED V SLOVENSKO BENEČIJO

Ob prelomu kobarške fronte sem šel prvič s sestro v Slovensko Benečijo. Pravili so nam, da imajo v Benečiji dovolj koroze za polento ter da se tudi žito še dobi. Tedaj pa nismo imeli niti kruha, niti polente dovolj in sestra se je napotila ter vzela mene seboj. Šla sva ob Soči do Kobarida nato na Livk, ki se nahaja na prelazu med Metajurjem in Kukom, dvema vrhovima nekdanje avstrijsko-italijanske meje ter nato dalje po ozki pusti dolini, polni sledov skorajšnjega vojnega zaledja, vse do Šenpetra ob Nadiži. Hodila sva ves dan, od jutra; le malo sva se med potjo vstajala, toliko da sva povprašala po blagu, ki sva ga hotela kupiti in pripeljati domov. V vasi pred Šenpetrom sva prenočila. Bila je prijazna hiša. Postregli so naju s polento in skuto. Pripovedovali so nama o Lahih, ki so se umaknili pred Avstrijci, o tem, kako so gradili kot delavci železnice po Kranjskem, delali v Trstu ter prodajali kostanj po Goriškem. Često so zajahali k nam, ker doma so imeli malo kruha, v ostali Italiji ga pa tudi ni bilo mnogo. Takoj, ko so odslužili vojaščino v Italiji so moški odhajali v »auštrijakijo« za delom in le otroke in žene so pustili doma. Komaj enkrat v letu so se vračali domov in tedaj so doma praznovali in rajali razgreti od domačega vina »katanje«.

Dolgo v večer so nama pripovedovali vse polno zgodbic in dogodkov s poti v tuji deželah a jaz sem jih radi čudnega naglasa in besed ter trudnosti le napol razumel in slišal. Pripovedovanje me je uspavalo. Drugi dan sva se s sestro vračala iz Šenpetra proti Kobaridu v malih vagončkih ozkotirne železnice z dvema vrečama koroze. Ker pa se je vršila po vseh teh krajih radi vojne zasedbe rekvizicija živčnih potrebščin, sva morala dobro paziti na najini vreči vse do Robiča, stare obmejne postaje. Spominim se dobro, da so vojaki skrili sestro in mene, ko je prišla v Podlipi policijska kontrola z vrečami vred za zaboje. Kot v kurniku sva se pripeljali v Kobarid, toda z vrečami koroze.

ŠTUDENSKI IN PROSVETNI IZLETI

Kasnije smo se, zlasti ob počitnicah študentje često zbrali ter jo mahnilo preko Volč, skozi Kamenco, preko Kolovrata, Volarske planine, čez greben Kuka v Benečijo. Nekolikokrat smo šli na božjo pot k Štoblahu. Pet ur dobre hoje je bilo od nas. Leto prej, kot se je Zorko ponesrečil ter je Drago izdahnul na begu pred zasledovalci smo zbrali vso tolminsko prosvetno srenjo ter se neko nedeljo napotili do Štoblahu. Vso pot je odmevala naša pesem po globokih grapah in osonjih brezljikih ob katerih se tiščijo zlepljene tene, majhne benečanske vasice Trinki, Klobučari, Lipe itd. V Trinkih smo se vsi, okrog sto tolminskih fantov in deklet ustavili in prepevali. Z nami so se združili domači Benečani. Trinčani, ter poizkušali z nami naše pesmi, pa jim niso šle naše viže, ker, oni mlajši, nikoli naših pesmi niso čuli. Pri njih se pojejo večinoma, kar je slovenskih, le cerkvene ter nekaj prastarih narodnih, sicer pa jo zavižajo le po laško. Nato sta Drago in Zorko povzela besedo ter govorila o Slovanih, Slovencih,

Ravnica v Rezijski, panorama

Hrvatih in Srbih, o naši skupni svobodni domovini, o pesmih in naši kulturi, zgodovini, o vsem, kar je našega o naših in zlasti tudi njihovih pravicah, pa so le kimali, ker so malo od vsega tega razumeli. Doslej jim še nihče tega ni pripovedoval. Čudno in nevarno so se jim zdele take besede o svobodi in narodnih pravicah, ko pa so doslej vedno vedeli in verjeli v svoji vkoreninjeni superlojalnosti da so in morajo biti dobri Italijani ter da morajo biti zadovoljni, da lahko čujejo še v cerkvi božjo besedo v domačem jeziku, ki so ga govorili vedno njihovi pradedje.

ZEMLJA IN LJUDJE

Kasneje in prej sem večkrat prehodil to zapuščeno pokrajino, ki je še predno se je zavedla v splošnem narodnem prebujanju svojega rodu padla pod tuji jarem. Prešel sem po njej s prijatelji in sam po vseh dolinah in grebenih, od skrajnega severa do poslednjega slovenskega naselja na jugozapadu, do Stare gore, znane romarske poti nad Čedadom, obšel sem vse vasi po izredno raztegnjenem pobočju Matajurja in Kuka, povzpel sem se do znamenite Landrske jame, kamor se je umaknila slovenska kraljica s svojimi podaniki pred divjimi napadi Mongolov, ter plašil po njej številne netopirje, toda vselej ko sem se vračal mi je bilo nekaj teškega na duši. Videl sem in govoril z ljudmi, ki jim je čudno in teško, da so našega rodu in se tega rodu tudi ne zavedajo.

V šestdesetih letih preteklega stoletja se je pri nas začelo komaj razvijati narodno življenje in jačji narodni čut. V Trstu in Gorici so se osnovala prve čitalnice in druge narodne organizacije. Tem mestom so sledili trgi v gornji soški dolini. V sedemdesetih letih so bili veličastni ljudski tabori, na katerih so narodni voditelji z živo besedo prebujali široke narodne množice. Nato so vznikli prvi listi in časopisi, so se snovale prve književne družine, ustanovljale prve gospodarske organizacije (prva mlekarstva zadruga na Tolminskem, osnovana l. 1874) in celokupen narod se je pričel pripravljati za skupno brambo za narodno samobitnost. V tej dobi, ko se je po vseh slovenskih deželah začelo prebujati narodno življenje, je bila odtrgana od celotnega narodnega telesa Slovenska Benečija in bila priključena Italiji. Šestdesetstisoč ljudi, naših ljudi nam je vzela tedaj Italija na zemlji, ki se razprostira od grebenov Kuka in Matajurja ob dolini Nadiže do Stare gore nad Čedadom. Pred letom socialne revolucije 1848 so bili grofovijski tlačani in birači so vihteli nad njimi bič. Ko so se tega otresli so bili vključeni v drug jarem narodne sužnosti. Niti zavedati se niso utegnili, ko jim je kruta usoda vtaknila glavo v drug težak jarem, skoraj hujši in dolgotrajnejši od prvega. Dolga leta in teško življenje je temu našemu ograniku spremenila značaj in mišljenje, ohranila ga je le trdoživost in teško in skromno življenje, ki se živi po ozkih osonjih dolinah Slovenske Benečije. — Ljudje so nezaupljivi, tihi, ubiti, brez ponosa in stremiljeni, zakrknjeni v svoji revnem. Narodni jezik, cerkvene pridige in pesmi, redke knjige v narodnem jeziku, domačega pesnika — duhovnika Trinka pesmi, vse to se jim zdi le kot milost, ki jo prejema jo od italijanske sile in ne pravice, ki jo imajo do vsega tega in še več. Narod je izgubil, oziroma niti nikdar ni imel narodne zavesti, ker je prežgodal še v temni razvojni dobi prišel pod tuj jarem, ki mu nikdar ni dopustil svobodnejšega diha, kot ga ne dopušča vsemu ostalemu našemu narodu pod Italijo. Vsa bremena, ki jih nalagajo večina in oblasti sprejema tiho, brez najmanjšega odpora, ker se niti ne zaveda, da ga tuje tepta že preko 100 let. Čuta

narodnosti ni mogel vzgojiti. Narod čuti le slepo državljansko pripadnost in poslušnost. Ni sicer Italijan, toda po svojem pričanju že od davna pripada Italiji. Clovek dobi skoraj približno isti vtis kot v onih Sette Comuni iznad Assiaga v Južnem Tirolu: Ljudje so po rodu Nemci, njihovi dedje in pradedje so govorili nemško, oni govorijo nemško, toda le med seboj, ne pa pred tujcem, sicer pa ne čutijo drugega kot to, da pripadajo državno-organizatorno k Italiji. Precej podobno je z našo ubogo Slovensko Benečijo. Ohranili so skozi stoletje pod tujim jarmom jezik, šege in navade, ne vedo pa kaj so: Le to vedo, da pripadajo po državni pripadnosti k Italiji. Res, zelo mučen vtis nosi Clovek odtod: Živ narod, ki so ga ob rojstvu onesposobili za vzlet.

Dežela je tudi prirodno zelo revna. Doline, ki teko, vsaj spočetka precej vzporedno z Nadiško dolino, so razen nadiške, zelo ozke, tesne. Pobočja in grebeni nad dolinami precej strmo napeti. Njivice in boljše livade je na teh pobočjih teško stvoriti, zato so redke in majhne. Zemlja je plitka in kraševita. Na pobočjih so večji del srednje senožeti z raztrganimi gozdovi listnatega drevja, v pretežni meri kostaanja. Prirodnih bogatstev ni. Kljub temu je naseljenost zelo velika. Vas se skoraj dotika vasi. Hiše so majhne, zidane, precej podobne severno-italijanskim alpskim naseljem, imajo v pritičju tesne hleve; ulice so poploščane s kamenjem, kar se tod naziva »lašta«. — Vasice, čeravno brdske, niso preveč čiste, kakor tudi ne revne hiše. Ljudje precej revno oblečeni, v poletnih dneh pa sem videl, se je po vaseh podila skoraj gola otročad. — Glavni pridelek jim je koroza, v visokih legah po Matajurju pa niti te nimajo. Ob hišah se večji del vije trta iz katerega pripravljajo domače vino »katanje«, zelo podobno dolenskem cvičku. Izvoziti in prodati nima ta zelo pasivna dežela kaj. Zraven vsega tega pa je po običaju italijanskega davčnega vijaka hudo obremenjena. Pred vojno so ljudje hodili v tujino ter pošiljali zaslužek domov. Ko so se gradile železnice po Kranjskem, Štajerskem in Hrvaškem so bili pozvani benečanski delavci, večinoma zidarji. Mnogo so se selili v Ameriko, po vojni zlasti v Južno ter se izgubljali popolnoma v tujini. Vojna in nove meje sta pahnila siromašno deželo še v hujšo bedo in pomanjkanje. Poti v svet so se zaprle, doma pa je kruha vedno manj. Zato pa vidi Clovek po teh ubornih vasicah čisto skupine fantov, jakih, toda bledih in mršavih, ko v brezplodnem razgovorjanju trošijo mladost in čas.

Nekoliko širša je dolina Nadiže, ki se odpre pravzaprav takoj na stari meji pri Robiču. Po njej teče tudi ozkotirna železnica, ki so jo zgradile ital. vojaške oblasti v teku vojne radi zveze s fronto na Krnu. Njive so ob Nadiži širše in plodnejše; po njih se vrsti koroza, krompir in vinska trta. Bregovi, ki ob straneh mejijo dolino so precej kompaktno pokriti z gozdom, zopet v večini kostanji, ter so zlasti gosti iznad Landri ob Landrski jami. Lepa dolina Nadiže se ob Šenpetru še bolj odpre ter se nato za Čedadom razlije v Furlansko nižino. Opazi pa se v tej lepi dolini s plodnejšo zemljo že takoj tudi to, da je italijanska penetracija bila v sto letih suženjstva v teh krajih jačja in uspešnejša. Morda se moramo baš ostali neplodnosti tal in siromaštvu Slovenske Benečije zahvaliti, da je naš življenjski ostal tako kompakten v sto letih teškega italijanskega podložništva, kajti bogatejši in večji kraji v dolini Nadiže so precej poitaljančeni. Vsaj trgovci in močnejši posestniki so skoraj posvobodili Italijani. Pri ostalih v tej dolini pa v resnici veljajo prilike, ki sem jih

omenil z ozirom na Sette Comuni: Narodni očetovski jezik je le za domačo vporabo.

PROSVETNO ŽIVLJENJE IN NAPREDEK

Kulturno niso kdovekaj prejeli tudi od Italijanov. Italijani so nekako instinktivno precej zanemarjali te kraje. Niti na šole, niti sicer se ni polagala v teh krajih prevelika pažnja. Še celo raznarodovalna »Dante Alighieri« je imela v teh krajih manj posla. Šole so precej redke in bolj slabe. Srednjih šol ni celo v Čedadu razen neke strokovne. V času vojne je bilo v Šenpetru ob Nadiži italijansko učiteljske z zavodom, ki pa je kmalu po vojni prenehalo. Ne vem pa radi kakega vzroka. Pravili so, da zato ker so ga preselili v Tolmin. Dvomim pa, da bi bil samo ta vzrok. — Čedad in še bolj oddaljen Videm (Udine), sta deloma vplivala, pa tudi ne v preveliki meri, čeprav vsi ti kraji gravitirajo na ti dve mesti. — Videm vpliva predvsem po svojih oblastvih, ker spadajo ti kraji pod Videmsko prefekturo, a v narodnem oziru, kar je za naše stališče še bolj važno, vrši neposredni in večji vpliv videmska škofija. Leta 1933 je videmska škofija izdala odlok po katerem naj bi prenehalo vsakršno bogoslužje v teh krajih v narodnem jeziku, čeprav se je vršilo skoraj sto let. Ne vem točno, v koliko je ta teška, nepravilna odredba videmskega škofa ostala v veljavi, vendar pa se je v nekaj krajih še dalje vršilo vsaj del bogoslužja v domačem jeziku in po domačih duhovnikih.

Čudno je tudi to, kako zaupanje so imele italijanske oblasti v te kraje in ljudi. — Ako primerjamo ostale dele Julijske Krajine in te kraje z ozirom na razpredeno varnostno in policijsko mrežo, vidimo, da so karabinjerske in ostale varnostne stanice po teh krajih le zelo redke. — Clovek po ves dan, zlasti po višjih vaseh ne naleti na orožniško postajo ali kake druge oblasti. Ljudstvo je mirno in oblasti nimajo kaj delati med njimi razen ob rubežih in dražbah siromaštva, ki ga je prepolno.

EDINI VODITELJI — DUHOVŠČINA

Veliko je storila zlasti v prejšnjih časih v narodnem oziru v teh krajih duhovščina. Duhovniki so se večinoma vzgajali v videmskem semenišču. V teh časih še ni bilo konkordata med Sveto Stolico in Italijo in cerkev je tedaj mnogo več polagala na dušno skrb svojih vernikov, kot pa danes. Da se vera utrdi in ojača je potrebno, po tedanjih davnih nazorih svete cerkve, pred letom Gospodovim 1929-tim, da se sveti nauki cerkve uče v materinjem jeziku ljudstva, kateremu se vera vsaja v srce. V teh časih, ko so za Sveto Stolicu še veljale »leggi delle Quarantigge« je bilo v videmskem semenišču nekoliko profesorjev in monsignorjev ki so učencem se duhovskemu naraščanju naglaševali, da je potrebno ter da sveta cerkev sploh zahteva, da se božji nauki delijo vernikom v jeziku, ki je jezik naroda, kateremu ti verniki pripadajo. Prvi med njimi je bil naš samotni bard Ivan Trinko-Zamejski. Mladi duhovnik so sprejeli globoko v srce besede svojih učiteljev in smatrali kot neko višje, misionsko, delovanje med ubogim zapuščenim narodom »za mejo«. — Nekoč sem prinesel nekemu mlademu duhovniku med raznimi molitveniki, abecedniki in drugimi knjižicami tudi sliko Simona Gregorčiča. Vneti mladi božji pastir je ves dan poljubljali in vzhičeno ogledoval pesnikovo sliko. Nato jo je pokazoval vaščanom in jim razlagal pomen velikega pesnika.

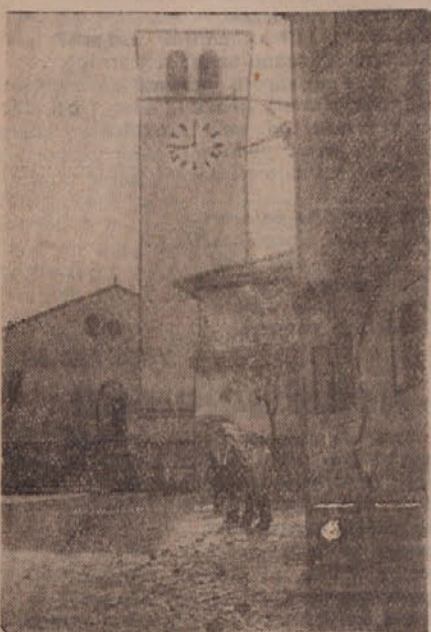
Duhovniki so takrat mnogo storili za ljudstvo. V nedeljskih popoldanskih tečajih so poučevali deco v čitanju narodnega jezika in razlagali veronauk v narodnem jeziku ter s tem držali vez z narodom. S stalnim stikom z domačini so stalno vplivali nanje ter v njih ohranjali spoštovanje do rodnega jezika. Bili so pač edini delavci in edini pioniri med narodom. Zato se jih je ljudstvo tesno oklepalo, ker je videlo v njih svoje edine zaščitnike in zastopnike. Ljudstvo je v teh krajih že itak zelo pobožno in verno. V prejšnjih časih demokratske, predfašistovske Italije so bile postojanke stranke »popularov« v Čedadu precej močne. Eden izmed najmočnejših bančnih zavodov je bila Cassa popolare cattolica v Čedadu in finančni vpliv tega zavoda se je čutil tudi po krajih Slovenske Benečije. Razumljivo! Kamor je bila orientirana duhovščina tja je bilo orienrirano tudi ljudstvo, ki je bilo na svoje duhovnike, zlasti one, ki so vzšli iz njih, tesno navezano. To pa je na drugi strani baš pomagalo ohraniti to skrajno vezi slovenskega naroda.

Bežna, prebežna je to slika uboge Slovenske Benečije. Prekratek sprehod da bi jo bolje spoznali. Pove nam pa lahko eno samo veliko resnico: Narod ki se ni imel časa niti zavedati samega sebe je živel sto let v hudem suženjstvu, pa se je ohranil. Sto let in vendar je še ves naš. Kje bi se torej našla moč, ki bi ga mogla v njegovi kreposti in neodoljivosti streti v bodočnosti??

ROMAR:

NA BOŽJO POT MED BENEŠKE SLOVENCE

TA ČLANEK JE BIL OBJAVLJEN V TRŽAŠKI „EDINOSTI“ OD 24. VIII. 1926., KI JE BILA RADI TEGA ZAPLENJENA

Cerkev Sv. Gervazija v Nemah (Nimis) v Beneški Sloveniji

Dve uri pešhoje proti grebenu Kolovrata—Matajurja se rabi iz Volč do nekdanje italijansko-avstrijske državne meje, ki je l. 1866 ločila goriške Slovence od tzv. »Beneških Slovencev«.

V jutranjem hladu se odpravimo po strmi kameniti poti, izboljšani med vojno, navkreber. Lahka megla iz Soče nam dela hojo prijetno hladno. V pol ure se žal razblini in pod nami zabliski sinjemodra Soča in Tolminka, — nam nasproti pa se razgrnejo veličastni vrhovi naših planin v jutranjem solncu: od Gredice preko Škrbine in Krna tja gori do kaninskih Skednjev.

Po dveh urah hoje po enoličnem, razmerno položnem rebro, smo na grebenu. Ostanke še nezarusenih strelnih jarkov in vojaška cesta nas pozdravijo prvi. S sedla se odpre razgled po tem jugovzhodnem kotičku Beneške Slovenije. »Krtina pri krtini« je dejal nekdo o neki slični pokrajini, — le da so te krtine povprečno visoke svojih 900 metrov nad morjem, da so razmeroma strme, vendar pa vse obrasle bodisi z mladim gozdom ali pa tvorijo — to v veliki večini — obširne senožeti, proti Matajurju na sev. zapadu, tudi pašnike. Na jugu se blišče prodovi in reke v Furlanski nizini.

Mahnemo jo v smeri proti Matajurju po cesti, ki prečka vse južno pobočje Kolovrata in gorovja, ki loči Soško dolino od Gorice do Sv. Lucije od naše Benečije. Na bližnjem sedlecu imamo razgled na bolj obljudene kraje. Sto metrov pod nami leži vsa zakovana med sadno drevje — hruške, jabolane, češnje — vrtove in njive, vasica Kraj. Nič se ne loči od tolminske gorske vasi, razven morda po tem, da so hiše skoro od kraja krite z opeko, čeprav so sicer majhne in skromne. V desetih minutah po položni poti, vedno v smeri proti severozapadu, proti vrhu Matajurja, prispemo v vas Trinki (okrog 15 hiš). V nadaljnjih desetih minutah pa smo v Dreki, kjer je sedež občine. Pred seboj že vidimo svoj cilj: ljubko cerkvico Device Marije na strmem obronku, ki se odraža iz pobočja Kolovrata. Pod cerkvico so raztresene poedine hišice istoimene vasi. V Lazih, vasi tik pred ciljem, srečamo mogoče desetletnega fantička; v rokah tišči molitvenik »Il Piccolo Giardino«, pa pravi, da zna čitati tudi slovensko, čeprav se tega ni učil v šoli. V par minutah dotremo odraslega fanta, doma iz Prapotnice, vasi oddaljene eno uro v smeri proti vzhodu — Ročinju. Zna sicer tudi talijanski, a se je naučil šele pri vojaki; čita tudi slovensko kot večina vaščanov, ki imajo še slovenske molitvenike. Ljudje pravijo, da so »Slovenji« ali pa Benecani. Govorica se loči mnogo od tolminskega dijalekta, dasi ne zateguje toliko, pač pa izgovarjajo razmerno naglo in nerazločno. — Dekleta, ki smo jih zatekli na poti, so nam dala rdečih nageljčkov, ki so jih imela polno vložnih za peclje v molitvenike, — da se nismo nič ločili od domačih fantov. V teh krajih, da ni nevarnosti, da bi jih kdo iztrgal iz gumbnice, ker »je povsod navada, da jih nosijo«, so nam dejala dekleta.

Ravno prav smo prišli. Zvonovi pritrkavajo v linah, ljudje se zgrinjajo od vseh strani ter odhajajo v cerkev, drugi postajajo pod košato lipo pred cerkvijo ali pa izbirajo »kolačice« na stojnicah, kjer se že sedaj tre ljudstva. Dobrorasli, tršasti možaki, kakor naši Tolminci, ter bolj vitki, vendar krepki fantje postajajo še par minut pred cerkvijo; žene in krepka, lepo oblečena dekleta, z napol dolgimi svilenimi krili, skoro mest-

nimi čevlji in svilenimi »šerpami«, ki skoro nič ne skrivajo las, — pa zginejo takoj v cerkev.

Stopimo v lepo, snažno cerkvico. Na oknih opazimo lepe slike na steklu z italijanskimi napisi, — slike križevega pota pa imajo slovenske, nekoliko po narečju prikrojene napise. — Star častiljiv duhovnik je ravno začel s propovedjo. Beseda mu teče — pripovedovali so mi, da je doma doli nekje od Čedadu — gladko, skoro v čisti slovenščini, brez primesi italijanskih besed, razen nekaterih redkih, ki se uporabljajo tudi v naših krajih, na pr. viža, narboljši part itd. Zanimivo je, da uporablja mnogo lepih, čistih slovenskih besed, ki jih pa pri nas ne poznamo in ne rabimo, kar dela jezik nekako šastiljivo starinski, a zelo blagoglasen, posebno radi izredno čistega dijalektičnega naglasa in izgovarjave, ki semintja malo spominja na hrvaščino (na pr. besede: andželci, evandželje, — so živjeli).

Petje nas je pa razočaralo. Kaj bi tudi moglo napraviti tistih 5 ali 6 pevcev in pevk z zelo malo izpiljenimi glasovi, posebno ženske s svojimi grozno hreščecimi »fistelnici«, — pa še pri latinški mašni pesmi. — H koncu se je razvrstila krog bližnjega pokopališča —

procesija: spredaj križi in 3 ali 4 zastave ter vsi moški, nato kip Matere božje in duhovniki s pevci, za njimi končno ženske.

Po maši stopim na malo pokopališče. Po veliki večini vidim nizke lesene križe, prevlečene s črnim ali belim blagom — brez napisov, — le par mramornih ploč med njimi. Zanimali so me napisi: par jih je italijanskih s slovenskimi, z italijanskim pravopisom prikrojeni imeni, po večini pa so čisto slovenski, s pravilnim slovenskim pravopisom in slovenskimi imeni.

Po službi božji se zlije tok ljudstva na vse strani: k stopnicam, pod lipo, na vasi, največ pa po bregu navzdol — v gostilno. Začudil sem se tej gostilni: velika, prostorna, svetla, snažna, kakor jih redko naletimo po naših vaseh. »Šopa« (juha s kruhom) nam je dobro teknila, — nič manj »pečenka«: menda ovčja ali kozja rebrca s tremi četrtinami kosti, vendar okusno pripravljena. Dobro se je prilegel nato, v tej pasji vročini, kozarec domače »katanije«, ki je sicer malo rezek, a ima okus kakor dolenjski cviček. Od začetka nismo verjeli, da v tej višini pridelujejo tudi vino, in smo imeli brajde, ki smo jih vi-

deli od daleč s poti, — za fižol. So pa vse te vasi v lepi, zelo prisojni legi.

Po kosilu se je začel pravi praznik — eno omizje za drugim je začelo prepevati. Spočetka malo plaho, — le bolj korajžni fantje, — nato pa splošno in neprisliljeno. Tisto Gregorčičevo »Njega ni«, pa lepe naše narodne, ki jih slišimo povsod, do takih zateglih, ki jim človek ne more razbrati melodije. Človek ne pozabi, da je med — Beneškimi Slovenci. Saj pojejo tako, kot po vsej naši slovenski zemlji, dvo-, tri- ali celo štiriglasno, — pa ravno iste pesmi.

Nazaj smo se vračali preko livških ravnin, kamor smo se namenili iti jest ravniško »specijaliteto« — štruklje, ki smo jih pa žal zamudili. Ko je shod pri Devici Mariji, imajo »praznike« tudi v Ravneh, t. j. vsa vas gre v gostilno pit vino, jest štruklje, potico in golaš, tripe in pečenko — mladina pa na skedenj, plestat.

Z vrha Kolovrata smo imeli ha povratku diven razgled po soški dolini in planinah, notranjskih in goriških gričih ter furlanski planjavi. Polagoma so rdeli vrhovi in se temnile doline, — hlad je legal na zemljo... Na volčanski planini so zvenkjali zvonci pri živini. Podvizali smo se v dolino.

RETOROMANI — SUSJEDI BENEŠKIH SLOVENACA

„Ni Nijemci, ni Talijani“ poklik je Retoromana u Švicarskoj
RETOROMANI POSTAJU ČETVRTOM ŠVICARSKOM NACIJOM UZ PROTESTE TALIJANSKE FAŠISTIČKE ŠTAMPE

»Ni Nijemci, ni Talijani« rekao je dr. P. Lansen u Saveznom vijeću.

Prigodom napisa o Beneškoj Sloveniji koji su se pojavili u »Istri« i nekim drugim slovenskim listovima, spomenut ćemo i nešto o Retoromanima, tim susjedima Benečanskih Slovenaca po prostoru i sudbini.

Rijetko kada čujemo o švicarskim Retoromanima ili tirolskim Ladinima, tim sitnim romanskim granama, koji se preko Karnije spajaju sa svojim jačim deblom Furlanima u mletačkoj i goričkoj nizini. Ta jedinstvena jezikovna i plemenska cjelina poznata je nama bolje pod zajedničkim imenom Furlani. Taj historijski romanski narod ima sve značajke posebnoga naroda, te se u svakom obziru izrazito razlikuje od Talijana. Oni su u etnografskom smislu poseban romanski narod, kao na pr. Francuzi, Talijani, Španjolci itd. Njihov jezik je poseban romanski jezik, kao što je na pr. španjolski ili kao što je bio stari dalmatinski romanski jezik, kojega je kasnije istisnuo mletački.

Taj narod je naš prvi romanski susjed uz našu zapadnu etničku granicu (izuzevši zapadnu Istru). On se pruža od devinske Timave do rezijske Bele (Fella), gdje živi u uskom doticaju sa goričkim i mletačkim Slovincima već 1000 godina. Već po svojem položaju u konstelaciji evropskih narodnosti, postaju Furlani interesantni jer se pru-

žaju od najsjevernije tačke Jadranskog mora sve do rijeke Rajne, premda ne broje valjda ukupno više od tri četvrtine milijuna duša.

Retoromani nemaju svog zajedničkog književnog jezika ni svoje nacionalne zajedničke kulture, a ni države u kojima se nalaze (Italija, Austrija i Švicarska) ne priznaju im do sada karakter narodne manjine. Njihova politička nacionalna svijest nije dolazila do izražaja, ali i najsiriomašnji Furlan se rado ponosi svojim imenom, svojim jezikom, pjesmom i odijelom svuda u tudjini, gdje je veoma cijenjen kao marljiv i vrijedan radnik.

Već prije 60 godina je filolog Ascoli ustanovio u Gorici da su Furlani s Retoromanima i Ladinima »samostalno romansko jezikovno pleme koje nema ni 200 riječi zajedničke s Talijanima i od kojih se tako jasno razlikuju da im pripada pravo do samostojnog kulturnog života i razvitka. Od tada im se ponekad priznaje pravo na samobitnost što se uvažuje u crkvi i u nekim statistikama, no u praktičnom životu nije Furlanima u Italiji priznato nikakovo pravo ni u školi, ni u jeziku ni u pismu. Ništa bolje im nije išlo niti pod Austrijom, a ni onima u švicarskoj nije do nedavno bilo bolje nego ostalima, jer su tamo bili svakim danom sve više i više izloženi raznarodjivanju od strane vladajućih Nijemaca i Talijana, i to naročito putem škole. Nastojanja

Ascolijeva nastavljaju se jedino u filološki naučenjačkim krugovima, ali to nema za život Furlana nikakova praktičnoga značaja. Opat Pirona je jedino kušao kasnije putem novina i knjiga na furlanskom jeziku podignuti furlansku svijest, ali ni taj pokušaj nije uspio.

Talijanska ekskluzivnost, koja je naročito žestoka svuda na granicama, kao i germanska najezda preko Alpa sa svojim feudalnim rabotama koje su se održale sve do današnjega dana, stvorile su od Furlana jedino pokornog vojnika Italiji i Austriji i najsikromnijeg radnika, a furlanske plodne žene su radjale veliki broj tih odanih vojnika i najnižih radnika. Uslijed toga hiljadugodišnjeg podređenog položaja, Furlan je još i danas vrlo teško pristupačan svakom napretku. Da je i nepovoljan geografski položaj mnogo doprinio toj zaostalosti i podređenosti, dokazuje i niži nivo švajcarskih Retoromana, koji su potiskivani od svojih germanskih i talijanskih zemljaka koji su na mnogo višem gospodarskom, kulturnom i socijalnom nivou od Retoromana. Tako se moglo dogoditi da je koncem prošloga stoljeća ukinuta svaka retoromanska riječ u onim krajevima švajcarske gdje obitavaju Retoromani. Oni su po cijelom kantonu Graubündenu (talijanski: Grigione), počevši od okolne glavnog grada Chura do svjetskih lječilišta Davosa i St. Moritza; u razgrananim prodolima između rijeke Rajne i Inna.

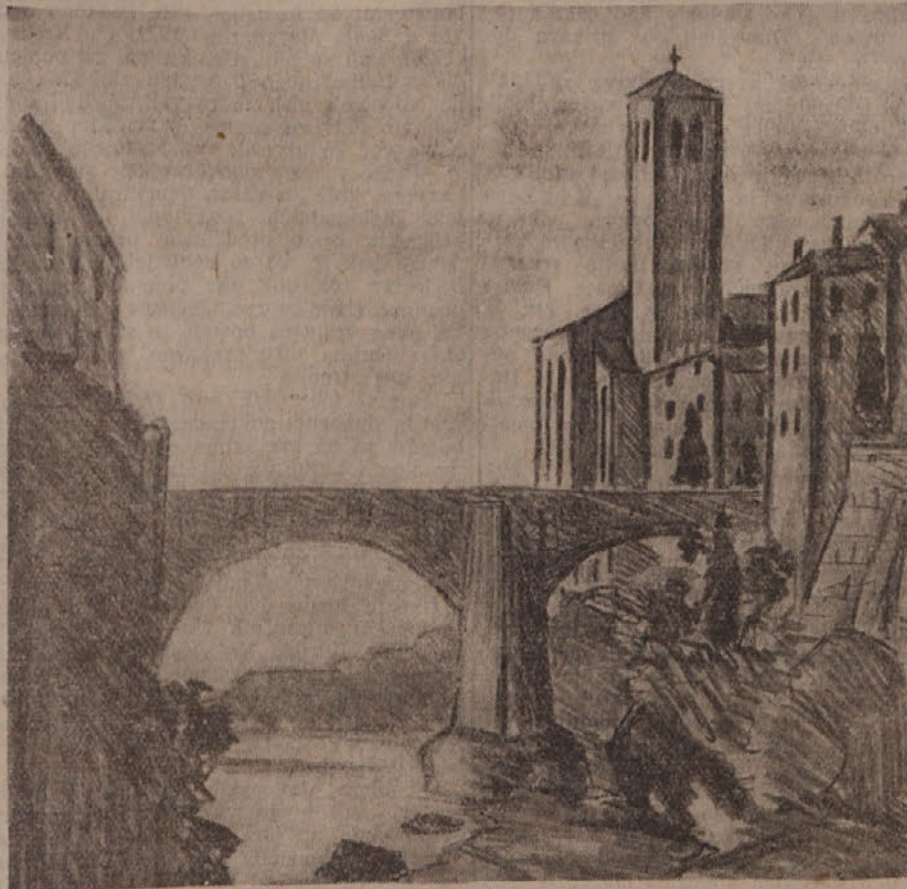
Ipak su u tim krajevima slobodne švajcarske dovela nastojanja Retoromana do nekih većih uspjeha. Tako se ovih dana održavala s velikim slavljem u glavnom gradu Churu pedesetogodišnjica rada njihovog društva »Societad rumancia«. U švicarskim listovima je ta proslava opisana sa mnogo topline za Retoromane i s pohvalom za nastojanje Retoromana da ih se prizna četvrtim švicarskim narodom. Tako će možda uz njemačke, francuske i talijanske švicare biti doskora kao četvrta nacija i retoromanski švicari. To priznanje kao što se vidi iz švicarske štampe, bit će naskoro svečano proglašeno u Saveznom vijeću.

Time će Retoromani po prvi put stupiti kao ravnopravni narod u kolo ostalih evropskih naroda, premda se o njima do sada skoro nije ni vodilo računa. To postaje historijski događaj koji će možda imati i većih posljedica.

Ta odluka je odmah izazvala u Italiji reakciju. Tako glasilo sveučilištara »Libro e Moschetto« napada švicarsko Savezno Vijeće radi te odluke da se Retoromane proglasi posebnim narodom i to nazivlje taj list izazivanjem koje da će ozbiljno poremetiti talijansko-švicarske odnose. Švicarska štampa nije Italiji ostala dužna odgovora, ali bi ipak današnje mutno vrijeme moglo da nam donese i kakovu međunarodnu retoromansku aferu.

Ali Retoromani su svijesni svojih prava i opravdanosti svojih zahtjeva, pa nastavljaju svoju borbu pod geslom: »Ni Nijemci ni Talijanci.«

J. P.

Most čez Nadiž v Čedadu

V. T.:

POGLED SKOZ ZAMREŽENO OKNO

SPOMINI IZ JEČE V VOLTERRI

Lep dan je bil Sonce je močno pripekalo po razbeljeni zemlji, ki ni prišla dežja kdo ve koliko časa. Vlak nas je popel 800 m nad morsk gladino. Že bi lahko videli toliko pričakovano Volterro, če ne bi bili v teh vagonskih kletkah. Občutek straha in novega doživljanja nas prevzame ob misli na dolgo jetniško življenje. Tukaj bomo kdo ve koliko časa in morda celo vsa leta.

Skozi mesto nas peljejo vklejane. Obrazi dobrih Toskancev z zanimanjem in sočutjem gledajo te nove »meščane« Volterre. To je prvi in zadnji pozdrav za nekaj let. Malo izven mesta je lep srednjeveški grad na griču. Čudno tesno nam je pri srcu, ko se vzpenjamo proti njemu.

Prav malo ali nič nas ne zanima njegova zgodovina. Tako malo nam je do tega. Kaj nas briga kdo je bil tisti mogotec, ki ga je sezidal, in kaj njegovo raskošno življenje. Kdo ve kakemu srednjeveškemu mogotcu sa ga zidali kmetje-tlačani, ki so ob preklinjanju vlačili težko kamenje, morda ob taki vročini, ko zrak kar miglja in skržati pojejo na redkih drevesih, kot danes. Mi vidimo samo sedanost, samo zidove.

Visok zid obdaja grad. Pri vratih nas sprejmejo stražniki, ki pozdravljajo naše stražnike, ki so nas pripeljali, na nas nam pa vržejo par malomarnih pogledov. Trojna vrata vodijo v poslopje. Po pravici bi lahko napisali na ta vrata Dantejeve verze: »Per me si va nella città dolente...« Velika so, okovana, med njimi je nekaj prostora za stražnike. Vrata nosijo prav malo srednjeveškega. Ob njih imajo stražniki svoja stanovanja.

Po izvršenih »formalnostih« dobimo obleko, novo kaznjensko obleko iz belega platna. Dobimo številke in izgubimo ime ter priimek. Številke so precej visoke. Nehote se spomnim velikega modornega hleva posestnika v domači okolici in na tablice, ki jih je imela vsaka krava. Čudno se mi je zdelo, zakaj ni dal kravam raje zaporedne številke, kakor pa tuja imena angleških gospodov. Mi pa imamo sedaj številke in tiste krave gotovo še svoja angleška imena.

Pokrivala so podobna mornarskim čepicam. Pozimi dajo volneno obleko z rjavimi karakterističnimi črtami. Kajti v Toskani, čeprav je dežela sonca, je zima precej ostrja. Še ostrjša pa je v tem gradu. Jasni januarski in februarjski dnevi nam kar režejo v meso.

Volterra je pekel. Vsi jetniki prosijo, da jih oddelijo drugam, kajti tukaj je nezno. Pozimi je mraz tembolj občutljiv, ker so vsi prostori vlažni. Zaradi tega je Volterra najhujša kaznilnica — casa di rigore. Seveda ne samo zaradi tega, ampak tudi zaradi disciplinskih odredb. Druga taka jetnišnica je Santo Stefano pri Napoliju. Političnih jetnikov je v Volterri okrog 30 do 40. Največ pa je nepolitičnih, teh je okrog 300 do 400.

Stare sobe in sobane, kjer je nekdanji vladal luksuz, so sedaj celice in prostori za kaznjence. Najbolj tanek zid v tem gradu je 1.50 m debel. Vsaka celica in soba ima dvojna vrata, notranja so narejena iz železnih drog, zunanja pa so okovana in lesena. Če hoče priti na dvorišče, moraš skozi štiri vrata.

V grajsko klet vodi 30 do 40 stopnic. Tu so prostori »al tavolaccio«. Sem spirajo tiste, ki se pregrešijo zoper disciplino. Tu je najhujše. Največ odmerijo 20 dni. Več človeško telo ne more prenesti. Po eni sami uri je obleka vsa mokra. Da ne govorimo o revmatizmu! Ena deska in ena odeja tvorijo »poste-

ljo«. Okna ni v pravem pomenu besede. Tema je skoraj popolna tako, da se vidi od razni predmetov samo sence. Ob četrtkih in nedeljah dajo gorko hrano, drugače pa samo kruh in vodo. Ko pride jetnik po tej pokori zopet na dan, je njegov korak opotekajoč in omamljen od svetlobe.

Oči se počasi privadijo gledati. V navadni ječi dobijo enkrat na dan gorko hrano. Ta sestoji iz nezabeljene »minestre« iz testenin in fižola. Ob nedeljah je priboljšek. Ta sestoji iz kisle juhe in koščka mesa, če ga smemo sploh tako imenovati. Poleg te hrane dobi vsak jetnik po nekaj sto gramov kruha in vode.

Ura, ki je namenjena za sprehod, se navadno skrči na tri četrt ure. Seveda ni to nikak sprehod, ampak samo korakanje v strogo omerjenem prostoru, kjer ne smeš nikomer govoriti in nikogar pogledati. Grajsko dvorišče služi do bro temu namenu.

Nek zidar — jetnik, ki si je po dolgem času pridobil toliko zaupanja, da je smel opravljati zidarska dela v gradu, je dolga leta gojil misel o begu. Ko so mu odmerili nekoč delo na grajskem zunanem obzidju je mislil, da je tedaj prišel njegov trenutek. Izbral si je mesto, kjer se mu je zdel zid najbolj nizek in skočil. V jetniško bolnišnico so ga pripeljali z zlomljenimi nogami. Iz tega grada se je menda še vsak beg ponesrečil.

Med nepolitičnimi je jetnik, ki je že 56. leto v Volterri v tem gradu. Vseh teh 56 let se ni enkrat okopal dokler niso zgradili v zadnjem času jetniške kopalnice. Ublj je ženo mater, očeta in otroke in ker takrat ni bila v veljavi smrtna kazen, je bil obsojen na do smrtne težko ječo, na »ergastolo«. Bil je sedem let sam v celici (segregacija). Ko je bil še svoboden, je bil knjigovez in cerkovnik. Po dolgem času si je pridobil toliko zaupanje, da je v gradu izvrševal vrtnarske posle in gojil cvetice. Cvetice je nosil prodajati na trg v Volterro v spremstvu stražnika. Nekeč se je v mestu zgubil. Revez je preletel vse mesto da je končno dobil svojega stražnika, da ga popelja zopet nazaj. Njegovi predpostavljenci so zanj prosili in pisali za pomilostitev radi njegovega dobrega vedenja. Toda pomilostitev je odlonil in ni maral iz ječe. Svobodno

BOGUMIL:

MED NAŠO DECO

Ne morem vam povedati kakšna čustva navdajajo človeka, ko se vrača po dolgih letih izgnanec, kakor tihoapeč, skrivaj v domovino. Vse je kakor sen, kakor bajka, kakor neskončno lepa pravljica, kakor, da nisem nikoli odhajal od doma, nikoli bežal preko meje in ni bilo ne trpljenja in ne razočaranja.

Avto je drvel po gladki cesti in zdrnil sem se iz sna v resnico. Dolgo let sem romal vsak večer v mislih v domovino, tisti večer pa sem se vračal resnično, četudi samo za eno noč, za par bežnih ur nazaj. V luninem soju so se kopale vasi ce po gričih, ki obkrožajo kakor venec našo dolino. Videl sem vinograde pod njimi, čutil diha naše pomladi, toplo in težko mi je bilo pri duši. Avto je hitel, še dolg ovinek in bil sem doma. Plašno kakor tuje sem stopal čez domača vrata. Vsi so zatrmeli — niso me čakali. »Veš, noč je pri nas otročja igra«, so mi nekako trudno, nekako užaljeno povedali. »Pri nas je že danes končala šola. Moral si jo sprazniti, da bo dovolj prostora za vojake, ki bodo imeli velike orožne vaje. Ob koncu šolskega leta tu vedno igrajo. Letos so se učili mesec dni vsak popoldan. Naša Marinka ima glavno vlogo in vsi jo pojdmo gledat kako bo igrala.« Vsi — tudi jaz nisem hotel ostati doma. Moral sem za vsako ceno videti kako igra naša deca. deca oropana slovenske besede.

Dvorana je bila natlačeno polna. Šel sem čisto v kot, da bi lahko skrit in neopažen videl vse; zakaj vse me je zanimalo, igralci in gledalci. Hotel sem tisti večer dojeti našega otroka in našega človeka, ki vleče že drugo desetletje tiste brezpravno življenje. Do dna duše sem mu hotel pogledati, videti sem hotel jeli tuje kaj osečal vanjo. Zastor se je odprl. Pred menoj je stal tisti oder, kjer smo mi nekoč, v mladosti tam doli igrali rokovanje in legionarje. Še kulise so bile iste, vse je bilo isto, le naši otroci so igrali v italijanskem jeziku, kakor v zasmeh krasno rusko opereto. Kakor v zasmeh so zvnela iz ust naše slovenske dece med italijanskim besedilom ruska imena. In ko je mala junakinja rekla na odr: Ritornelo sul sacro Volga, je šlo od ust do ust po dvorani »Volga, Volga«, — čisto slovansko. Zdelo se mi je, da je ljudstvo v

življenje se mu je po tolikih letih popolnoma odtujilo in če bi ga spustili bi se prav za res v njem zgubil. Kako bi mogel priti do zaslužka starček 75. let, ko je toliko brezposelnih? Zanj pač skrbi jetnišnica.

Marsikdo zapravlja svoje mlado življenje tu v teh zidovih. Veliko jih je že zapravilo. Tudi iz Primorja so. Avgustin Lango iz Gorice, star sedaj 37 let, znan iz Kogejevega procesa 1. 1928-29, je tu s svojimi tridesetimi leti ječe. Na njegovo slabo telesno konstitucijo so kmalu začele vplivati okoliščine jetnišnice. L. 1931. je pričel fantazirati. Spisal je prošnjo za pomilostitev, a so mu odgovorili, da ni zadostno utemeljena... Z vsa silo se je vrgel v matematiko in kemijo. Ko je postal še slabši, se je oprijel astronomije. Z njim je tudi Markič Alojz iz istega procesa. Še pred obsodbo ni bil baš najboljši razpoložen in je kazal znane duševne zmedenosti. Bil je že v kaznilnici Portolongone. Tu je tudi Zambonijev oče. Njegov sin je napravil znani atentat na Mussolinija v Bologni. Zaradi tega mora trpeti oče in njegova družina ter sorodniki. Modugno čita klasike. Bil je vodja ital. sindikalistov. Lodovichetti August je živčno bolan in izčrpan, popolnoma nesposoben za vsako delo. L. 1928. je napravil atentat na kralja v Milanu. Iz Primorja so še Bradamente in Štoka, potem neki Marinčič iz Trsta (menda nepolitičen), Močnik, znan iz procesa za umor fin. stražnika Rastellija in Maršič iz Marezig.

Julija 1. 1932. so začeli politični jetniki gladovno stavko. S tem so hoteli protestirati proti temu, ker niso pustili v ječo nobene knjige in tudi denar. Z nami so počenjali čudno igro. Direktor se je delal nekako uslužnega in je naredil od časa do časa kak imenik knjig, katere so prosili jetniki, in jih naročili potem pri založniku. Ko pa so prišle knjige v ječo, jih direktor enostavno ni pustil, da bi jih dobili v roke jetniki, pa čeprav so jih že plačali. Zaman so se jetnikom cedile sline, tiste revne jetniške sline, po naročenih knjigah. S stavko so protestirali tudi zaradi kopanja. V celi stavbi ni bilo niti ene prhe za kaznjence. Dosegli so da so sezidali skromno kopalnico, katere se poslužujejo enkrat na mesec. Obenem so protestirali tudi zaradi slabe hrane.

tistih par besedah dalo duška svojemu dolgo zatrtemu čustvu, da je samo radi tistih par besed, samo radi par slovanskih imen, ki so šle preko odra napolnilo dvorano. Lepo, zelo lepo so igrali naši otroci, nekam glatko im je tekla tuja govorica. Vse od mimike, petja in plesa je bilo skrbno nastudirano, kostimi dobro izbrani in vendar... bilo je italijansko. Vsi učitelji so bili na odr. Stekel sem med odmorom k mladim umetnikom v garderobo, da jih spoznam поблиže, da se z njimi po domače pogovorim. Vpraševal sem in poslušal. Vsi vprek so govorili in mnogokaj so mi povedali. To igro so jih učili tuje: Učiteljica, pevške točke tenente in sargente balete. Ves dan so zaposleni v šoli, pri pouku in pri vajah. Da bi se učili doma slovensčino jim ne ostane časa. »V počitnicah pa bomo v balili letovali«, so mi rekli. »Vsako leto letujemo. Premožnejši prinesejo liro na dan, revni pa imajo zastoni. Tam pojemno in se igramo, slovensko pa tudi med seboj ne smemo govoriti«.

Ob eni uri ponoči je bilo konec predstave. Že pri zadnjem dejanju je mučila otroke utrujenost in zaspanost. Saj je bil za otroke že zdavnaj čas počitka. Tedaj šele sem se ozrl po dvorani in obstal. V naši dvorani ni bilo več tistih krasnih fresk, vsa je bila rujavo prepleksana, le dva liktorska svežnja sta jo krasila. Stekel sem domov. Še do grla je segala grenkoba in ustnice so šepetale: »še dvorano so porbarvali«. Tedaj pa je nekdo pripomnil: »Kaj dvorano, to bomo še lahko prebarvali znova, a vzeli so nam naše otroke. Tisto noč nisem mogel spati. Do jutra je gledala misel: »Vzeli so nam naše otroke«. Trudijo se z njimi učitelji in vojaši vse mora žrtvovati občina, samo da se deci nekaj nudijo, da se jo navduši za italijanstvo. Do minute zapeljajo otroke v šoli in izven nje, le da za dom ne ostane nič časa, samo, da jih odtujijo od doma in vsega kar je naše.

Težko sem se tisto jutro poslavljaj od doma. Rad, neskončno rad bi ostal tam doli pri naši deci, pri deci, ki ne pozna resnice, ki je oropana in ogulufana za najdražje. In kaj bo z njih, ko dorastejo? sem se vpraševal. Samo dvojce je mogoče, ali potujočenci ali pravi iredentisti in tolažila me je misel, da drugih bo mnogo.

Vsako leto se kdo obesi. Eno leto so se štirje. Obesijo se na železne drogeve oken in morajo pri tem klečati. Nekdo je dolgo časa kupoval niti, da se je končno obesil na okenske »gajtre«.

Okna imajo odprtino na notranji strani v obsegu enega kvadratnega metra, proti zunanji strani pa se zožuje, tako da imajo le 20x15 cm odprtine. Čitanje pri takih okoliščinah ni lahko, ampak je velika muka. Poleti še nekako gre, če je sonce, od 9. ure do 4. popoldne, kot pač je celica postavljena. Pozimi pa je silno težko. Drugače ne gre kakor z lučjo. Dolgo časa niso dovolili sveč. Po neprestanem prosjačenju pa so jih vendarle dovolili. Preje smo bili prisiljeni rabiti jedilno olje za luč.

Sobice so dolge 140x2.50 m. Matras je iz morske trave. Toda ker je je malo, je čutiti posteljne palice.

Nekega fanta iz Kalabrije, ki je bil zelo uporen, ga niso mogli disciplinirati. Privezali so ga na posteljo in ga pretepli s pasovi ter ga nezvestnega polili s slano vodo in ga tako pustili. Temu pravijo »torture di s. Antonio«. Vižintina iz Trsta so trpinčili na drugačen način. S časopisnim papirjem so mu smodili spolovila. Nekega političnega jetnika so v Bologni tako pretepli, da je bljuval kri še potem ko je prišel v Volterro. V segregacijski celici 132 so obesili anarhista Brescija (?) iz Livorna. Hoteli so se ga odkrižati in ustvariti mnenje da si je sam končal življenje.

V to dolgo monotono in žalosno življenje od časa do časa pretrganim s kakim burnim dogodkom, posveti le redko kak pramen svetlobe. V človeku, v katerem si misliš, da je samo moč in uniforma, se ti odkrije pravi človek z dušo. Na drugi strani pa spoznaš v sotrpnu kako so ga strla leta okolišne in druge neštete žalostne razmere.

To je le nekaj kronike iz Volterre.

GRIVSKI:

IZ ONIH DNI...

IZSEL JE UKAZ.

V Rimu so vedno dajali ukaze. Na Kapitolu, na zlatem prestolu so vedno sedeli ljudje — bogovi, čeprav so nosili človeške obraze — ljudje-bogovi: vsi drugi pa sužnji njihov. Tisti čas je izdal imperator ukaz, naj se popiše ves svet. Imperij se je razgibal: iz daljnih gor, hodili so v zimi in noči utrujeni sužnji, lačni, izsesanih ust, po cestah kamnitih in klancih raztrganih, ker je ukazal August. Lahko je nalagati sužnjem bremena. Suženj je revež, privezan na tesna jermena.

ona mora, da pripogiblje kolena in nosi jarem, ki mu tlači ramena. O, suženj je stvar brez vsake pravice. Zato šli, kjer je ukazal August. Molče so kleli možje, molče so hodile žene, med njimi Devica in Mati, noseč pod srcem človeškim — božje Srdce. Pa kaj je Augustu mari človeško srce? Kaj briga cesarja utrujen obraz, kaj mari mu je zima, lakota, mraz? August — imperator je — bog: zato je izdal ukaz.

K JASLIM

Pastirji bellehamski, zakaj o polnoči ste budni, zakaj hitite lačni, trudni k jaslcam?

Jasli so revne, slama je v njih, dete v plenicih, v hlevcu preprih.

Mi gremo raje h koritu! V vsakem koritu je jed, v njem je zaslužek, denar, v njem so časti in slasti — kaj nam je Kristus mar!

Veste pastirci, naš edini vladar. — da vam povemo odkrito. — je denar in globoko korito.

ANGELCI SO PELI...

»Povejte, zlati angelci, kako ste v sneti noči peli?«
»Božje pesmice smo peli, vendar so nas vsi pastirci lahko razumeli!«

»Nam pa, božji angelci, svete pesmice so ozeli, jeziki materin protikli, da nam niti v sneti noči peli Jezusku ni moči — — —«

Angelci so se zgrožili in pastircem jokajočim so po božjem naročilu te besede sporočili:

»Nič ne jokajte, pastirci! Pojste! govori Gospod. On, ki vam je prepovedal pesmi peti v božjo slavo, je zločinec — kralj Herod.«

Dr. IVO MOGOROVIĆ:

MISLI

Na ulazu u hram čovečanstva, božanski je arhitekta urezao svega dve reči: »Budi čovek!«

Biti čovek, svakad i svagde, — ništa prirodnije za junaka, i ništa teže za kukavicu.

Strastveno voleti istinu, pravdu i slobodu, i smrtno mrzeti sve, što je tim osnovima društvenoga reda, poretka, spokojstva, blagostanja, napretka i progresa protivno, to su uslovi za stupanje na pozornicu žrtve, časti i slave, u red junaka.

Ako su ti uslovi ispunjeni, volja, snaga, hrabrost, odlučnost, sposobnost i prilika za izvršenje herojskih dela ne mogu da izostanu, kao ni uspeh.

Na besmrtnost imaju prava samo junaci, istinski junaci po srcu, duhu i moralu. Energičnog karaktera, samo su oni kormilari zajedničke sudbine čovečanstva, dok svi ostali i sve ostalo samo su snage i sretstva na njihovom rapolaganju.

Sa praktičnoga gledišta, razlika između junaka i kukavice leži u tome, što je prvi većiti poverilac, a drugi većiti dužnik uže i šire ljudske zajednice; što junak samo daje, a kukavica prima iz riznice opšteg dobra; što junak pripada vaskolikom čovečanstvu po dobru, a kukavica po zlu, prvi kao olakšanje i svetlost, drugi kao teret i mrak.

Svako od herojskih dela, ma od koga i ma gde učinjeno, zajedničko je dobro celokupnog čovečanstva. I svako od tih dela počiva na po četiri granitna stuba: na dubini osećanja, na veličini misli, na čvrstoći vere i na snazi uverenja svoga majstora. Na tako solidnom piedestalu niže još nikada ništa uspeo da sagrađi nijedan puzavac ni tiranin.

Ono, što je junaku prirodjeno, to su: jasan pogled na svet i život, čvrsta vera u snagu božanskih zakona, visok smisao za pravičnost, duboka svest o pravu, dužnosti i odgovornosti i vedar optimizam. To su osobine, koje junakov duh čine bistrim i gipkim, njegov karakter energičnim i njegov moral imunim.

Pravo na slavu pripada samo onome, ko je sagoreo u nesebičnoj ljubavi prema bližnjima.

Kao što i besmrtnost, tako je i slava večan spomenik pobožnog divljenja i spontanog priznanja javne svesti svesnim žrtvama podnetim za moralne ideale čovečanstva.

Na svome teškom putu, junaci mogu, pod naletom drskih, brojno nadmoćnih i tehnički spremnijih protivnika, i da sustanu, i da pokleknu, i da padnu; ali da uzmaknu, nikako i nikad. Uzmak junaka sa puta dužnosti, žrtve i časti isto je toliko nemoguće, koliko je nemoguće i vraćanje sunca sa određene mu putanje, koja vodi samo napred, do u beskonačnost i večnost.

Čojstvo i junaštvo u stvari su sinonimi. Nisu li čojstvo i junaštvo osnov, smisao, sadržina i cilj višega morala, koji je, pored duha, najjača snaga i najveća vrednota u čovečanstvu i koji je uslov svega, što je u celokupnoj aktivnosti ovoga dobru, lepo, plemenito, istinito, pravično, zdravo, veliko, sveto i večno?

Svi bezbrojni trutovi, paraziti, polilaci, zeleni, zlikovci i nasilnici na kugli zemaljskoj, kad bi sačinjavali jedan narod, ne bi ga mogli učiniti ni velikim, ni snažnim, ni bogatim. Jer veličina, snaga i blagostanje jednog naroda počivaju na duhovnom i moralnom zdravlju njegovom, na čvrstini njegovog karaktera i na svetlosti i težini žrtava,

M. B.:

LEGENDA IZ BLAZNEGA ČASA

Zamolko odmevao zvonovi nad mračno noćno kraško zemljo, še bolj zamolko v črne prepade vsemira. Stari Kobilar vleče za vrv s polblaznim pogledom, z otrplimi prstmi. Led, ki se je gori na lesenem podu prilipil na vrv, se lomi in se usiplje navzdol na njegovo plešasto glavo. On pa v niti ne čuti. Ne čuti niti pobožnosti, niti molitve, le težko, težko otrplo grenkobo. Druga leta od rane mladosti je zvonil vsak Božič sredi ofra v farni cerkvi — ne za denar — ampak le radi tihega, vzvišenega čustva ki ga je grabilo. Sedaj pa se je spomnil in šel zvonit na hrib poleg domače vasi v podružnico. Vsa vas se čudi: komu je zlezlo v možgane, da je šel za polnočnico zvonit v podružnico? Saj še nikoli ni bilo v njej to noć zvonjenja. Ti zvonovi v podružnici niso za tako slovesno noć. Ne pojo veličastno z globokim basom; zvene, kot bi zvonili za pogrebom. Pojo visoko in neubrano. Ti zvonovi so vendar namenjeni le za pogreb. Strah se loteva ljudi. Ali je nekdo poblašnil, da je šel zvonit v podružnico; ali ne zvonijo morda strahovi?

Zvonijo strahovi. Stari Kobilar vleče za vrv. Ne misli na nič, le v ušesih mu zveni visok, rezek glas zvonov; edini sin — edini sin — edini sin —. In najmanjši zvon kriči kot bi pritkaval: Abesinija, Abesinija, Abesinija. — In vrv cvili z visokim, tenkim glasom.

Kobilar vleče za vrv in strmi skozi lino v mračno cerkev. Niti ena lučka ne brli v nji. Le črna gluha tema je stisnjena med nevidne stene in tiste otrple molitve, ki so bile med temi stenami šepetane in izkričane skozi tisoč tri sto let; ki so bile izkričane in šepetane zaman; saj je vsaki Kalvariji sledila druga, težja, grenkejša: Mongoli, grajščaki, Turki, Benečani, Avstrijci, Italijani; pokolji, tlaka, pokolji, tlaka, vojske, tlaka, Abesinija. Domača kri ni rodila sonca, rodila je še hujšo in težjo temo. Zadnja Kalvarija pa je najtežja, saj ji je sedaj še Kristusov namestnik zaprl oči, da bi ne videl, in zapustil svojo čredo, ki mu je bila zvesta več kot tisoč let. In danes so se uprli celo zvonovi, se je uprl celo stari Kobilar, ki nima na sebi sence greha v celem življenju! Ljubil je zemljo, ljubil ljudi; delil je od svojega ubogim in zagovarjal svobodo. Sedaj pa ne misli več na take stvari. Ne misli več na nič, le gleda, gleda: strmi s široko odprtimi očmi v temno noć podružnice in se čudi, čudi.

Črna tema se razgrinja na dvoje; se trga, kakor se je raztrgalo zagrinjalo v templju potem, ko so križali Kristusa. In med to pretrgano temo sili svetloba; vedno silnejše izpodriva temo skozi ozke line v stenah. In skozi to svetlobo se vidi pokrajine in na te pokrajine prihajajo ljudje s srditim ognjem v svojih širokih zenicah: ljudje pobiti po tej zemlji in po leđah. Ljudje iskravali v svoji borbi: Bédovec, Kržišnik, Valenčič, Sedej, Miloš, Gabrovšek, Gortan... Ljudje iz Regina Coeli, z Liparov... Ljudje iz tržaških,

koje je prineo na oltar opštega dobra, a ne na gomili zlata i moralnih nakaza, koje seju samo štetu, porok, zločin, zarazu i smrt.

Društveni život, to je većiti rat na život i smrt između junaka i kukavica, između karaktera i nekaraktera, između fronta čojstva i junaštva s jedne i fronta kukavičluka i sebičnosti s druge strane.

koprskih, goriških ječ... ljudje, ki so bežali od doma in shirali v Argentini, Kanadi, Franciji... ljudje, ki so gnali v klavnice onkraj moril v deželo, ki je tudi branila svojo svobodu... Ti ljudje z dežele onkraj moril: Leže razmetani med kamenjem na sivi pokrajini. Nad njimi noć in mračen brezup. Eden med njimi — Kobilar mlajši, edinec svojega očeta, leži nad kamenjem na tifusu bolan, sestradan do samih kosti — s slabotno roko zamahuje proti šakalu, ki kroži vedno v ožjih krogih krog njega i, cvili, golči z visokim glasom in gleda s svetlimi očmi. Stari Kobilar vleče za vrv in se obupno reži. Mlademu Kobilarju je omahnula roka. Šakal je planil s šapami na njegove prsi in zasadi čeljusti v vrat otroka naše zemlje. Stari Kobilar zvonil z obupnim rezanjem. In se prikaže črni angel maščevalec ter dvigne sinovo truplo v svoje naročje in se prikaže sto in sto drugih črnih angelov — v njih očeh je skrta mračna kletev — vsak nosi svojega mladeniča v naročju. Pridružijo se trumi v podružnici — osteklenele oči mrtvih mladeničev zažare v novem živem ognju. »Mi se bomo uprli Bogu, če ne bo maščeval krivic, ki jih nasilniki delajo nad pravičnimi«, kličejo črni angeli maščevalci. »Mi se bomo združili s pravičnimi otroki zemlje v skupen boj. To bo nov upor angelov — ne radi ošabnosti, ampak radi pravice.«

Med množico v cerkvi vstaja šum, kakor bi se bližal vihar, silen vihar. Med tem šumom stopa Sedej pred oltar in dviga roke kvišku kakor veliki duhovnik: »Tisti, ki bi morali videti, so zaprli oči, tisti, ki bi morali slišati, so zamašili ušesa; tisti, ki bi morali trkati, so prekrizali roke; tisti, ki bi morali biti glas vpijočega v puščavi, so zaprli svoja usta. Ne slišijo viharja, ki se bliža, toda vihar bo pridrvel in s temnimi oblaki in silnimi vetrovi bo očistil zemljo. Splaval bo z nje vse, ki ne puste graditi svetišča svobode in človeškega dostojanstva. Zbrali smo se, da protestiramo v tej enajsti uri v vse štiri strani sveta...«

»V vse štiri strani sveta«, so zaklicali mučeniki.

»In v vse štiri globine vsemira«, so zaklicali črni angeli.

»V tej poslednji uri kličemo mi, kajti nikogar ni, ki bi zaklical mesto nas...«

Iz vasi je hitela truma mož, žena in otrok na hrib. Nekdanji župan je pred njimi nosil svetilko. Ko so prišli do srede poti, je zvonjenje ponehalo. »Kot da je k pogrebu zvonilo«, je zaklical župan. »Ali pa k vstajanju«, je zaklical najstarejši mož v trumi, »kajti bilo je kot spomin.« Pa so vseeno hiteli naprej in navzgor. Ko so dospeli do vrat, so videli, kako visi stari Kobilar obešen na vrv v zvoniku. Odkrili so glave: »K pogrebu si je zvonil«, je zamrmral župan. Najstarejši mož pa je zgovoril z zamoklim glasom: »Pridružil se jim je, da bi lahko tudi sam protestiral z njimi sedaj, ko ni nikogar, da bi povzdignil svoj glas.«

I ako, prema onoj: »Mnogo je zvanjih, malo odabranih«, kukavice u ljudskoj zajednici sačinjavaju većinu, svaka odlučna bitka, zametnuta između junaka i kukavica, svršava se pobedom junaka.

Svaka od tih pobeda pretstavlja po korak napredovanja na putu progresa, a zbir njihov suštinu vekovne kulture.

(Iz knjige: Vidici i pogledi)

JANKO SAMEC:

BESEDE IZ GROBA

Zapri ste nas v ruke črnih sten, kjer po žitlju bela smrt nam streže, in kakor pajek tke zavrtno mreže okoli glav otrok in naših žen.

Tako grenak še kruh ni bil noben kot ta, ki nam ga vaša roka reže — A vendar kot simbol nam srca veže, da strah nas ni pijavk in ne kižen,

ki tulijo nad našimi grobovi — In kri... ta kri, ki lije nam iz pljuči in ti solza neizbrisani tokovi,

usod so novih čudodelni ključ, ki v naše pojdejo sinovi po lepših dni svobode zlato luč!

JANKO SAMEC:

VEČER V KRAŠKI VASI

Bežijo ceste, ko da preko roba kamnite zemlje padajo v prepade. Čez njive in vasi pa čez ograde polzi natihoma noć svetloba.

O, kakor da bi vstajalo iz groba, od hleva čez borjač skoz noć se krad, zateglo mukanje otožne čade, da sta preporna ga sree in soba.

A tam po poti, kjer šumi vrti svoj sen skripnostni v sapici večerni, se štri vonj po grozđu in po trti.

Na vasi je utihnil krik nemirni otrok, ki zdaj tišči kakor lrti okrog ognjiš ob vžgani se laterni

JANKO SAMEC:

ŽRTVOVANJE

Zaman vse dneve se s teboj borim, ti črna kača mojega spomina! Zdaj vidim jasno: Ni žitljenje dmi! Radost je enim, drugim bolečina!

In vidim tudi tvojo péto, Rím, kako stoji od Istre do Tolmina na trudi glavi naroda, trpina — in vse bridkosti z njim še jas trpim!

Pa da boleš še bolj v srce me peče in mi do zadnje kaplje kri isliše, zrem še pregnancev naših polne ječe,

kjer morajo nositi bridke križe trpljenja, ki žrtvuje hrepenče se za milijon nevrednih paradiže!

JANKO SAMEC:

PRIMORSKA ZEMLJA

Ta pest te zemlje! — O, kako jo ljubi sree, a ne z besedo, ki se vpleta med pesem sladko mladega poeta, kadar pod olkom ljubice si smuti!

Kaj vsega ji v ljubezni ne obljudi: Da bo odel jo v živi blesk soneta, pozabil mater, svet in na očeta, samó da ga z odreko ne pogubi! —

A žar ljubezni mojega plamena ovija se krog Njenega obraza ko sanj najglobljih žalostna koprena...

Tu iz dežele večnih spletk in mraza zahrepenim pod Njenih streh slemena, tja, kjer žveti prava je ekstaza!

Ljubljana, decembra 1936.

LIŽNJANAC:

VILIJA BOŽJA

Na ognjištu sididu dvi žene. U dimnjaku je bura. Još malo i zvono će zvoniti. Ljudi će poiti u crkву. Če malo kontati, malo moliti i čuda tambaškati.

Na ognjištu sididu dvi žene. Čok i uljenica gori. Po noći će biti. Isus će se roditi, a ove dvi žene će siditi, Boga moliti... plakati i mučati.

Dvi žene sididu: mater i šcer.

Same su: same sididu.

Kartulinu su dobile učer iz largega kraja. »Pa ča piše, neće doiti?« Ni ovoga lita! Moje dtele! To je deset! Ča ne Marija? »Deseto lita!« Po noći je zvonilo, Dite se rodilo...

Na ognjištu sididu dvi žene. Uljenica se zagasila, bura razmahala, sveti glas nosila. — »Dobar Božić, Marija!«

NEKOLIKO NOVIH TALIJANSKIH KNJIGA

GUGLIELMO FERRERO I GAETANO SALVEMINI O RIMSKOM CARSTVU I FAŠISTIČKOM ŽRVNJU — MARŠAL BADOGLIO I ACHILLE STARACE O RATU U ABESINIJI

MIROVNI UGOVORI U DIPLOMATSKOJ HISTORIJI L. ALDOVRANDI—MARESCOTTIA

Maršal Badoglio

U pretposljednem br. donijeli smo oduži prikaz o knjizi maršala De Bona. U posljednje vrijeme izašle su još neke zanimljive knjige o abesinskom ratu i fašizmu, pa prenašamo prikaze o tim knjigama. Prikaze Badoglieve i Staraceove knjige prenašamo iz fašističke štampe kao karakterističan način prikazivanja abesinskog rata i fašističke pobjede. Uz to donosimo oduži prikaz najnovije knjige diplomate Luigia Aldovrandi-Marescottia, koja osvjetljuje neke stranice nove diplomatske povijesti u kojoj su i naši krajevi igrali važnu ulogu.

«RAT U ETIOPIJI» S MUSSOLINIJEVIM PREGOVOROM.

KNJIGA MARŠALA BADOGLIA U FAŠISTIČKOJ ŠTAMPI

Izdanje Fašističkog kulturnog zavoda, Rim 1936. godine.

«Lavoro Fascista» od 30. novembra piše o toj knjizi ovo: Knjiga maršala Italije Pietra Badoglia iznosi nam i osvjetljuje afričku pobjedu. Stil mu je jednostavan, pošto događajima nisu potrebni književni ukrasi i pošto ovaj način pisanja odgovara vojničkom karakteru i psihologiji maršala. Kategorički imperativ etioskog kao i svih ratova na svijetu bio je: treba pobjediti, i to što prije. Nikada se jedan, a naročito kolonijalni rat nije vodio u ovakvim prilikama. Trebalo je pobjediti ne samo jednog dobro i moderno naoružanog neprijatelja, obučenog od evropskih stručnjaka nego se trebalo boriti i na političko-ekonomskom frontu sankcija, koje je Društvo naroda dekretovalo prvi put, i jedino protiv Italije. I tako je nastala neka vrsta utakmice u brzini između Italije i Društva naroda. U toj utakmici vrijeme je bilo odlučujućim činilac. Da je rat postao «kroničan» po uzoru drugih kolonijalnih ratova, vrijeme bi sigurno bilo protiv nas. Trebalo je da se izbjegne ova sraštana eventualnost i da se jednom ratu, koji su svi smatrali kolonijalnim da karakter kontinentalnog rata sa takvim elementima mase i kvalitete, da se u najkraćem mogućem vremenu postigne uvjerljiva pobjeda. Zbog toga su upotrebovali sve operativne i pomoćne snage Talijanska zastava vijala se već mjesec danas na tvrđavi Makale, kad je maršal Badoglio preuzeo vrhovnu komandu. Bilo je potrebno nekoliko nedjelja pauze, da bi se izvršile nove, opsežnije pripreme i tek kad je sve bilo spremno, maršal je krenuo. Sve bitke bile su manevarskog karaktera koncepcije na osnovu klasičnih linija namještanja, ali u isti mah i najsmjelije strategije. Zbog toga su pet bitaka završene sa uvjerljivom pobjedom i strašnim porazom neprijatelja. Posljednje bitke kod jezera Ašangi, abesinska vojska bila je već u rasulu. Badoglio je mogao da se zaustavi i da čeka, ali nas je tjeralo vrijeme. Kad je neprijatelj u krizi, treba ga goniti i dotući do zadnjeg pješaka. Samo jedan komandant maršalove gradje mogao je da zamisli i izvede marš Desie—Adis Abeba, jer je rat mogao da se završi samo zauzećem Adis Abebe. Treba da budemo zahvalni Badogliu, da je imao smjelosti koja je granicila sa lakomislenošću, ali u ratu treba uvijek riskirati, jer ko ima smjelosti, ima vjerojatnosti da će uspijeti, a obično mu i sreća ide na ruku. U ovome narodnom ratu pobjedio je narod. To priznaje i sam Badoglio i izražava zahvalnost borcima Talijanski narod pozdravlja u Badogliu konstruktora svoje pobjede, koja je bila uvod u novu epohu rimske imperije.

OSVAJANJE JEZERA TANA I GODŽAMA OD ACHILLE STARACEA

Izdanje Fašističkog kulturnog zavoda, Rim, 1936. g.

Tajnik fašističke stranke Achille Starace napisao je knjigu pod gornjim naslovom. Prenašamo prikaz te knjige iz «Messagiera» od 27. novembra.

Poslije fundamentalnih i magistralnih knjiga maršala de Bona i maršala

Badoglia, vrhovnih vojskovođa koji su nam dali opći pregled rata kao što se mogao da posmatra sa najviših mjesta komande, sa potrebnim detaljima raznih akcija i marševa, dolazi nam sada knjiga Achille Staracea, koji upotpunjava objektivnu panoramu propasti jednog anahronističkog carstva u svojoj detaljnoj historiji o maršu brze kolone istočne Afrike na Gondar i drugim operacijama u zapadnoj Etiopiji. Krajem februara moglo se smatrati, da je neprijatelj poražen na svim frontovima. Početak svršetka bio je obilježen pobje-

dom na jezeru Ašangi. Između četvrtog i petog čina tragedije dolazi marš Achille Staracea na Gondar i može da se uporedi sa strijelom, koja je zabodena u bok neprijatelja. Ima u ovoj knjizi dramatskih momenata, kao što je opis zauzeća Debra Tabor sa sama 103 čovjeka protiv ogromno nadmoćne neprijateljske sile. Važnost marša sastoji se u osvajanju Gondara. Duce je s pravom rekao, da je ovaj marš brzog odreda na nekoliko stotina kamiona u srecu zapadne Etiopije veliki podvig fašističkog stila.

RAPALSKI UGOVOR, RIJEČKA EKSPEDICIJA I RIMSKI SPORAZUM U PRIKAZU DIPLOMATE ALDOVRANDI-MARESCOTTIA

Gotovo svi učesnici svjetskog rata i uredjenja, koje je slijedilo nakon njega, napisali su svoje memoare, u kojima su iznijeli svoju ličnu ulogu u tom historijskom zbivanju, a osim toga i mnogo dragocjenog povjesnog gradiva. Ovamo spada poznato djelo Tardieu-a, koje doduše nema oblik memoara, već sustavnog prikaza, premda naravno prožetog ličnim gledanjem i znanjem, nadalje uspomene Clémenceau-a, Poincaré-a, Focha, Lloyd George-a, maršala Wilsona, Masaryka, Beneša i mnogih drugih. Jedini Talijani oskudijevaju na takvim djelima. Sonnino, Orlando, maršal Diaz nisu ostavili pisane memoare. Toj nestašici u talijanskoj memoarnoj literaturi o svjetskom ratu i mirovnoj konferenciji doškoćuje sada knjiga Luigi Aldovrandi-Marescottia-a, talijanskog diplomate, koji je bio šef kabineta ministra vanjskih poslova Sonnina, a ovaj je kroz pet godina (1914.—1919.) bio na čelu talijanske vanjske politike. O Aldovrandijevoj knjizi, koja je ovih dana izašla, pod naslovom «Diplomatski rat», donosi turinška «Stampa» veoma opsežan materijal iz pera Ugo d'Andrea.

Aldovrandi počinje svoj prikaz početkom svjetskog rata, koji je Italiju zatekao zato, što austrijska vlada nije izvršila svoju obavezu na temelju saveznog ugovora te nije obavijestila Italiju o svojoj namjeri, da preda Srbiji ultimatum. Nije to učinila po svoj prilici zato, da ne bi trebala s Italijom se dogovarati o diobi novo osvojenih krajeva na Balkanu, a i zato, da ne bi Italija spriječila austrijsku akciju, kao što je Giolitti već g. 1913., spriječio austrijsku «kaznenu» ekspediciju protiv Srbije. Na kompenzacije Italiji bila je Austrija obavezana u smislu čl. 7. saveznog ugovora s Italijom za slučaj okupacije balkanskih teritorija. Ugovor o trojnom savezu bio je dakle prekršen, veli Aldovrandi, upravo kao što je bio prekršen i londonski pakt iz g. 1915. i odbačen sporazumom iz St. Jean de Maurienne iz godine 1917.

Drugo poglavlje posvećeno je riječkom pitanju i londonskom ugovoru. U tekstu londonskog ugovora Rijeka je, kako je poznato, bila prepuštena Hrvatskoj. Aldovrandi veli, da ni Salandra (ministar pretsjednik) ni Sonnino nisu imali u travnju 1915. na umu raspad Austro-Ugarske i preuredjenje krajeva, koji su sačinjavali monarhiju. No u proljeće 1919. bilo je talijansko stanovište, da se ono, što je obećano londonskim ugovorom ima smatrati ne kao maksimum već kao minimum, jer se talijanski udio u svjetskom ratu pojačao po vrijednosti, otkako je g. 1917. Rusija odupala kao saveznik. Umjesto toga Italija se našla pred Wilsonovim negiranjem londonskog sporazuma kao tajnog diplomatskog pakta. Zanimljivo je, da Aldovrandi ističe, da je tekst londonskog sporazuma bio znatno promijenjen prigodom prevoda talijanskog teksta u službeni francuski. Tu promjenu izvršio je francuski poklisar u Londonu Cambon Paul, a vidjet ćemo, da je bila vrlo znatna upravo glede odluka, da Rijeka pripadne Hrvatima. Dok je talijanski tekst glasio da «ostaju neprepudicirane odluke Europe, kada svrši rat za stanovite jadranske krajeve, uključivši Rijeku, francuski tekst sastavljen u Londonu glasi, da će ti jadranski krajevi, uključivši Rijeku, biti pridijeljeni Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori. Tako citira Aldovrandi. Doslovno tekst ove odredbe (čl. 5. bilješka 2. londonskog ugovora) glasi ovako: «Područja ovdje niže navedena pridijelit će četiri savezne sile Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori: na gornjem Jadranu, cijela obala od zaliva Voloske na granici Istre sve do sjeverne granice Dalmacije, uključivši sada ugarsko primorje i cijelu obalu Hrvatske sa lukom Rijeka i malim lukama Novi i Karlobag, kao što otok Krk, Prvič, Gurgur, Golj i Raba. (v. Tardieu, La Paix, str. 430.) Od Aldovrandi-a dakle saznajemo, da ovu za nas povoljnu promjenu londonskog sporazuma dugujemo Paul Cambonu.

Slijedeće poglavlje posvećuje Aldovrandi međusavezničkim pregovorima

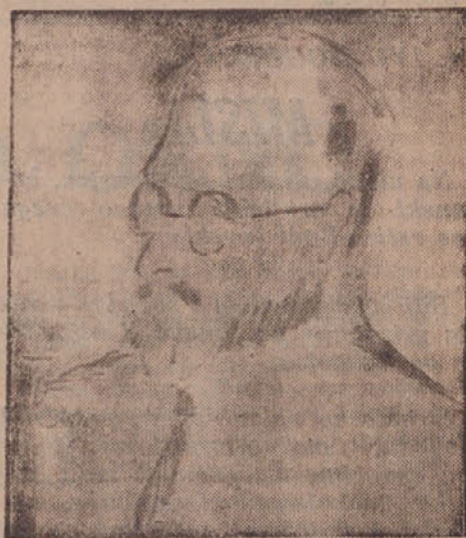
nakon talijanskog poraza na Soči i povlačenjem na Piavu u studenom 1917. U mjesecima koji su prethodili došlo je do tajnih diplomatskih pregovora između Beča i Pariza posredstvom princa Sixta Bourbonškog. Lloyd George u svojim uspomena govori i o nekom talijanskom pokušaju za separatan mir. Aldovrandi pak objelodanjuje jednu bilješku Sonnina, kojom se to kategorički demantira. Na sastanku u Rappalu su saveznici obećali jaču vojničku pomoć Italiji, ali su tražili, da odstupi Cadorna. Na slijedećem sastanku u Peschieri (8. X.) odustalo se od toga na odlučan zahtjev talijanskog kralja. Kralj Viktor Emanuel je također promijenio Orlando naert proglašao na talijanski narod, izbrisavši njegovu početnu rečenicu: — «Strahovita rana je razdrla moje talijansko srce» — čime je lirski Orlando gotovo javno priznao veličinu poraza.

Koncem 1918. g. pripravljala se teogobna dioba. 30. listopada 1918. sastali su se u Parizu na Quai d'Orsay-u Orlando, Sonnino, Clémenceau, Pichon, Lloyd George i Balfour. Pichon je čitao zahtjeve, koje su izradili talijanski pomorski stručnjaci i koji su tražili cijelu austro-ugarsku mornaricu. Clémenceau je na to sarkastički uskliknuo: «On ne demande pas le culottes de l'Empereur? (Ne traže li još i careve hlače?). Tu je, veli talijanski pisac, započela protutalijanska ofenziva ovog tvrdog predstavnika francuske sebičnosti.

Posebno poglavlje započinje Aldovrandi jadranskim pregovorima od 17. do 27. travnja, fazi, koja je bila osobito dramatična, jer je završila odlaskom talijanske delegacije 24. IV. 1919., nakon što je Wilson objelodanio svoju poruku talijanskom narodu. Aldovrandi međutim čini krivo Clémenceau-u, jer kako se vidi iz Tardieu-ove knjige (str. 432) Clémenceau je 21. IV. zaklinjao Wilsona, da se ne obraća preko ledja talijanske vlade na talijanski narod, no ovaj je to ipak učinio. Talijanski položaj je bio označen ovako: javnost je tražila izvršenje londonskog sporazuma i povrhu toga Rijeku, Francuska i Engleska bi pristale na izvršenje londonskog ugovora, ali su smatrale, da zahtjev na Rijeku tome protuslovi. Wilson je pak odbijao i jedno i drugo. Orlando je u takvim prilikama htio odrediti se Dalmacije (londonskog sporazuma) da dobije Rijeku, Aldovrandi veli, da je to bilo nesretno. Orlando je zapadao u plač razlažući saveznici da mora umrijeti ako ne dobije ono, što Italija traži (na sjednici četvorice 20. travnja) na 23. travnja je ipak Wilson bacio «bombu», to jest objelodanio svoj manifest talijanskom narodu. Slijedećeg dana još jedan pokušaj kod Lloyd George-a. Sonnino traži ispunjenje londonskog sporazuma, no Orlando, koji je težio samo za Rijkom, sve pokvari. Razlika između držanja obih talijanskih predstavnika bila je očita.

7. svibnja vratila se međutim talijanska delegacija u Pariz (po Tardieu-u 5. svibnja). Nisu ih očekivali. Raspravljalo se o davanju Smirne Grcima. Nakon ceremonije podpis mirovnog ugovora s Njemačkom bila je 7. V. poslije podne sjednica, a na stolu je bila karta njemačkih kolonija. Aldovrandi veli, kada je primjetio tu kartu, da je upozorio Sonnina, a ovaj Orlando na ozbiljnost debate, pa je Orlando konačno dosta neodlučno zatražio jedan mandat za Italiju. U međuvremenu su i dalje tajili Talijanima šta je sa Smirnom. 12. V. je Clémenceau najavio talijanskoj delegaciji, da su u njenoj odsutnosti Grci zatražili dozvolu da se iskrcaju u Smirni. Wilson je međutim upao u riječ i rekao: «Mi smo to sugerirali Grcima».

Takav je dakle, veli talijanski pisac, talijanski poraz na mirovnoj konferenciji. Aldovrandi brani dakako djelo talijanske delegacije u Parizu i tvrdi, da talijanski delegati nisu bili slabi. No Ugo d'Andrea dodaje, da je ipak istina, da su bili poraženi, ali priznaje, da su Orlando i Sonnino bili velikim dijelom žrtve tadašnjih nesredjenih političkih prilika u samoj Italiji, da završi primjedbom, da bi u Mussoliniju i «Tigare» i Wilson našli sasvim drugačijeg partnera.

Gaetano Salvemini

„POD ŽRVNJEM FAŠIZMA“

Nova knjiga Gaetana Salvemina

U engleskoj reviji «New Statesman and Nation» izašla je 28. novembra 1936 ova kritika najnovije knjige Gaetana Salvemina na engleskom jeziku.

«Ovo je ogorčena knjiga koju je napisao najistaknutiji talijanski emigrant. U svojim ranijim spisima profesor Salvemini naučio nas je da od njega očekujemo knjigu visokog standarda u pogledu stila i znanja. On nije izgubio ove svoje odlike i dao nam je sada u ovoj knjizi najbrihantiji napad na talijanski fašizam koji je uopće napisan.

Prvi dio knjige govori o teoriji korporativne države u Italiji i njenom praktičnom ostvarenju a drugi dio knjige bavi se ekonomskim rezultatima fašističkog režima. Profesor Salvemini nema nikakvih teškoća da pokaže, da je u Italiji samoj korporativna država ostala fikcija i samo orudje propagande. Sve do 1930. godine, t. j. osam godina poslije pohoda na Rim, nije bio stvoren Savjet korporacija. Pa ni tada nije bilo nikakvih korporacija. Prva od tih korporacija stvorena je tek 1931. godine. 22 korporacije, koje obuhvataju čitav nacionalni život, stvorene su na papiru 1934. godine. Ali 21. jula, 1936. godine u listu «Echo de Paris» g. Kerilis — jedan od najvećih francuskih obožavaoca Mussolinijevih — rekao je da su korporacije samo fasada iza koje se ništa ne nalazi. I da polovina pomenutih korporacija nije bila nikada sazvana. Profesor Salvemini dodaje: «Da u pogledu ekonomskih i finansijskih odredaba u vezi sa abesinskim ratom ni jedna korporacija nije bila zapitana za savjet. Sve je išlo kao da nijedna korporacija nije postojala u Italiji.

Nacionalni Savjet korporacija nema nikakvu vlast. On je čisto savjetodavno tijelo šefu vlade i sastaje se rijetko. Što se tiče sindikata poslodavaca i namještenika, čiji je cilj da spaja i održava u zajednici korporacije, svi činovnici tih sindikata dobivaju namještanje od vlade. U fašističkim radničkim sindikatima članovi njihovi nemaju nikakvu veću vlast, no što imaju životinje u društvu za zaštitu životinja. Očita je istina da Italijom ne upravlja korporativni aparat, već Mussolini i mala grupa ljudi koja u datom vremenu uživa njegovo povjerenje».

ZAŠTO JE PROPALO RIMSKO CARSTVO?

STA O TOME MISLI GUGLIELMO FERRERO

Čuveni talijanski historičar Guglielmo Ferrero izdao je sada u Parizu novu rimsku povijest. Centralnu temu rimske historije vidi u tome, kako je pojedino doba znalo riješiti pitanje zakonite političke vlasti. Zaključuje svoju knjigu ovako: «Šta je povijest svih carstava i država drugo nego više ili manje sretno rješenje vlasti? Država je fizička sila pokretana i upravljana duhovnom silom: živi i uspijeva dotle dok duhovna sila znade upotrebljavati fizičku silu u onim uskim granicama, koje joj određuje javni interes. Za državu je vrlo teško razpoznati granicu, za kojom fizička sila već uništava samu sebe; ali čim ju država prekorači bilo namjerice ili nehotice, izgubljena je. Rim nije izbjegao ovom velikom historičkom zakonu. Njegov imperij trajao je mnogo stoljeća jer ga je znao ujediniti duhovnim vezama — interesima, moralom, zakonima, vjerama — koja su većim dijelom nadomjestila strah pred golom silom. Dokaz su rimske snage u sjajnoj epohi carstva nevelike vojničke snage, koje su dostigle da očuvaju jedinstvo države. Rim nije u cijelosti zloupotrebljavao silu naprama svojim pokorenim narodima.

No zloupotrebljavao ju je imajući riješiti kod kuće, unutar vladajuće države, pitanje vlasti. Njegova nesposobnost osnovati najvišu zakonitu vlast na jasnim i određenim načelima bacala je državu periodički u vrtlog boraba za vlast. Tri puta uspijele je državi da uguši eksploziju nasilja koja su one borbe izazvale; četvrti eksplozija bila je jača nego snaga poretka i ravnoteže i uništila je sve: ne samo rimsku državu i imperij, nego i cijelu antičku civilizaciju. Tko se mača hvata od mača će poginuti. Legija, koja su stvorile imperij, one su ga i uništile».

A. P.

GOSPODARSTVO ITALIJE V ŠTEVILKAH

Pretežno obdavčenje je provzročilo stagnacijo vsega gospodarstva — Nepremagljivi dolгови kmečkega stanu — Ekspropriacija z prisilnim posojilom na nepremičnine

PRED DEVALVACIJO — PO DEVALVACIJI

PRED DEVALVACIJO

Italija je bila že pred abesinsko vojno ena najdražjih dežel v Evropi. V Italiji je bilo težko življenje vseh stanov, od najmanjšega poljedelca in kmeta do najvišjega industrijalca in kapitalista. Breme, ki jih je država zahtevala od državljanov niso bila že davno več sorazmerna z njihovo gospodarsko silo in močjo. Sam ministrski predsednik Mussolini je v svojem pomembnem govoru od 18. marca 1934 priznal, da je davčni vijak že tako navit, da se več navijati ne da in da ne more država zahtevati od državljanov novih bremen.

Ali državne potrebe so rasle od dne do dne: dočim je rabila država leta 1922 za svojo vojsko dve milijardi lir, so znašali leta 1935 stroški za vojsko in za fašistično milico preko 10 milijard, dasi je državni proračun izkazoval približno 2 milijardi manj izdatkov. Trgovska bilanca je bila skozi dolgo dobo let pasivna za več milijard. Leta 1933 je znašal uvoz 7332 milijonov in izvoz 5991 milijonov lir, dočim je leta 1934 stal nasproti uvozu za 7667 milijonov izvoz le za 5225 milijonov lir; leta 1935 se je stanje trgovske bilance znatno poslabšalo, ali podatki niso bili objavljeni. Ravno tako je bila že več let močno pasivna plačilna bilanca, ker je izostal dotok izseljenkih pošiljav iz inozemstva radi svetovne gospodarske krize in se je znižal turistovski promet. Državni proračunski deficit je znašal letno od 3 do 5 milijard. Zato je bila finančna uprava prisiljena iskati sredstva bodisi z notranjimi posojili, bodisi z neprestanim zvišanjem direktnih in indirektnih davkov in davčin ali s povišanjem uvoznih carin.

POVEČANJE DAVKOV ZA 100%

Res je, da so ostali davčni zakoni z neznatnimi izjemami v svojih temeljnih principih nespremenjeni; ali ne zakon, temveč njegova uporaba odločuje. Najbolj zakon lahko dopušča najkruतेjšo in najostrejšo uporabo. Tako je Italija prav v letih najvišje gospodarske depresije, ob stalnem padanju dohodkov in pridobitni in ob neprestano naraščajoči dragini vsakdanjih življenjskih potrebščin povečala od leta 1930. do konca 1935 davčne in bremena: kot n. pr. davke, takse, pristojbine in carine najmanj za 100%. Kolki so bili v tem času trikrat povišani, kjer je takšna marka človeku tako potrebna, od rojstva pa tja do smrti, kakor vsakdanji kruh, je vsakemu očitno. — Pri tem sistematičnem povečanju bremen iz žrtve so bili najbolj prizadeti pridobitni sloji: kmetijstvo, obrt, industrija in trgovina ter prosti poklici. — Kdor je bil v letih 1933. in 1934. obdavčen na podlagi dohodkov za 100 enot, so ga obdavčili v letih 1935. in 1936. z 150 do 200 enotami, neoziraje se na to, ali se je njegov dohodek res zvišal ali ne. — Tajna finančna policija zbira po svojih zaupnikih podatke in daje informacije. Postranska stvar je ali zaslužiš ali ne. Zadoštuje, da ima nekdo majhen lokal za svoj urad, kakoga uradnika ali morda celo pisalni stroj; vse to je luksuz in podjetje je dobičkanosno, kajti drugače bi se gospodar zadovoljil s tem, da se poslužuje pisalnih uradov, ki so se v zadnjih letih razširili tudi po vseh delih države. Zadoštuje, da si dovoliš nekaj dni oddiha na deželi, da imaš v družini služkinjo, ali morda celo klavir, da se prikažeš kdaj v gledališču ali da se ob sobotah usedeš k čaši piva ali vina; ali

da si dovoliš ob nedeljah izlet iz mesta na deželo, pa bilo tudi peš in z nahrbtnikom na rami; da imaš potni list za inozemstvo za obisk sorodnikov, da imaš radio v hiši ali da si zavarovan za nekaj tisoč lir za slučaj smrti v korist svojih otrok; vse to se smatra za nepobitne znake visokega življenjskega standarda. Ako najdejo kak tak znak na tebi, se ne izvlečeš izpod davčnega vijaka, dokler te ne stisne za 100% v primeri s prejšnjimi davčnimi. Kaj ti pomaga pravica obrambe, ako ne veš, proti čemu bi se branil; ali tudi, ako bi davkoplačevalec to vedel, bi bilo vse zaman. — Provincialni davčni inšpektorji in ravnatelji so dobili lani in letos od centralne vlade nalog, da morajo v svojih področjih izterjati določen znesek davkov, naj jih že izvlečejo od kogarkoli. — To naj bo za karakterizacijo postopanja državne davčne uprave. — Pretežno obdavčenje je povzročilo in povzroča stagnacijo vsega gospodarstva. Veliko industrijskih podjetij je moralo ustaviti obrat, izvzeta je samo vojna industrija, stečajni trgovskih firm so ostali nelzpremenjeni in na višini prejšnjih let. — V zadnjem letu je sicer število konkurzov padlo, ali to ne radi izboljšanja gospodarskih razmer, ampak zato, ker v večini slučajev upniki rajši sprejmejo izvensodno poravnavo kakor da bi dopustili, da se stečaj otvori, ker požro pri stečajih stroški skoro vse in upnikom preostane v najboljšem slučaju samo majhen odstotek, ki le redkokdaj presega 10% njihovih terjatev.

NEPREMAGLJIVI DOLGOVI KMEČKEGA STANU

Kmečki stan je zapadel v zadnjih 7 letih v nepremagljive dolge, bodisi radi previsokih davkov med katerimi so največ občutljivi občinski in deželni davki, bodisi radi podanja njegovih pridelkov, zlasti vina in sočiva. — Kod primer naj služi le dejstvo, da plačuje kmet v novih pokrajinah, ki je plačeval še leta 1922. in 1923. 100 lir davkov, sedaj 800 do 1.000 lir. — Novo breme za gospodarsko življenje je tudi uvedba sindikalizma, čigar stroške nosijo sami člani, ne da bi imeli od njega kakih koristi. Novi luksurični uradi so nastali preko noči; število nastavljenih uradnikov gre v tisoče in breme, ki se je s tem naprtilo pridobitnim slojem presega v vsej državi pol milijarde lir. S tem je bila poklicana v življenje nova birokracija, birokracija stranke, ki posluje poleg birokracije države. Naravna posledica gospodarskega pešanja, čigar glavni vzrok moramo iskati v oboroževanju, je bilo tudi znižanje plač državnim uradnikom, privatnim nameščencem in delavcem. — 17. septembra 1932. so prenehali uradni notirati kurz zlata. Rezerve državne misijske banke so kopnele bolj in bolj. Zlatna rezerva je znašala 10. oktobra 1935. 4.025 milijonov lir; 31. decembra 1935. pa le še 3.027 milijonov lir; sedanje stanje je neznano, ker banka ne objavlja več svojih periodičnih izkazov. — Devize, potrebne za plačevanje dolgov v inozemstvu, so se krčile in država je bila prisiljena poseči po kreditih in naložbah svojih podanikov v inozemstvu; z dekretom od 8. decembra 1935 bili so vsi državljani, živeči v Italiji prisiljeni, da naznanijo svoje terjatve v inozemstvu in vse inozemske vrednostne papirje v njihovi posesti. Z dekretom od 28. avgusta 1936 se je uvedla prisilna cesija teh terjatev in vrednot v korist države. Cesija se je izvršila; koliko je to državi prineslo, se ne ve; gotovo pa je, da do danes država ni še prišla izplačevati državljanom dolžne odškodnine. Značilno je, da je finančno ministrstvo dalo podrejenim organom zaupna navodila, da morajo zahtevati tudi od tujih, v Italiji živčih državljanov, da prijavijo in odstopijo državi vse svoje inozemske terjatve, dasi ni v zakonu o tem niti besedice.

Pomanjkanje zlatih rezerv in diviz je prisililo vlado, da je uvedla pod firmo prostovoljnih darov delno revizijo dragih kovin. — Ker je bil uspeh še vedno nezadosten, je z dekretom od 14. novembra 1935. uvedla monopol za nakupovanje zlata v inozemstvu in prepovedala svobodno prodajo zlata v notranjosti. 29. novembra 1935. je država via facti opustila zlato valuto, ki jo je bila uvedla 1926. in je devalutirala liro s tem, da je zvišala ceno zlata od 12.63 na 15.50 za gram zlata.

Izbruhanila je vojna v Vzhodni Afriki in njej so sledile gospodarske sankcije. — Država je bila na ta pohod vojaško pripravljena, ne pa gospodarsko; računali so, da se bo vojna končala v dveh mesecih, a zavlekla se je do maja 1936 in se je šele takrat vsaj oficijelno končala.

Kakšno je današnje gospodarsko stanje? Banke so morale z vlogami srednjih in nižjih slojev podpisati državna posojila tako, da so bančna razpoložljiva sredstva danes malone izčrpana. Nekateri zavodi imajo ¾ svojih vlog vloženih v državnih papirjih, ki so jih kupili po normalni vrednosti ali vsaj po kurzu 95% in ki veljajo danes 20% manj. Da bi država imela vse denarne zavode v svojih rokah, je uvedla z dekretom od 12. marca 1936. poseben bančni inšpektorat, ki ima glede denarnih zavodov najdalekosežnejše pravice; lahko odstavlja uprave in raspušča zavode. Da se vlagatelji indirektno prisilijo podpisovati državna posojila, so prisilili banke, da so znižale obrestno mero na vloge na 1% do 2¼%. Ta obrestna mera je očitno v nasprotju z deprimiranim gospodarskim stanjem in pomanjkanjem kapitala; kot dokaz zadostuje dejstvo, da je znašala nasproti 1½% ali pa 2¼% aktivnih obresti eskomptna mera emisijske banke od 26. novembra 1934. do septembra 1935.: 4%, 3¼% in 4%; od 9. septembra 1935. do 18. maja 1936. 5% — in od maja 1936. dalje 4%; pasivne obresti bank za dana posojila pa so v tem času varijirale od 7½% do 10%, ako je bilo sploh mogoče posojilo dobiti.

Ker je v Vzhodni Afriki mogoča trgovina le na podlagi srebrnega ali zlatega denarja (prebivalstvo namreč odklanja papirnat denar), je bila država prisiljena povleči iz prometa srebrni denar ga prekovati in odposlati v Vzhodno Afriko. Tudi ta pojav pospešuje težavracijo in nezaupanje med ljudstvom.

Stara industrijska in trgovinska podjetja trpe na občutnem pomanjkanju kapitala; ustanavljanje novih podjetij je pa država naravnost otežkočila, ker je prepovedala deliti med delničarje več kot 5% dividend. Tako nizke dividende pa v dobi gospodarske depresije in krize nikakor ne more kompenzirati rizika, ki so mu izpostavljene investicije v industrijska in trgovinska podjetja.

BREZPOSELNOST, NIZKE MEZDE IN VISOKE CENE ŽIVIL

Brezposelnost, ki je še leta 1934. znašala po uradni statistiki preko 1 milijon oseb, je v zadnjem času padla, to pa ne samo zato, ker je preko ¼ milijona delavcev odšlo v Vzhodno Afriko kot delavci ali kot vojniki temveč tudi radi uvedbe 40-urnega delovnika in radi javnih del, ki jih država izvršuje v lastni režiji bodisi v obliki bonifikacije ali državnih gradb. Tako je bilo leta 1935. zaposlenih v industriji 2.201.514 delavcev, to je za 114.551 več kakor ob koncu leta 1934. in to skoro izključno le radi uvedbe 40-urnega tedna.

MEZDE (PLAČE) SO V SPLOSNEM NIZKE

V podjetjih, ki delajo na račun države (bonifikacije močvirjev n. p.) zaslužijo odrasel delavec dnevno čistih 8.60. Delavstvo po tvornicah zasluži dnevno 12—16 lir, ali v mnogih obratih se dela le 3—4 dni tedensko. Državni uslužbenci so bolj plačani; ali za 23% redukcijo plač v zadnjih letih so bili močno prizadeti. Naravna posledica nizkih plač je bilo tudi znižanje konsuma, tako da zaznamujemo industrijska mesta s četrtimilijonskim prebivalstvom v zadnjem letu deficit na konsumnih davkih od 10—12%.

ITALIJA JE SE VEDNO V POGLEDU ZIVEZA PASIVNA DEZELE

Storila je vse, da pospeši svojo agrarno produkcijo ali vse to ni pomagalo; zato mora uvažati letno še vedno ogromne količine živil. Leta 1913. je bilo uvoženih le pšenice 18.807.330 kvintalov v vrednosti 400 milijonov lir. Leta 1930., ko je stala agrarna produkcija žita po državnem prizadevanju na vrhuncu, je bilo uvoženih 19.347.480 kvintalov pšenice v vrednosti 1.567 milijonov lir. Produkcija pšenice se suče okoli 50 milijonov kvintalov na leto, riža okoli 6 milijonov, krompirja okoli 18 milijonov, kar je pri 43 milijonskem prebivalstvu nezadostno. Dočim je znašal konsum pšenice 1921 in 1922 letno na osebo 230 kg, je znašal od 1925 do 1929, tj. v času gospodarske konjunktore povprečno 199 kg. Konsum pritiskajo navzdol tudi visoke carine v katere se je država zatekla ne toliko, da čuva svoje producente, ampak da ima v njih stalen vir dohodkov. Tako je znašal prinos carin leta 1930. 2671 milijonov lir, od tega je odpadlo le na carino za uvoženo pšenico 1012 milijonov lir. Statistika za leti 1935. in 1936. ni bila objavljena. Radi sankcij je bila italijanska država prisiljena znižati do skrajnosti svoj uvoz, zlasti živil. — Naravna posledica je bila dvigovanje cen. — Država je po svojih

podrejenih organih in po posebnih komisijah držala cene pod strogo kontrolo in preprečila vsako neupravičeno višanje; da, ponekod je tudi prisilila trgovce na drobno, da prodajajo blago po določenih cenah brez vsakega dobička in nekatera živila (koruzna moka) celo pod nabavno ceno. Kljub vsemu temu pa so zrastle cene v trgovini na debelo in trgovini na drobno. Tako so se od jeseni 1935 do jeseni 1936 dvignile cene glavnih življenjskih potrebščin v Trstu:

	od lir	na lir
za kruh (najcenejše vrste)	1.40	1.60
za kruh (boljše vrste)	1.85	2.05
za belo moko (I. vrste)	2.00	2.20
za koruzno moko	0.90	1.35
za olje (I.)	4.80	6.80
za olje (II.)	3.70	5.80
za mast	6.50	7.20
za meso goveje (s prikl.)	4.80	5.40
za maslo	7.50	12.50
za kavo	23.—	28.—
za mleko	0.80	1.—
za krompir	0.35	0.55

Za primer splošne draginje živil naj služijo cene žita v trgovini na debelo v Italiji in cene v Jugoslaviji.

V Italiji stane: pšenica, 70 kg, hektolitrska teža 118, v Jugoslaviji Din 140;

	v Italiji lir	v Jugoslaviji Din
moka bela	175—200	225—235
koruza	83—86	93—95
fižol	150—190	162—165

Zelo občutno so se podražila oblačila. Zlasti suknena. Sukno se je podražilo za 60 do 100%; meter sukna, ki je stal pred letom 60 lir stane sedaj 100 do 120 lir; cena volne je poskočila od 14 na 28 lir za kg. Poleg tega pa država še vso volno rekvirira. Povsod, kjer je le mogoče, se rabi umetna svila, katere nadomestuje že platno in druge tkanine. Surovine so v splošnem zelo občutno poskočile na ceni, kolikor jih sploh Italija more še kupovati, kajti več držav noče prodajati proti odplačevanju v kliringu, ampak le proti plačilu v devizah. — Pripetilo se je, da je sosedna država odklonila pošiljko večje količine surovin, četudi je prijateljica in zaveznica, ker ni mogla dobiti plačila v devizah.

Da se je gospodarstvo moglo pri vsem tem vzdržati se mora država zahvaliti edinoletnemu avtoritativnemu režimu, ki je uvedel v notranjosti absolutno disciplino vseh stanov in s tem a priori onemogočil vsak odpor. Z druge strani je pripomogla kontingentirana trgovina združena s klirngom plačevanje inozemskih obvez za nakupljeno blago. Brez kontingentirane trgovine in plačevanja v kliringu ne bi bila lira ohranila svojega visokega kurza.

Porast cen življenjskih potrebščin je prisilila državo, da uvede, odnosno odredi tudi povišanje plač. V zadnjem času je bilo odrejeno, da se 1 oktobrom povišajo plače državnim uradnikom povprečno za 8%, dočim so se jim bile znižale v zadnjih letih za 25%. Ravno tako se povišajo plače industrijskih in drugih delavcev ter uradnikov in uslužbencev sploh od 5 do 10%. Ti poviški pa ne odgovarjajo zvišanju cenam življenjskih potrebščin, ki so v enem samem letu poskočile povprečno za 20 do 35%.

Vse gospodarsko življenje v Italiji je nujno zahtevalo devalvacijo lire, še preden se je Francija odločila za znižanje vrednosti franka. Očitno pa Italija ni iz prestižnih ali oportunističnih razlogov hotela biti prva. Čim pa se je Francija in za njo nekatere druge države odločile za devalvacijo svoje valute, tudi Italija ni mogla in ni smela dalje oklevati.

Radi tega je izdala kraljevi ukaz od 5. oktobra 1936. števil. 1745, ki nosi nedolžen naslov »Modifikacije kr. ukaza od 21. decembra 1927. števil. 2325«.

s katerimi pa se je dejansko znižala za dobro tretjino vrednost lire, ki jo je nekaj let prej Mussolini tako slovesno proglasil za nedotakljivo. Resnično je sicer izgubila že prej lira na vrednosti, z omenjenim odlokom se je pa uredilo neko nemogoče in absurdno stanje.

Po tem ukazu se je določila vrednost lire na podlagi razmerja 4,677 grama čistega zlata, za 100 lir. Istočasno pa je bilo sklenjeno, da se sme vrednost lire znižati še za nadaljnjih 10%.

Da ne bi radi tega močnega padca lire poskočili cene v notranjosti, je izdala fašistična vlada z ukazom od 5. oktobra 1936 števil. 1746 najstrožje uredbe in ustanovila celo poseben osrednji odbor pod predsedstvom tajnika fašistične stranke, ki naj nadzoruje cene.

Začasno so res ostale cene raznim življenjskim potrebam nelzpremenjene. Toda veliko trgovcev je moralo občutiti strogost zadevnih odredb, ker niso upo-

MOGU LI SE ISKRENO PRIBLIŽITI JUGOSLAVIJA I MADŽARSKA

DIRIGOVANJEM FAŠISTIČKE ITALIJE

Nekoliko interesantnih momenata za ilustraciju stanja poslije Mussolinijevoga govora u Milanu i Hortyevog posjeta u Rimu

Regent Horthy

Rumunija je dobila 102.787 kilometara sa 1.900.000 Madžara. Čehoslovačka 62.937 kv. kilometara sa 1.100.000 Madžara. Jugoslavija 63.501 kv. kilometar sa 565.000 Madžara.

Ovo sakaćenje značilo je smrtni udar za Madžarsku.

Madžarska duša neće, ne može, ne umije zaboraviti Trijanonski ugovor već nastoji da se sjeti svim sredstvima. Ovaj ugovor, kao i Versajski, sankcionisao je najočitije nepravde, posijao je punom rukom sjeme rata, stvorio u Podunavskom bazenu etnografsku, političku, ekonomsku i vojničku neuravnoteženost, kao što se vidi iz ovih pozicija četiri zemlje Podunavskog bazena:

Rumunija ima 295.049 kv. kilometara sa 18.000.000 stanovnika; Jugoslavija 248.665 kv. kilometara sa 13.900.000 stanovnika; Čehoslovačka 140.446 kv. kilometara sa 14.700.000 stanovnika; Madžarska 92.963 kv. kilometara sa 8.600.000 stanovnika.

Jasno je da bi bez mnogostrane nepravde izvršene na žrtveniku Trijanona ove četiri zemlje bile u drugim odnosima u razmjeri stanovništva i u razmjeri površine i u političkim, diplomatskim, ekonomskim i kulturnim odnosima. Dok ne bude nepravda ispravljena, ratno žarište neće se utrnuti. To je Mussolini uvijek govorio, to je naglasio u Milanu. Ova volja i ugovori zaključeni u Budimpešti drže visoko svijest i nadu iskasapljenе Madžarske. Tko poznaje madžarski narod, zna da Madžari do posljednjeg čovjeka sanjaju o oslobođenju, stradanju, pate i čekaju podesan čas da ponovo osvoje ono, šta im je blagodareći mnogim griješkama nepravdom iščupano. Tko poznaje stvaralačku snagu duha, vjere i poštovanja ove ogorčene naroda, koji je gotov da radosno umre za Otadžbinu, taj sa sigurnošću može da ustvrdi da će Madžarska jednog dana koji nije daleko, izvojevati svoju pobjedu.

Poslije ovih i ovakvih članaka u fašističkoj štampi da li se može ozbiljno misliti na iskreno približenje Jugoslavije i Madžarske po direktivama iz Rima. Izgleda da u Mussolinijevom milanskom izjavama o osakaćenju Madžarskoj ima doista nešto više nego samo fraza i obzir prema Madžarskoj.

A i u samim odnosima između Jugoslavije i Italije ovi su momenti od kapitalne važnosti. (***)

DR. KAMILO KROFTA
ministar vanjskih poslova Čehoslovačke republike

U onom istom milanskom govoru, u kojem je Mussolini ponudio prijateljstvo Jugoslaviji, on je na jedan čudan način govorio i o Madžarskoj i zauzeo se najenergичnije za madžarski revizionizam, izjavivši da ne može biti mira u Srednjoj Evropi, dok se osakaćenju Madžarskoj ne da zadovoljština, to znači dok se Madžarskoj ne vrati zemlje, koje je mirovnim ugovorima morala prepustiti državama nasljednicama Austro-Ugarske.

Odmah je opaženo da postoji velika kontradikcija između ponude Jugoslaviji i ovog revizionističkog ispada. Svijet se je pitao: kako je moguće to dvoje dovesti u sklad?

Čehoslovačka i Rumunjska su oštro reagirale na Mussolinijevu izjavu o osakaćenju Madžarskoj. Ministar vanjskih poslova Čehoslovačke dr. Krofta je o tome dao izjavu. Čehoslovačka i rumunjska štampa još i danas o toj stvari s ogorčenjem piše. U rumunjskom parlamentu bilo je o tome oštrih govora.

Jugoslavija je prilično povoljno reagirala na Mussolinijevu ponudu prijateljstva, a s obzirom na izjavu o Madžarskoj — moglo bi se reći — prešlo se je s izvjesnom šutnjom i rezervom.

U vezi s tom rezervom Jugoslavije prema Mussolinijevom izjavi o madžar-

skom revizionizmu počele su se u internacionalnoj štampi javljati mnoge kombinacije, koje bi se mogle uglavnom reasumirati ovako:

Jugoslavija smatra da Mussolinijeva izjava o Madžarskoj nema nikakove praktične svrhe i da je ta izjava formalne naravi.

III: Jugoslavija može biti mirna, jer Mussolini i Horty ne misle na revizionizam prema Jugoslaviji, nego uglavnom samo protiv Rumunjske i eventualno Čehoslovačke.

Na prvi pogled ove kombinacije izgledaju fantastične, ali mi to registramo samo u svrhu informacije.

U tu svrhu bliježimo i one glasove, koji kažu, da Jugoslavija ne samo nema bojazni od madžarskog revizionizma poduprtog od Mussolinija, nego da se štaviše najozbiljnije sprema približenje između Jugoslavije i Madžarske po direktivama iz Rima.

Fašistički listovi »Il Piccolo« (Trst) i »Il Popolo d'Italia« (Milano), izvještavaju u brojevima od 8 decembra iz Budimpešte:

»Prema pisanju vladinog lista »Viradata« treba u najskorije vrijeme da se očekuju važni događaji u okviru poboljšanja madžarsko-jugoslavenskih odnosa. Važne odluke spremaju se za povratka Kneza Namjesnika Pavla koji, prema izjavi nadležnih krugova jugoslovenskog Ministarstva spoljnih poslova, datoj samom »Viradatus«, smatra da je zblizenje između dvije zemlje potrebno.«

Rimski list »Lavoro Fascista« pozdravlja vijest o zblizenju između Jugoslavije i Madžarske, te u svom broju od 9 decembra registruje, iz »Piccola« i »Popolo d'Italia« vijest madžarskog vladinog lista »Viradata« o pretstojećim važnim odlukama u pravcu zblizenja između Madžarske i naše države. Tim povodom »Lavoro Fascista« piše:

»Poželjno je, da predviđanja budimpeštanskog lista budu tačna, jer bi se tako napredovalo na putu obnove i sistematizacije Podunavskog bazena i u isto vrijeme, iz jednog odviše mračnog okvira općih evropskih odnosa uklonila jedna zlosrećna sjenka. Čvrsto prijateljstvo između Italije i Madžarske i uzajamni interes odnosa dobrog susjedstva između Italije i Jugoslavije, kojoj je Duće u svome milanskom govoru još jedanput lojalno pružio ruku, izazivaju — kao što je sasvim prirodno zadovoljstvo Rima zbog svakog poboljšanja odnosa između Budimpešte i Beograda.«

I drugi su internacionalni listovi prenijeli ove informacije budimpeštanske i talijanske štampe.

Pa kad sve to uzmemo u obzir onda tek ne možemo da shvatimo kako to, da je talijanska štampa gotovo u isto vrijeme, dok s jedne strane ovako zagovara zblizenje Jugoslavije i Madžarske, s druge strane započela opet jednu novu vrlo grubu kampanju u prilog madžarskog revizionizma i to otvoreno protiv Jugoslavije, a ne samo protiv Čehoslovačke i Rumunjske.

Rimska »Tribuna« i »Regime fascista« — ta dva lista otvorila su paljbu s revizionizmom, kao da tumače onu milansku izjavu Mussolinija o osakaćenju Madžarskoj. Tu kampanju shvatit ćemo tim ozbiljnije, ako uzmemo u obzir da ni jedan redak ne može u Italiji biti štampan, ako to ne odobri Mussolini. I zato možemo zaključiti, da se on slaže s onim što pišu ta dva lista.

»Il Regime Fascista«, organ Roberta Farinaccija, bivšeg generalnog sekretara fašističke stranke donio je uvodni članak koji je napisao Maurizio

Benito Mussolini

Claremoris. Taj članak nosi ovaj karakterističan naslov »Češka i balkanska prostota i pljačkaški savez protiv Madžarske«. U članku se iznose poznate stvari o pravima Madžarske na zemlje, koje su pod Jugoslavijom, Čehoslovačkom i Rumunjskom, pa između ostalog kaže:

Mrznja češke i balkanske prostote protiv svega što je kulturno i historijsko snagom bilo jače od nje, iskalila se najprije protiv Madžarske koja je bila do kože opljačkana, razoružana i zaokružena gvozdenim okruženjem jednog pljačkaškog saveza. Kasnije se ova mrznja ispoljila protiv anektiranih madžarskih manjina, kojima je skoro oduzeta svaka mogućnost političkog i kulturnog života. Sve je to učinjeno uz podršku od strane Francuske samo zbog toga, što je Madžarska pokazivala prirodnu tendenciju, da traži pomoć od talijanske velikodušnosti. I tako se postupalo protiv jednog naroda, koji je kroz vijekove nosio svijetlo civilizacije i čovječjeg dostojanstva cijelom srednjem podunavskom bazenu. Treba da se vodi računa o istinskim prilikama u jugoistočnoj Evropi, da bi se shvatilo pritaženo madžarsko ogorčenje. Treba da se uvjerimo, da one nacije koje neki naivni zapadnjački diplomate posmatraju lijepo nacrtane na geografskoj karti sa prijestolnicama koje nose površnu zapadnjačku glazuru, stvarno nisu nikakve nacije nego tek konglomerati polubarbarskih narodnosti, apsolutno nesposobnih za sopstveni kulturni život. Ove nacije lukavo iskorišćavaju zapadnjačke ideologije, u koje uopće ne vjeruju.«

Uzmimo na primjer Transilvaniju. Njeni gospodski dvorci obasjani sjajem umjetnosti talijanskog Renesansa, slobode i kulture zračili su svojim uticajem kroz hiljadu godina. Madžari, Šekleri i Saksonci branili su iz Transilvanije Zapad i romansku ideju protiv turskog naleta i vizantijske truleži. Danas je ta Transilvanija pod vlašću upravo ovih vizantijskih potomaka i kucovlaski ugljenar obećava Cukarijeve freske u zamcima, čiji su zakoniti gospodari opljačkani agrarnim zakonima.

Srpski svinjar udario je logor u veličanstvenim ruševinama zamka Bač i u Nagji Beckereku porušio spomenik generala Kiša, heroja madžarske nezavisnosti. Sluškinja koja je sišla sa planina Tatere oborila je spomenik Marije Terezije u Presburgu, svetom krunidbenom gradu madžarskih kraljeva, koji je danas pod imenom Bratislava postao glavni grad sumnjivog slovačkog naroda. Komoran, Seged, Kasa i Arad, gradovi slavni u madžarskoj historiji i zapadnjačkoj civilizaciji, izrazito madžarski kroz vijekove, danas su promijenili svoja imena u izraze dijalektalnog mucanja, određeni na propast i na neplodnu okupaciju »pobjedničkih« plemena. To je bila u Srednjoj Evropi pobjeda, vodjena demokratskim idealom. Pobjeda je oskrnjavljena, pošto se pretvorila u pobunu robova sa očevitim rezultatom za cjelokupnu evropsku civilizaciju, kao što se svaki dan može da konstatuje.

Vrijeme je da se okonča ova aberacija. Madžarska traži svečanu pravdu od Evrope i ova reparacija mora da se izvede ne samo u ime njene osakaćene narodnosti nego — i u prvom redu u ime civilizacije koja je nisko i podlo napadnuta. Madžarska traži da ponovno zauzme svoje mjesto kulturnog naroda u moru barbara na vratima Evrope, ne da je danas brani od Turaka već od njenog vječitog neprijatelja, Rusa, koji je još 1849 godine udario plemeniti i probudjeni madžarski narod koji danas, u koži sovjetskog gorile ugrožava cijeli zapad i prijeti mu onim jevrejsko-boljševičkim uništavanjem, od koga se madžarski narod oteo samo blagodareći krajnjem naporu svoga snažnog organizma.«

»La Tribuna« (Rim), donosi pod naslovom »Krvava nepravda jednog ugovora stvara u Podunavskom bazenu žarište rata« u broju od 24 novembra uvodni članak, u kojem kaže i ovo:

»Od kada su rukovodci lažnog mira sankcionisali Trijanonskim ugovorom novi izgled Podunavske Evrope, neprestano se govori o ogromnim nepravdama koje su učinjene ovim ugovorom. Ali samo onaj koji poznaje Madžarsku, njene nove granice i njen narod može zaista da shvati, kako su velike historijske, geografske, političke, ekonomske, kulturne i socijalne pogrješke i nepravde učinjene u Trijanonu.

Ove nepravde — osakativši jedan narod u prilog njegovih susjeda stvorile su u Podunavskom bazenu žarište rata.

števili ali niso mogli upoštevati od pokrajinskih mednarodnih odborov določenih cen. V Rimu so prišli na sled večji skupini, ki je kar na debelo rekvirirala krompir, da bi ga prodajala po višji ceni, ki se pričakuje že za bližnjo bodočnost. Trgovci prodajajo blago po uradno določenih cenah, toda prodajali ga bodo samo tako dolgo, dokler jim zaloga ne poide. Zaloga pa v sedanjem izrednem stanju, ki vlada že od začetka vojne z Abesinijo, niso baš velike in so se gotovo tudi umetno skrčile, kakor kaže ravno primer iz Rima, ki ga je omenil fašistični tisk, ki pa gotovo ni osamljen.

Radi tega moramo kljub vsem odredbam in izjavam fašističnih organov v doglednem času računati z močnim skokom cen nazor.

PRISILNO POSOJILLO NA NEPREMIČNINE.

Istega dne kakor ukaz o devalvaciji lire je izdala fašistična vlada tudi ukaz o prisilnem posojilu. (Kr. ukaz od 5. oktobra 1936. štev. 1743). Po tem ukazu morajo podpisati vsi lastniki nepremičnin ne glede na velikost premoženja posojilo v vrednosti 5% nepremičninske vrednosti. Posojilo morajo podpisati tudi oni, ki sicer ne plačujejo nobenih davkov od premoženja, kakor na pr. lastniki novih stavb. Od obdavnene vrednosti se odštejejo dolgovi, s katerimi so nepremičnine obremenjene. Posojilo je vsaj po besedilu ukaza povračljivo v 25 letih in daje letno 5% obresti. Toda za amortizacijo in za obresti mora skrbeti sam lastnik nepremičnine, kajti on mora po omenjenem ukazu plačevati tudi skozi 25 let letno 5 od tisoč nepremičninske vrednosti.

Dejansko zgubi torej z novim ukazom vsak lastnik nepremičnin 5% svojega premoženja.

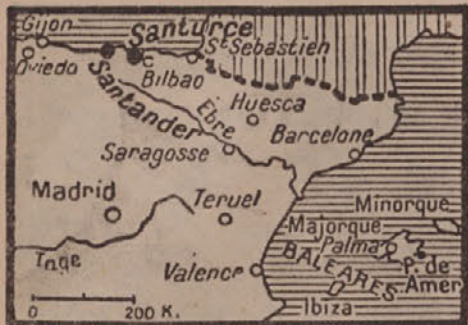
Praktično seveda bo v večini še bolj prizadet, kajti malokteri lastnik bo razpolagal s potrebnim likvidnim denarjem, da bo lahko plačal posojilo. Zadolžiti se bo moral pri denarnih zavodih in prodati nato posojilo po ceni, ki bo sigurno močno pod nominalno, če bo posojilo sploh notiralo.

Relativno še najmanj bodo po novem posojilu prizadeti poljedelci, kajti oni so že v preteklem letu prodajali svoje produkte dražje kakor v prejšnjem času in so bili tako v nekakšnem privilegiranim položaju napram uradnikom in delavcem, katerim so se v istem času plače že znižale. Huje bodo vsekakor prizadeti hišni lastniki, ki niso smeli v zadnjem času zvišati najemnin, temveč so jih morali celo znižati. Vendar pa je to prisilno posojilo tudi za večino kmetov tako hudo, da so se nekateri, kakor v okolici Palerma, odločili, da stavijo svoje imetje državi na razpolago, ker ne zmorejo novih bremen.

5. oktober pa je prinesel še četrti ukaz, namreč ukaz štev. 1744, ki bo ravno tako usodno vplival na razvoj gospodarstva. S tem ukazom se je poleg obstojećih dajatev na dohodke uvedel še poseben naddavek na dividende akcijskih družb, ki varira od 5% za dividende od 6—7% akcijskega kapitala in rezerv do 60% za dividende, ki prekašajo 12% akcijskega kapitala. Če je bil že prej razvoj akcijskih družb silno otežkočen, bo naravno še bolj po uvedbi novega davka.

Izgledi za gospodarsko življenje v Italiji niso torej najbolj rožnati in tudi marsikateri treznejši italijanski gospodarstvenik glede skrbjo bodočnosti nasproti.

BALEARI MUSSOLINIJEV IMPERIJALISTIČKI SAN, KOJI POSTAJE STVARNOST I MEDJUNARODNI PROBLEM

O Balearima se je u novije vrijeme često govorilo u vezi s internacionalnim događajima.

Sjećamo se, da je u svoje vrijeme bilo govora da je španjolski diktator Primo de Rivera obećao Mussoliniju Baleara kao naknadu za pomoć, koju je Mussolini pružio njegovom režimu u borbi s španjolskom i medjunarodnom demokracijom.

Sad u povodu građanskog rata u Španiji stvar je ponovno aktualna i dobiva sasvim konkretne forme, jer su Talijani već u neku ruku zaposjeli Baleara, i opće je mišljenje, da je Franco, vođa nacionalista, doista odlučio da realizira obećanje de Riverino i da je on ovlastio fašističku Italiju da zauzme Baleara u ime naplate za pomoć, koju dobiva iz Rima u trupama, ratnom materijalu i novcu za rat protiv madridske vlade i španjolskih antifašista.

Pitanje Baleara nije još postalo otvorenim diplomatskim pitanjem, medjunarodno javno mišljenje uzima stvari do znanja, ali nema još neke ozbiljnije reakcije na tu novu talijansku imperijalističku činjenicu. Ali to će danas sutra biti veliki problem, koji bi mogao biti sudbonosniji od same Abesinije, pa ćemo ovim člankom pokušati da stvar rasvijelimo, u koliko je to upotrebe moguće jednim kratkim člankom.

Najprije da vidimo što su zapravo ti Baleari.

Baleari to je grupa otoka na istočnoj obali Španije (najslavniji su Majorca i Minorca), između talijanske Sardinije i francuske Korkize i Španije. To je jedan prilično veliki teritorijalni kompleks, ali je veća politička i vojnička važnost tih otoka nego bilo što drugo. To je vidljivo prostim okom iz geografske karte. Točka je to, koja igra odsudnu ulogu u zapadnom dijelu Sredozemnog mora. Dok je Balearima gospodarila neutralna, nezainteresovana i prilično alaba Španjolska, pitanje Baleara nije naročito zabrinjavalo vesile, ali bi situacija postala sasvim drugačija, kad bi se Italija sutra proglasila gospodarom tih otoka. Onaj ko je gospodar tih otoka, a ima i neke imperijalističke namjere, postaje automatski gospodarom situacije u tom vrlo važnom sektoru Sredozemnog mora.

Rimljani su Baleara zaposjeli 123 godine prije Krista i tek su se tada osjećali sigurnima pred Kartagom, koja ih je do tada držala u svojoj vlasti.

Mauri su ih zauzeli 798 te su upravo na te Balearske otoke oslonili svu svoju moć i svoju vlast nad španjolskim poluotokom.

1344 došli su Baleari pod španjolsku vlast i počeli su da predstavljaju hrptenicu njene sredozemne vlasti i njezinog značenja u tom sektoru svijeta.

Od 1713 do 1783 prelaze u englesku vlast. Tada je engleski imperij gradio svoj put u Indiju i odmah je shvatio veliku važnost Baleara za sigurnost tog puta. Baleari su bili vrlo važna sigurnosna točka, pored Gibraltara, koji su Englezi zaposjeli nekoliko godina ranije (1704).

Od 1783 dalje bili su Baleari ponovno u španjolskoj vlasti, ali i Francuska i Velika Britanija su ljubomorno gledale na Baleara i čekale prigodu, i jedna i druga, da dodju do tih otoka, ali te prigode nije više bilo.

Naprotiv, javljaju se kao sjene oko tih otoka sile, koje nisu direktno zainteresovane, kao što je na primjer Njemačka, koja je Baleara iskoristila dobro u početku svjetskog rata, pa su se tu skrivale njemačke podmornice, a znamo i to da je Njemačka imala namjeru da zaposjedne te otoke, ako u svjetskom ratu pobijedi, s time, da u nadoknadu za Baleara otpusti španjolskoj Maroku, koji bi oduzela Francuskoj, razumije se, pobijedenoj.

Njemačka je i poslije rata, naročito pod Hitlerizmom, nastavila da se interesuje za Baleara, pa se govori, da je i Njemačka, ne samo Italija, imala dogovor s Primom de Riverom, da bi joj on otpustio jedan od tih otoka i da je isto tako, kao i Italijom, bilo navodna sve uređeno i danas je u toj stvari Njemačka opet spominjana zajedno s Italijom. Oko Baleara plove opet i njemačke podmornice i krestaši, a ne samo talijanski, ali ipak je u ovom momentu mnogo važnija uloga Italije i ona dolazi u prvom redu u obzir, kad je riječ o Balearima, jer po svemu izgleda, da ona kani izići pred svjetsku javnost s jednom gotovom činjenicom i to doskora.

Bit će time ugrožen ne samo put iz Velike Britanije za Indiju, nego, što je u ovom momentu najvažnije, i put iz Francuske u njezine afričke posjede i tu je najteža strana tog fašističkog balearskog podviga. U Francuskoj su zbog toga ozbiljno zabrinuti i kaže se u Parizu, da će i Leon Blum morati doskora drugačije da gleda na španjolsku stvar i na pitanje neutralnosti

upravo zbog opasnosti, koja prijete s talijanske strane Francuskoj na Balearima. Težina medjunarodne situacije u ovom času nije dakle u samom pitanju miješanja ili nemiješanja u građanski rat, nego više u ovim imperijalističkim momentima fašizma.

Ako uzmemo, da se uz Baleara spominju i neke druge važne točke, koje bi imala zauzeti Italija uspije li njezina pomoć generalu Francu, onda stvar postaje još teža. Uzme li Italija pored Baleara i Ceutu, koja se nalazi vis a vis Gibraltara, a dobije li eventualno i još neki dio španjolskog Maroka, onda situacija postaje pogotovo teška, i za Englesku i za Francusku, i zaista ne bi u tom slučaju moglo biti govora o nekom sporazumu između Italije i Engleske za mir na Sredozemnom moru.

Htjeli bismo ovu našu temu poduprijeti s nekim podacima, koji bi našim tvrdnjama dali biljeg autentičnosti. Ne želimo da govorimo stvari isisane iz prsta, pa ćemo citirati nešto talijanske i internacionalne štampe, što nam je pri ruci.

Tako, eto, čitamo u fašističkom listu »Regime fascista«, koji uredjuje Roberto Farinacci, bivši generalni tajnik fašističke stranke, članak (17. novembra 1936), u kojem je rečeno doslovno ovo:

»Kad Francuska ne bi bila zauzela Alžir — piše taj list — Baleari bi bili ostali bez većeg interesa i ne bi izazivali veće ratničke težnje. Ali francuska instalacija u Alžiru (Konstatine, Oran i kasnije Bizerta) stvorila je jednu vertikalnu osovinu koja stvara ekonomsku, demografsku, a prema tome i vojničku vezu Afrike s Francuskom. Osim toga Baleari su važni i zbog horizontalne osovine, koja je od vjekova bila mediteranski put (Engleska—Indija). Ali kako su Baleari posjed španjolske, Francuske, koja osjeća potrebu da pojačava svoje trupe alžirskim, tuniškim i marokanskim kontingentima, dobro je shvatila vojničko značenje tih otoka, pa je uvijek udvarala svojoj talinskoj sestri (španjolskoj), tako da je od nje čak dobila dozvolu za izgradnju pod-

morske željeznice kroz Gibraltarsko tije-
sno, čime bi se na neki način osigurala mogućnost snabdjevanja Francuske hranom i ljudima iz Afrike. Zbog tih tajnih ciljeva, francuska politika, mada je pokazivala jednu naročitu simpatiju za španjolsku, nastojala je uvijek da tu zemlju drži pod svojim isključivim uplivom. Primo de Rivera je otkrio tu »dirljivu pažnju latinske sestre i nastojao je da dade svojoj zemlji jedno ispravno držanje. Ali on je time pogodio i francusku gramzivost. I on je pao povukavši za sobom sve idealne vrijednosti, religiozne, dinastičke i humane. U našem defenzivnom sistemu Baleari zauzimaju jednu stranu centralnog fronta, koji je čuvan donekle od zapadnih obala Sicilije i Sardinije. Na toj strani prijete misteriozne zaslje-
de. Katalonski putevi prijete da uvedu u Evropu goleme trupe bojadisanih vojnika da brane jednu metropolu u opasnosti (misli se na Francusku!), koja će postaviti pred evropsku civilizaciju afričku obranu, što znači da će crni dobiti ključ obrane najslavnijeg kontinenta. Protiv te opasnosti mediteranski Baleari iskaču svojom latinskom spiritualnošću i prama njima su upućene simpatije čitavog svijeta, koji je znao očuvati neumrle tragove Rima. Baleari se nalaze u strateškoj avangardi jedne takve obrane, koja je ujedno obrana svega evropskog svijeta, pa se proglašuju svetim svemjere, koje su upućene da pomognu i protjezaju Baleara protiv svih dominacija crvenih i crnih, koje bi značile obeščašćenje.

Ma kako izgledalo sve ovo što u drugom dijelu svoga članka piše »Regime fascista« maglovitim, onaj, ko zna da čita fašističku prozu, shvatit će o čemu se radi: Baleari ne smiju biti ni u vlasti madridske vlade ni francuski, da bi Francuska bila spriječena u dovoženju afričkih trupa u Evropu razvije li se sutra evropski rat demokracije i fašizma. To je smisao tog članka.

Jožef Križaj

V BORBI PROTI FAŠIZMU NA ŠPANSKEM SE ŽRTVUJEJO TUDI SLOVENCI IN HRVATI IZ JULIJSKE KRAJINE

V Španjski državljanski vojni se bore, kot je znano, prostovoljci gotovo iz vseh evropskih držav in pripadniki vseh evropskih narodov na strani madridske vlade proti fašizmu. Govore, da jih je sedaj že okrog 50.000. Največ jih je prišlo iz Francije, Belgije, mnogo je tudi nemških emigrantov, da ne šee poseboj omenimo tudi italijanskih emigrantov. Vsi ti so si ustanovili samostojne edinice v povezanosti s španskimi oddelki. Tako imajo Italijani svoje kolone. Nemci centurije itd. Iz Italije je ubežalo, kljub vsej kontroli precej antifašistov, ki so se šli boriti v Španijo protiv Francovim fašističnim četam, katere podpira Nemčija in Italija. Kar pa nas posebno zanima, je to, da na podlagi vesti, ki se zadnje čase širijo,

se bori v italijanskih kolonah na madridski fronti in pri Huescu tudi mnogo Slovencev in Hrvatov iz Primorja. To se da lahko razbrati iz poročil, ki prihajajo z bojišč. Iz antifašističnega lista »Giustizia e Libertà« posnemamo, da je med drugimi sodeloval pri napadu na Almedevur, važno železniško križišče med Saragoso in Huesco, kot telefonist »genialni in neutrudljivi Mahnič«. Napad je bil izvršen z uspehom, ker so italijanske kolone zavzele vse važnejše strateške točke tega mesta. V tem napadu je padlo 5 borcev.

Med njimi je tudi padel Križaj Alojz iz Pule. Ranjenih je bilo precej. Med njimi pa ni nobenega iz naših krajev, razen, če bi bil eden, katerega ime pa list ne navaja, v bojazni da ne bi italijanske oblasti izvajale represalije proti sorodnikom, ki so v Italiji. Po zadnjih informacijah, ki so prišle iz Španije, je padel pri bojih za Huesco tudi neki Vižintin iz Gorice za katerega pa ne vemo podrobnosti. — (Agis).

ZANIMIVO PISMO IZ ITALIJE. Nabiranje prostovoljcev za Abesinjo ali Španijo.

Ljubljana, decembra 1936. — Agis. — Pred kratkim smo prejeli iz južne Italije zanimivo pismo, ki ga hočemo v izveščku objaviti. Prijatelj nam piše:

— Danes se hočem omejiti na naše življenje tu, ker te sigurno zanima.

Kakor veš in vidiš, so me poslali v... Seveda nisem tukaj sam iz naših krajev, ampak nas je lepa peščica Slovencev, vsi (skoro vsi) »fejst« fantje. Poleg nas je tu par fantov, ki so prišli s francoske meje in tudi z drugih regimentov, ki so bili kazensko premeščeni. Iz tega si tudi lahko zamisliš v kakih okoliščinah in pod kako disciplino živimo tukaj.

Z vojaškimi vajami se izvanredno forsira. Marši so dolgi, seveda v kolikor lahko imenujemo te pohode kod marše, ker to je prav za prav prava dirka. Strelske vaje, manevri in najrazličnejše druge vaje, vse to se tako spretno izmenjuje, da res ne veš več kedaj si truden in kako te nosijo noge.

Sicer pa kar je nas Slovencev, mislim da nismo le vojak, ampak obenem konfiranci. Če si bolan in ti je potreben bolniški dopust, ga ne dobiš, ravno tako nam ne dajo tudi navadnega dopusta, češ da smo preblizu meje. Edino kar je, je to dobro da nas je precej domačih ljudi, med njimi celo fantje, ki znajo malo misliti.

Na drugi strani pa me tu zopet močno muči to, da ne vidim politične situacije. Kaj malega, ma prav malo, zavohamo iz teh časopisov. Tu smo prepuščani da razsojamo sami o tekočih dogodkih in le ugibamo.

V Afriko (?) se transportira iz cele Italije mnogo bataljonov prostovoljcev. To so po večini ljudje, ki gredo za kruhom, mnogi ki menda niti ne vedo da živijo.

PISMA DVOJCE NAŠIH RADNKA U INOSTRANSTVU

Od našeg pretplatnika Jožefa Vergana, o kojemu smo već pisali da se nalazi kod Albacete u španjolskoj gdje se bori u redovima španjolske narodne vojske, primili smo ovih dana oduže pismo. Od jednog drugog našeg emigranta koji se nalazi u Francuskoj primili smo par redaka s molbom da ih kao pozdrav za Božić objavimo u »Istri«. Donosimo jedno i drugo pismo kao zanimljivost mišljenja i osjećaja naših drugova emigranata u ostalim državama.

PISMO IZ ŠPANJE

Verganov intervju s jednim nacionalistom Baskom.

Dragi emigrantski brat! Najbolj vam se zahvaljujem za številke našega lista »Istra« ke ste mi poslali. (Vergan je tražio da mu list šalje u Španiju. Op. ur.). Jaz se nahajam u Španiji. Je od prvoga oktobra, torej mi je bilo potrebno da še enkrat čitam našo krasno »Istro«. Jaz sem prišel v Španijo od moje dobre volje tukaj na svobodno bojišče. Tukaj se mi borimo u oružjem u rukah, ali se ne borimo samo za španski narod. Borimo se za sve manjinske narode — borimo se za svetski mir.

V Kataloniji sem govoril z enim nacionalistom Baskom. Vprašal sem ga zakaj se on kot nacionalist bor' skupaj s ostalim strankami protiv Franca. On mi je odgovoril da se oni bere protiv fašistom in tiranom zato, ker po zajednički zmagi s ostalim narodom u Španiji bodo Baski

ZANIMIVO PISMO SLOVENSKEGA PROSTOVOLJCA S ŠPANSKE FRONTE

Že večkrat smo omenili, da se med pri-
stajši vladnih čet u Španiji bore tudi mnogi Slovenci in Hrvati iz Primorja. V naslednjem priobčujemo pismo, ki ga je poslal primorski Slovenec svojemu rojaku u Jugoslavijo. Vsebinska je pred vsem zanimiva zaradi psihičnega stanja, ki vlada med pristajši mednarodne brigade. Zanimljivo je tudi zaradi velikega navdušenja, ki ga ima-
jo v boju proti fašizmu in je zaradi tega tudi razumljiv velik odpor, ki te čete mu-
dijo Francovim vojakom in Marokancem kakor tudi zadnje čase nemškim Hitler-
jevim vojakom, ki jih Španci imenujejo ironično »plavalase Marokance«, in ita-
lijanskim fašistom.

Pismo je bilo cenzurirano od španske vlade in pisano v slovenščini. Iz Španije je rabilo 7 dni, čeprav je bilo poslano z letalom. Kuverta nosi pečat madridskega letališča, od koder je bilo pismo poslano na pariško letališče Le Bourget, od tam pa v Beograd.

Prepuščamo, da govori slovenski dela-
vec o svojih doživljajih iz Španije:

Dragi prijatelj! Po ne kratkem molku sem se vendarle odločil, da Ti sčecam nekaj vrstic. Kljub temu, da krivda ni moja, Te prosim, da mi oprostiš. Stopil sem namreč kot prostovoljec v špansko anti-
fašistično armado in vsled tega Ti nisem pisal toliko časa.

Bil sem vedno antimilitarist in sovražil sem vojno. Danes je to nasprotno. Na licu

dobili pravice do svojega jezika in vse druge ekonomske i političke pravice po vseh baskijskih deželah.

»Torej«, rekel mi je ta Bask, »mi moramo da damo svo našo moč samo da enkrat in za vedno unišimo fašizem. Ker fašizem je teror, vojna in glad, a mi zahtevamo z ostalimi španski brati delo, svobodo, kruh in mir«.

Živijo španjolska republika — proti tiranom in traditorom.

Pošiljajte mi zmeraj našo »Istro«.

Srdačni pozdrav vsem pravim emigrantom

Jožef Vergan.

PISMO IZ FRANCUSKE

Borba protiv talijanskog fašizma u Španiji

»Mi munski emigranti javljamo se i ove godine našoj braći u Jugoslaviji preko našeg omiljenog glasila »Istra«, da barem ovako čitajući vezemo našu bratsku ljubav do naše nesretne nam zemlje.

Ovdje u Francuskoj naše su se radničke prilike poboljšale, pokle se je izbrisao trag fašističkog nasilja. Radnička je vlada zabranila svako fašističko udruženie i naši radnici su uvidili da su ta načela vlade i načela prave velike demokracije i slobode.

Mnogi od naših radnika su odlučili da se idu boriti u Španiju, računajući da ako se pobijedi španjolske fašiste, da će doći isto poraz i talijanskog fašizma i sloboda mile nam naše domovine Istre, tako da bismo drugog Božića slavili Božić tamo gdje najviše želimo i zapjevali Tebe Boga hvalimo na našoj rodnoj grudi.

S emigrantskim pozdravom Burlović, Hettange-Grande, Francuska.

ČEHOSLOVAČKA ŠTAMPA PRIKAŽUJE OPŠIRNO

STANJE JUGOSLOVENSKO-TALIJANSKIH ODNOSA

IZA MUSSOLINIJEVE PONUDE U MILANU

Postupak s Hrvatima i Slovencima pod Italijom u svijetlu među narodne politike

„Lidove Listy“, Prag, od 22 novembra, u članku svog beogradskog dopisnika (— gor —) pišu:

Poslije Mussolinijevog govora u Milanu prošlo je već nekoliko dana. Valovi na Savi i Dunavu su se već stišali. Sada nije više teško da se procijeni, šta je preostalo vatrene Mussolinijeve riječi.

Beograd treba razumjeti. Stvarno patetična ponuda izmirenja, koju je diktator izrekao pred ogromnom masom talijanskog naroda, morala je u prvom času da djeluje na državu, kojoj je isti taj diktator skoro 14 godina bez prestanka pretio. Mussolinijeva ponuda, bila ona iskrena ili ne, znači ipak za Jugoslaviju priznanje, ako ne pred cijelim svijetom, onda bar pred talijanskim narodom, kome je dosad fašistička štampa prikazivala Jugoslaviju kao heterogenu državu, koja se mora raspasti pri prvom udarcu fašističke sjekire. Efekat Mussolinijeve ponude bio je — mutiti mututadis — približno takav, kao kad bi na primjer Hitler iznenada ponudio ruku Čehoslovačkoj.

HLADNA TREZVENOST

Možemo mirne duše da tvrdimo, da su Mussolinijeve ponude bio je — mutatis skoj javnosti iznenađenje. Po psihološkim znacima ne može poslije iznenađenja da nastupi iskreno odobravanje. Poslije tako mnogo žalosnih iskustava, koja je jugoslovenski narod doživio za vrijeme Mussolinijeve politike opkoljavanja, on nema više takve vjere u fašistička obećanja, kao što bi bilo potrebno, da se izvrši tako velik obrt, koji želi Mussolini.

Kad već govorimo o raspoloženju jugoslovenske javnosti, ne smijemo izostaviti ni činjenicu da je fašistička politika prema jugoslovenskoj manjini pokazala drugo lice fašističkog režima. Šta više Rino Alessi direktor trščanskog lista „Piccolo“ smatrao je za potrebno da se u svojim člancima, prijateljskim prema Jugoslaviji koji su svakako pisani po naredjenju Mussolinija, dotakne i ovog delikatnog pitanja. Tako je Jugoslavija još uvijek pod utiskom odlaska trščanskog biskupa dr. Fogara, koji je morao da napusti svoju dijecezu na zahtjev fašističke vlade.

SARADNJA ALI NE NA ŠTETU SAVEZNIKA

Veliki dio jugoslovenskih intelektualaca, srpskih, hrvatskih i slovenskih, je i sada, kao što je bila i ranije, za dobre odnose s Italijom, ali nesumnjivo odbacuje saradnju sa fašizmom, koji bi bio na štetu dosadašnjih saveznika Jugoslavije i demokratskih država uopće. Takvo je duševno raspoloženje velike većine jugoslovenskog naroda. Ovih unutrašnjih teškoća na putu ka pravom prijateljstvu između Jugoslavije i Italije ne mogu da otklone ni najozbiljniji razlozi materijalne prirode. Stvarno je Italija bila nekad najzgodnije tržište za jugoslovensku robu. Istina je također da ekonomski krugovi insistiraju na tome da se vlada sporazumije s Italijom. Tako je na primjer „Jugoslovenski Lloyd“ s oduševljenjem pozdravio Mussolinijeve riječi. Ali je također istina, da talijansko tržište uslijed toga što je zemlja ekonomski osiromašila i što je talijanski trgovac slabo sposoban za plaćanje, čim dalje tim više gubi važnost.

Na ovo opće raspoloženje naroda ukazuje na primjer profesor Laza Marković, pristalica Udružene opozicije, koji se dosad još nije odrekao nade da će postati jugoslovenski ministar vanjskih poslova i koji se sam zalagao za uvođenje smjera prijateljskog prema Talijanima u poznatom pariskom političkom časopisu „Europe Nouvelles“. On istupa oštro protiv profesora Ristića, koji je prijateljski raspoložen prema Italiji.

Već s obzirom na ovo psihološko raspoloženje u narodu, koje je stvorila dosadašnja talijanska politika, nemoguće je nagao obrt u jugoslovenskoj spolnoj politici. Jugoslovenski političari se još sjećaju žalosnog svršetka politike Momčila Ninčića, koja je bila prijateljska prema Italiji i kada je Italija, pored ugovora o prijateljstvu s Jugoslavijom, ušla u Albaniju. Sam je Ninčić povukao konsekvencije iz toga i podnio ostavku.

Pri svem tom bile su objavljene primjedbe, koje su povoljno ocjenjivale Mussolinijev govor i to u vladinim listovima „Vremenu“, „Samoupravu“, a dijelom i u ljubljanskom „Slovincu“. Vreme je naglasilo pored ostalog da je Jugoslavija primjenila sankcije protiv Italije samo iz poštovanja prema svom potpisu u Ženevi. Ovdje ne osporavaju činjenicu, da je sadašnja vlada još od početka pokazivala mnogo razumijevanja za promjenu, kada je na primjer Čehoslovačka radila na zbliženju između Male antante i Italije, kako bi se zaštitila od Berlina. A zar se dr. Hodža nije iz svih sila naprezao da se riješi pita-

nje privredne saradnje u Podunavlju uz učešće Italije? Tada Mussolini još nije tako jasno tražio regulisanje mađarskih granica niti je govorio o osovini Rim—Berlin, oko koje bi se male države okupile u saradnju.

Stvarno, raspoloženje za saradnju s Italijom pokazalo se baš poslije dolaska ministra inostranih poslova g. dr. Stojadinovića. Ali tada još nije bilo govora o osovini Rim—Berlin. Ne možemo međutim da smatramo da je praktični dr. Stojadinović tako neoprezan pa da bi se htio priključiti osovini oba imperijalizma, koji bi želili da postanu gospodari Balkana! Nije li značajno, što je dr. Stojadinović govorio u prvoj izjavi koju je dao poslije Mussolinijevog milanskog govora, i to diplomatskom redaktoru „Sudney Dispacha“, samo o radnim interesima između Jugoslavije i Njemačke i o drugim, to znači političkim, interesima između Jugoslavije, Francuske i Engleske. Pomenao je i zajedničke interese s Velikom Britanijom u Sredozemnom Moru. Oprezno dr. Stojadinović očigledno neće da učini u Londonu utisak kao da se Jugoslavija i politički vezuje s Berlinom.

Jugoslovenska politika je sada približno tamo gdje se nalazila za vrijeme abisinskog rata. Možda to nije slučajnost što je Knez Namjesnik Pavle bio u Londonu baš ovih dana. Dr. Stojadinović naglašava također u pomenutoj izjavi da su najbliži politički interesi Jugoslavije u području Male antante.

ŠUTNJA MINISTARSTVA VANJSKIH POSLOVA

Uostalom iz ministarstva vanjskih poslova ne čuje se nikakav glas. Po svemu sudeći, nije to samo ćutanje zvanične discipline, to je ćutanje potpune hladnoće, koja je u suprotnosti sa toplim izrazima lista „Vremena“. Žalosna iskustva.

Istina je da je srpski clemenat naročito sklon za nagle obrte, pogotovo u unutrašnjoj politici, ali Beograd nije kadar da u spolnoj politici učini takav obrt s državama s kojima bi htio Rim.

PROMJENA MIŠLJENJA FAŠISTIČKE ŠTAMPE

Prvi članak koji je najavio novo doba između Jugoslavije i Italije t. j. da Jadransko More ne dijeli već da spaja obe države, izašao je u zadarskom fašističkom listu „San Marco“. U istome tome listu je izvjesni legionar još u augustu ove godine kliknuo: »Pobjedi, sveti Marko, Dinarske gore čekaju na pobjednika!« Sličan slučaj je i sa trščanskim listom „Piccolom“ koji na jednoj strani nudi Jugoslaviji ruku a na drugoj strani zahtjeva da se uništi sve što je još ostalo slovensko u Trstu.

Slični obrti su mogući u dirigovanoj štampi, lako ih može da izvrši i dirigovana spolna politika, aliu državama gdje je demokracija duboko usadljena u ljudsku dušu, ti su obrti nemogući.

Ako je Rimu zaista stalo do toga da se odnosi prema Beogradu regulišu, onda je put sličnih patetičnih gestova i lijepih članaka psihološki pogrešan. To je jasno rečeno i u komentaru lista „Vremena“, koji sadržava želju da ne ostane sve samo na slatkim riječima već da se također predje i na prijatna djela. Velika je razlika između lijepih riječi i istinskih djela „Maginotovu liniju“ na jugoslovenskoj granici, završavaju Talijani svom brzinom.

Međunarodni intriganti su se odmah našli na poslu. Jugoslavija bi, vele, već pristala na promjenu mađarske granice prema Čehoslovačkoj i Rumuniji uz uslov da Budimpešta prizna sadašnje jugoslovenske granice. Zato je, vele, Jugoslavija već promijenila svoju politiku prema mađarskoj manjini. Istina je da se mađarska manjina u Jugoslaviji rješila za aktivnu politiku i da su njeni vođi donijeli odluku da se spajaju s vladinom strankom, Jugoslovenskom radikalnom zajednicom. Vlada je stvarno dozvolila obnovu nekih mađarskih kulturnih udruženja, ali te koncesije nemaju veze sa vanjskom politikom. Ista ta prava uživa već odavno njemačka koja se također rješila za saradnju sa Jugoslovenskom radikalnom zajednicom. — Vlada se očigledno priprema za izbore u Dunavskoj banovini, a na drugoj strani i za parlamentarne izbore pa traži saveznika za izbornu borbu.

SLIČNOST SA 1934 GODINOM

U jugoslovenskoj vanjskoj politici ponavlja se posljednje dvije godine čudna sličnost, koja karakteriše smjer te politike. Godine 1934, nekoliko dana poslije Mussolinijeve ponude u Milanu, Kralj Aleksandar je krenuo u Pariz da tamo Barthou-u izloži zahtjeve za saradnju s Italijom. Godine 1936 Knez Pavle nekoliko dana poslije druge Mussolinijeve ponude odlazi u London da se posavjetuje s Engleskom...

ČEHOSLOVAČKA ŠTAMPA PIŠE OPŠIRNO O NAŠEM NARODU POD ITALIJOM.

NA OSNOVU ENGESKE KNJIGE DRA L. ČERMELJA

„Česki Denjike“, Plzenj, organ češke demokratske nacionalne demokratske stranke, od 27 novembra, donosi jedan opširniji članak, u kome se na osnovu podataka iz engleske knjige dra L. Čermelja, prikazuje vrlo teško stanje jugoslovenske manjine u Italiji. List kaže da je ta knjiga velika optužba protiv Mussolinija, koji se zalaže za mađarske manjine u državama Male Antante. Ta će knjiga o patnjama 600.000 Jugoslovena u Italiji otvoriti mnogima oči, a naročito sada. Čitalac će shvatiti, zašto su Jugosloveni prema Italiji još uvijek tako rezervisani i zašto će ih slabo oduševiti i najsvetliji Mussolinijev gest. Oni imaju stalno pred očima patnje svoje braće. Oduševljene pristalice Mussolinijeve diktature morali bi da vide veliko groblje Jugoslovena u Italiji. Koliko neuporedivo više stoji nacionalni nivo mađarske manjine kod nas, u svakom pogledu, a nju Mussolini hoće da oslobodi revizijom granica od „nacionalnog ropstva“.

„Nova Doba“, Plzenj, organ socijalno-demokratske stranke, osvrće se u broju od 28 novembra na gornji članak „Česki Denjika“, za koji kaže da ga je pisao dr. František Lukavski I, prenoseći većim dijelom isti članak, na kraju konstatuje:

Dobra je stvar, da je dr. Lukavski stavio ovaj hladni oblog na glavu simpatizera fašizma u „Narodnom ujedinjenju“ (grupa čeških nacionalističkih stranaka), koji dižu ruke na fašistički pozdrav i spajaju gnjev protiv demokratske socijalističke štampe, kad god ona dignje glas protiv fašizma u našem javnom životu.

„The slavic and east european review“ klasična englesko-amerikanska revija, koja izlazi u Londonu i koja je posvećena „povijesti, gospodarstvu, filozofiji i literaturi“ i koja ne treba nikakve preporuke, sadržaje u 43 broju od jula (zadnje izdanje ove godine) između ostalog i članak istaknutog hrvatskog publiciste Frana Barbalica „Jugosloveni u Italiji“. Njegova saopćenja o slavenskim školama i crkvama — od kojih je prve (t. j. škole) talijanska vlast potpuno uništila — vrlo su interesantna. Dojmljivo ocrtava autor nasilno italijaniziranje visokorazvijene jugoslovenske manjine, koja je aneksijom Italije izgubila svoju kulturu, svoju slobodu i svoj svaki-danji kruh te je u opasnosti da izgubi i vjeru svojih otaca. („Europäische Stimmen“).

NAŠ NAROD POD ITALIJOM I TALIJANSKO-

JUGOSLOVENSKI ODNOSI U ENGESKOJ ŠTAMPI

„Great Britain and East“, londonski nedjeljni časopis, donosi u broju od 10 decembra, dopis svoga beogradskog dopisnika koji javlja:

„Još od kraja oktobra činjeni su napor da se poboljšaju odnosi između Italije i Jugoslavije. Rino Alessi dao je prvi potstrek tome u seriji članaka u listu „Piccolo“. U jednom od članaka ističe on liberalno fašističkog režima prema jugoslovenskoj manjini u Italiji, od kako su talijansko-jugoslovenski odnosi došli u obrtnu tačku. Međutim emigrantski krugovi istarski poriču poboljšanje tih odnosa navodeći da nijedan od dvanaest slovenskih časopisa, koji su postojali 1929 godine, i ne postoje sada.

Izgleda da i Rim pokazuje dobru volju, jer se govori da će se mnogi učitelji, oficiri i pretsjednici općina premjestiti i na njihovo mjesto doći odgovarajuće ličnosti hrvatskog i slovenačkog porekla. Još jedan znak govori u prilog poboljšanja odnosa, a taj je da se jugoslovenski listovi ponovo vide u kavanama i kioscima Trsta, i da je dalmatinski fudbalski klub „Hajduk“ pozvan da igra u Italiji.

TALIJANSKI AVIONI DOLAZE U JUGOSLAVIJU

„Petit Parisien“, od 30 novembra, donosi slijedeću vijest iz Beograda:

Javljaju iz Beograda da će u cilju učvršćenja prijateljskih odnosa, nedavno utvrdjenih između Italije i Jugoslavije, jedna eskadrila talijanskih vojnih aviona uskoro posjetiti jugoslovensku prijestolnicu. Eskadrila iz Italije kreće preko Atene i Sofije za Beograd.

Apel profesora Jorge na Musso-linija za rumunjska prava u Erdelju, protiv mađarskog revizionizma

Prof. Nikola Jorga

U izdanju rumunjske državne štamparije objavio je bivši pretsjednik rumunjske vlade i poznati naučenjak g. Nikola Jorga jednu luksuznu brošuru o pravima Rumunjske na Erdelj, u vezi sa poznatim govorom g. Mussolinija u Milanu, o potrebi pravde za Mađarsku. Ova brošura profesora Jorge sadrži dvije etnografske karte bivše mađarske kraljevine, na kojima su naznačena područja pojedinih narodnosti u Mađarskoj, odnosno u Transilvaniji. Jednu kartu izdala je „Romenische revie“ 1891 godine u Beču, a drugu je izradio Paul Langhans 1915 godine. Ove etnografske karte popratio je g. Jorga raznim statističkim podacima njemačkog, francuskog, austrijskog i mađarskog izvora od 1851 godine do 1930 godine iz svih ovih podataka vidi se, da Rumunji predstavljaju ogromnu narodnu većinu u Transilvaniji.

Dalje profesor Jorge iznosi čitav niz talijanskih svjedočanstava o rumunjskoj narodnoj većini u Erdelju i u tu svrhu počinje čak sa jednom zabljeskom Eneja Silvija Piccolomijnia, odnosno Pape Pija II iz XV stoljeća, pa nastavlja sa talijanskim piscima i naučnjacima iz XVI i XIX stoljeća.

Ovaj niz citata iz talijanske političke i historijske literature profesor Jorge završava sa putopisom Roberta Fave iz 1894 godine. Brošura se završava sa citatima putopisaca, historičara i naučnjaka francuske, njemačke i rumunjske narodnosti. Spominje se čak i jedan izvještaj austro-ugarskog cara Josipa II, koji je tri puta posjetio Transilvaniju i koji se najgora i najporaznije izražava o nasilničkom mađarskom plemstvu u Erdelju, dok se o većini rumunjskoga stanovništva, odnosno feudalne raje izražava uglavnom vrlo povoljno.

Na čelo ove svoje brošure stavio je Jorga ovu posvetu i apel g. Mussoliniju:

„Nikola Jorga, bivši pretsjednik rumunjske vlade — Njegovoj ekscelenciji Benitu Mussoliniju, pretsjedniku talijanske vlade.

Vaša ekscelencija poznaje osjećaje divljenja, koje sam uvijek izražavao za vaše veličanstveno djelo narodnog uskrnuća, reda i autoriteta, a isto tako poznaje moju duboku latinsku vjernost plemenitom talijanskom narodu, koji je tako prismo vezan sa našim narodom vezama krvi, jezika, dugotrajnog mučeništva pod stranim jarom, borbe koja je bila puna neizrecivih žrtava za žudjenu slobodu i konačno zaslužnog trijumfa, koji je tijelu otadžbine vratio i prisajedinio neoslobodjene zemlje.

Ko je ispunio zakon i amanet pravde prema svojim ne može da bude hladnokrvan prema zakonima i amanetima drugih naroda. Jedino oni koji ne priznaju drugo pravo osim prava sile mogli bi drugojače misliti, govoriti i raditi.

Da bi se priznalo pravo jedne narodne stvari treba upoznati njene osnove. Možda je naša krivica, da vašoj ekscelenciji nismo podnijeli podatke o našim pravima. I ovo, to radim ja koji sam imao čast, da budem od vas primljen izrazima toplog prijateljstva.

Već izgovorene riječi ostaju na stranici historije i čekaju druge nepristrasne riječi utjehe i ohrabrenja. Nije moguće, da nam te riječi neće doći.

Ipak nije nikad odviše kasno, da se nasuprot jedne nepopravljive grješke stave djela i činjenice. Zbog toga ja, kao Latin Latinu, kao mislilac misliocu, ali iznad svega kao pošten čovjek poštenom čovjeku upućujem ove stranice vašoj ekscelenciji, jer u njima govore karte, statistike i svjedoci, na prvom mjestu talijanski svjedoci.

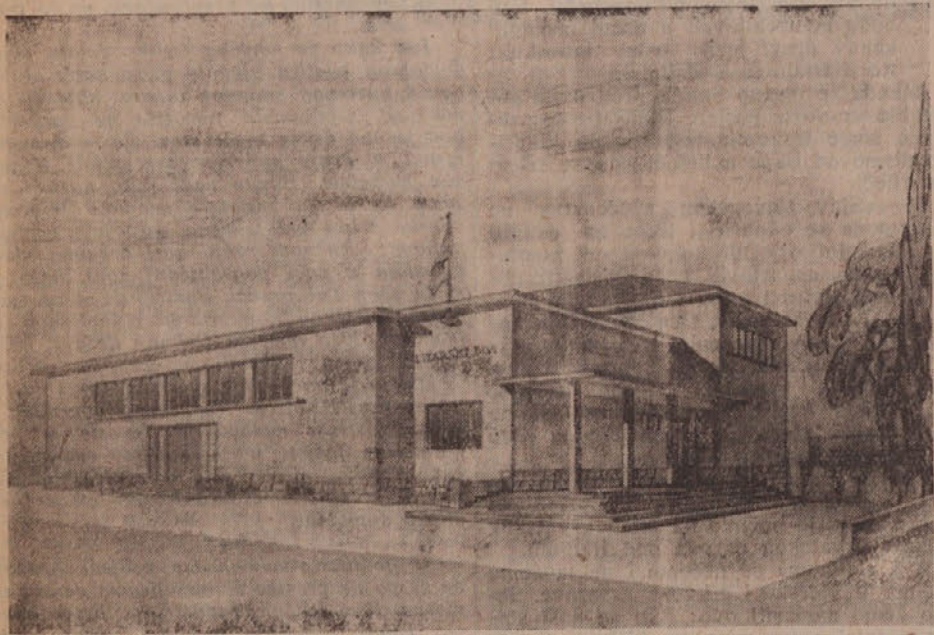
Želim vašoj ekscelenciji dug život i zdravlje za dobro vaše otadžbine, ali i za istinsku pravdu za moju otadžbinu.

EMIGRACIJA U ZAGREBU DOBIVA SVOJ DOM

„ISTARSKI DOM BANA MATKA LAGINJE“

U domu će biti konačište Socijalnog otsjeka, prostorije za kancelarije i velika dvorana za priredbe

DOM SE GRADI PO OSNOVI ARH. PROF. MARČELJE

Istarski dom bana Matka Laginje

U Zagrebu, u predgrađu Trešnjevka, gdje ima najviše siromašnijih emigranata, počelo se sa gradnjom emigrantskog doma, koji će se zvati »Istarski dom bana Matka Laginje«.

Inicijativa za gradnju doma potekla je prigodom smrti bana Matka Laginje, pa je već tada sabrana mala svota koja je služila kao početni kapital. Ali, nadošle su poznate nedaće novčanih zavoda, pa se je i novac, sakupljen za Istarski dom, zaledio. Nastojanjem društva »Istre« pred 2 i pol godine, bio je taj novac konačno oslobođen, pa se je onda opet započelo življim sakupljanjem prinosa. Posebni odbor, koji sačinjavaju gg. Lacko Križ, prof. arh. Ivo Marčelja i Ivan Stari, izvršio je sve pred-

radnje za izgradnju Istarskog doma, i poslije toga prešlo se na samu gradnju.

G. prof. arh. Marčelja, koji je dao osnovu i pod čijim vodstvom se dom gradi, izjavio nam je o domu ovo:

— Onog časa, kad nam je uspjelo od gradske općine kupiti uz pogodovne uvjete zemljište, koje se nalazi na uglu Selske ceste i Mošćeničke, dakle u predjelu gdje je naseljen najveći broj Istrana, — pomaklo se pitanje gradnje doma s mrtve točke. Dom će u prvom redu sadržavati konačište za naše istarske izbjeglice, i to posebice za muške i posebno za ženske. Svaki odjel konačišta ima svoje umivaonike, nužnike, predsobie i zidne garderobe. Konačište je smješteno u prvom katu, te ima posve odi-

jeljen ulaz od ostalih prostorija. U prizemlju nalazi se prostrana dvorana, društvene prostorije, stan upravitelja, vestibul te odijeljene toalette. Ispred ulaza smješten je veći trijem. Sama dvorana zasjeća u visinu od dvije stambene etaže, a ima pozornicu sa spremištem te balkon. Uz glavni ulaz u dvoranu, predviđen je poseban ulaz za balkon i za pozornicu, te izlazi za slučaj nužde iz svih prostorija, gdje dolazi publika u većem broju. U podrumu će biti smješteno kupalište sa svim nužnostima, kuhinja za zajedničku prehranu oskudnih sa blagovaonicom te stan podvornika i spremište-podrum. Sama izvedba zamišljena je posve jednostavno ali solidno, kako to odgovara onom predjelu i sredstvima, koja će biti na raspolaganju. Ipak će se upotrebiti nešto kamena na licu doma, da se kao anglaški tradicija ovog građevnog materijala, koji se u Istri općenito upotrebljava.

Sa gradnjom ovog doma se već započelo te se gradnja već nalazi u visini prizemlja, a na proljeće će se nastaviti sa izgradnjom.

Izgradnja površina iznaša 390 četvornih metara.

Tim domom će emigracija mnogo dobiti. Služit će za konačište i za ostale potrebe emigracije, ali on će ujedno biti i vidni dokument da postoji naša emigracija i naše pitanje. Ta gradjevina, koja će biti sklonište za najbježišne središte našeg rada u Zagrebu, pokazivat će da je emigracija voljna da se uzajamno pomaže i da ostaje na okupu do dana kada — Istarskog doma u Zagrebu kao ni ostalih sličnih naših domova — neće trebati.

Taj dom, koji nosi ime jednog od naših najčestitijih predratnih vodja i boraca u Istri, bit će nam simbolična veza s tom našom zemljom i njenom novijom povješću, u kojoj je naša zemlja, na narodnoj medji, izdržavala navale predstraža cijelog naroda. Ime Matka Laginje, hrvatskog bana, povezat će nas jače sa narodom ovdje. To ime će ostati kao simbol naše narodne zajednice i naših zajedničkih težnja.

UMRO JE Dr. ANDRIJA MAHOROVIČIĆ

RODOM IZ VOLOSKOGA, POZNAT UČENJAK

i član Jugoslavenske akademije u Zagrebu

Dr. Andrija Mahorovićić

18. decembra je umro nakon teško bolesti u Zagrebu dr. Andrija Mahorovićić, redovni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti i nasl. svenč. profesor u m. u 80 godini života. Svojim naučnim radovima na području seizmologije došao je na svjetski glas, te se danas smatra u naučnom svijetu jednim od utemeljitelja moderne seizmologije.

Rodio se je 23. siječnja 1857 u Voloskome. Osnovnu školu je polazio u rodnome mjestu, hrvatsku gimnaziju na Rijeci, matematiku i fiziku studirao je na sveučilištu u Pragu, te bio djakom znamenitih učenjaka Macha i Duregea. Profesorski ispit položio je 1880 u Pragu. Kao namjesni učitelj služio je na gimnaziji u Zagrebu i na realci u Osijeku, a od 1882 do 1891 na nautičkoj školi u Bakru, gdje se je za rana počeo baviti meteorologijom. G. 1891 povjereno mu je uprava kr. zem. meteorološkog opservatorija u Zagrebu, s kojim je upravljao ravnih 30 godina, te je 1921 penzioniran. Osim toga podučavao je do 1900 g. na realci i trg. akademiji u Zagrebu te je odgovorio čitavi niz generacija.

Od čednih početaka podignuo je dr. Mahorovićić meteorološki opservatorij u Zagrebu do potpuno uređenog modernog instituta, koji je uživao svjetski glas, osobito zbog seizmičkih mjerenja, a organizirao je u to vrijeme i meteorološku službu u Hrvatskoj i Slavoniji.

G. 1893 izabran je članom dopisnikom Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, a 1898 pravim članom, dok je 1918 do 1922 bio predsjednikom njenog matematičko-prirodoslovnog razreda. Doktorat filozofije je postigao u Zagrebu 1896, a habilitirao se je kao privat. docent iz meteorologije na sveučilištu u Zagrebu već 1897, dok je 1910 imenovan naslovnom izvanrednim profesorom na istome sveučilištu.

Pokojni dr. Andrija Mahorovićić bavio se je isprva najvećma meteorologijom te je publicirao čitavi niz rasprava iz ovoga predmeta u Programima kr. naut. škole u Bakru, u »Meteorolog. Zeitschrift« i u Radu Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Osobito mu je poznata rasprava »Klima grada Zagreba« (Rad J. A. knj. 131) te »Bestimmung der wahren Bewegung der Wolken« (Meteor. ZS. 1892) pa »Tornado bei Novska« (Zagreb 1894). No sa najviše uspjeha bavio se pokojnik sa seizmologijom, te je osnovao u seizmologiji t. zv. zagrebačku školu. On je bio prvi, koji je s potpunim uspjehom istražio blize potrese, te je kod toga otkrio individualne seizmičke valove i veliku plohu diskontinuiteta između 55 i 60 kilometara dubine zemlje, t. j. granicu gdje prestaje kamenje (litosfera), a počinaju rude (barisfera). Na osnovu eksperimentalnih mjerenja potresa izračunao je najbolje hodografe longitudinalnih i transversalnih valova potresa, koje je publicirao u Radu J. A. knj. 226, u Ottavi (Kanada) 1916, te na francuskom jeziku pod naslovom »Tables de A. Mahorovićić« (Publ. du Bur. Centr. Seismol. Internat., Ser. A, Trav. Sc., Toulouse 1924). Znamenita je njegova studija o pokupskom potresu od 8. oktobra 1909 na hrvatskom i njemačkom jeziku u God. Izvješću Zagreb. Meteorol. Opservatorija, Zagreb 1910. Na tome području publicirao je golemi broj rasprava u Radu Jugoslavenske akademije, u »Gerlands Beiträge zur Geophysik«, gdje je bio i vanjskim članom uredništva ovog glasovitog stručnog časopisa, a publicirao je i na engleskom jeziku »A critical review of the seismic instrument« (Bull. of the Seism. Soc. of America, Vol. 14, Berkeley 1924). Osim toga sastavio je sam 6 godišta »Seismische Aufzeichnungen« (1913—1918), te je uredio brojne publikacije zagrebačkog opservatorija. Manjih priloga publicirao je u Ljetopisu naše akademije, Glasniku hrvatskog prirodoslovnog društva, Hrvatskoj smotri itd. G. 1892 bio je poslan od tadašnje hrv. zem. vlade u Austriju i Njemačku, da proučava astronomske opservatorije, a prisustvovao je i brojnim internacionalnim kongresima.

UMRL JE NAŠ BIVŠI POSLANEC JOSIP LAVRENIČIĆ IZ POSTOJNE

V Ljubljani je umrl Josip Lavrenčić, naš bivši poslanec u rimskom parlamentu. Pokojni Josip Lavrenčić se je rodil 21. marca 1859 u Postojni, kjer je bil njegov oče posestnik, trgovec in gostilničar. V šolo je hodil v Postojni, nato pa je dovršil nižjo realko in Mahrovo šolo v Ljubljani, zatem pa še zadnji letnik Trgovske akademije v Gradcu. Po kratkotrajni službi v Kranjski oskromni banki je moral zaradi očetove oslabelosti domov na posestvo. V Postojni se je tedaj poročil s hčerko notranjskega državnega poslanca Adolfa Obrezo. Ves čas svojega bivanja v domačem kraju se je kot navdušen narodnjak neumorno udeleževal narodnega življenja, ki je bilo tedaj osredotočeno v Narodni čitalnici. Postojna je bila v tistih časih zelo preplavljena z nemškutarji, s katerimi so imeli čitalničarji neprestane boje.

Leta 1887. je Josip Lavrenčić prišel v službo pri deželnem užitinskem zakupu in se je preselil v Ljubljano. Po šestih letih je prešel k mestnemu užitinskemu zakupu, pri katerem je služil celih 18 let ter je to važno panogo mestnega gospodarstva temeljito preuredil, da je donosila občini vedno lepe dohodke. Od leta 1892. do 1910. je g. Lavrenčić kot upravni svetnik vodil gospodarstvo v Narodni tiskarni.

Leta 1910. se je pokojni Lavrenčić spet preselil na svoje posestvo v Postojno, kjer je poslej živel do leta 1927.

Ze l. 1911. je na napredni listi prišel v občinski odbor in bil izvoljen za podžupana, leto kasneje po smrti župana Pikla pa je bil soglasno izvoljen za postojnskega župana. Bil je eden najpopularnejših in najbolj priljubljenih notranjskih županov. Decembra 1903. so ga Postojna, Vrhnika in Lož izvolili tudi za svojega poslanca v deželnem zboru.

Tudi po dolasku Italije v naše kraje se pokojni Lavrenčić do zadnjega ni umaknil v ozadje. Leta 1921. je bil izvoljen za državnega poslanca Julijske Krajine. Tudi na tem mestu se je z vsemi svojimi močmi zavzemal za pravice slovenskega rodu.

Od leta 1927 je živel g. Lavrenčić v krogu svojcev v Ljubljani. Nikdar ni silil v ospredje na prva mesta, toda s svojim neumornim delom je zaoral globoke brazde v političnem in kulturnem življenju slovenskega naroda tostran in onstran sedanjih meja.

Josipu Lavrenčiću slava!

Dne 6. dec. t. l. je v ljubljanski bolnici umrl slovenski glasbenik Emil Adamič, ravno pred vstopom v svoje šestdeseto leto. Pokojnik ni bil po rodu naš rojak, pač pa je nekaj časa tik pred vojno živel v Trstu, kjer se je vneto udeleževal med tržaškimi Slovenci, ki so ga ohranili v lepem spominu. Naj počiva v miru, preostanim naše sožalje (Agis.)

IZMIRENJE MEDJU EMIGRANTIMA U ZAGREBU

Povodom brošure, koju je »Akcioni odbor« u Zagrebu bio izdao pod naslovom »Istrani u Zagrebu — Spor dveh osebnosti« podnijeli su gg. Čeh Ante, Brčić Dr. Fran, Stari Ivan, Baf Fran, Mihovilović Ive i prof. arh. Marčelja Ivo protiv članova dolje navedenog »Akcionog odbora« t. j. protiv gg. Bučić Frana, Brečević Blaža, Lazarić Josipa, Gabrijelić Josipa, Prelac Jure, Grakalić Josipa i Dobrila Srečka tužbu po zakonu o štampi na okružni sud u Zagrebu.

Na ovu tužbu bio je dne 21. t. mj. određen glavni pretres tokom kojeg je medju strankama došlo do nagodbe u smislu, da su optuženi potpisali na sudu slijedeću IZJAVU:

Kao članovi »Akcionog odbora« u Zagrebu, koji je izdao brošuru »Istrani u Zagrebu — Spor dveh osebnosti«, ovime izjavljujemo:

1) Žalimo što se u pomenutoj brošuri nalazi jedna stavka, koju su članovi izdavačkog konsorcijske lista »Istra«, gg. Čeh Ante, Brčić Dr. Fran, Stari Ivan, Baf Fran, Mihovilović Ive i prof. arh. Marčelja Ivo mogli shvatiti ko povredu njihove časti, jer nemamo ni najmanje razloga sumnjati, da je rad konsorcijske, naročito u vezi sa akcijama za pripomoć siromašnim Istranima bio uvijek skroz i skroz besprikoran.

2) Nadalje izjavljujemo, da smo izjavu gosp. prof. arh. Marčelje primili do znanja i vjerujemo, da su prigodom otkrivanja baraka »Istarski dom« gg. Dr. Fran Brčić i prof. arh. Ivo Marčelja postupali ispravno i po njihovoj najboljoj savjesti te da je formalni ugovor sa gosp. prof. Marčeljom, koji nije nikada stvarno reflektirao na kupnju materijala porušenih baraka, bio sklopljen samo u svrhu, da se za opće svrhe spasi odnosna materijalna vrijednost, što je i postignuto.

3) Konačno izjavljujemo, da je cilji sadržaj spomenute publikacije imao jedinu svrhu da iznese naše poglede na unutarnje prilike društva »Istra« u Zagrebu, bez ikakve nakane da bilo koga vrijeđamo ili stavljamo u sumnju njegov nacionalni rad.

Zagreb, dne 21. decembra 1936.
Bučić Fran v. r. Brečević Blaž v. r.
Lazarić Josip v. r. Prelac Jure v. r.
Dobrila Srečko v. r. Gabrijelić Josip v. r.
Optuženi su se osim toga putem gg. Bučić Frana i Prelac Jure obvezali, da će u roku od 10 dana na svoj trošak dati odštampati ovu izjavu u obliku jednog letaka u 1500 primjeraka i ove letke predati tužiteljima na uporabu.

Gosp. Grakalić Josip nije potpisao gornju izjavu sa motivacijom da niti je suradnjivao kod redakcije niti kod štampanja brošure.

Konačno su optuženi ovlastili tužitelje da smiju gore navedenu izjavu objaviti i u novinama.

Usljed ove nagodbe obvezale su se stranke, da će svaka snositi svoje troškove. Uvjereni smo da je to prvi korak općem izmirenju medju emigracijom u Zagrebu.

STUDENTSKI MITING V BEOGRADU

Beograd, dec. 1936. — V petek, 4. t. m. se je vršil na beograjski univerzi mirni miting. Fizična sala v poslopu pravne fakultete je bila nabito polna. Prisostvovalo je preko 2000 akademikov.

Važno je, da je na tem mitingu sodelovala tudi akademska sekcija društva Istra, Trst, Gorica. Najprej so štirje govorniki poročali o omladinskem mirovnem kongresu v Ženevi. Takoj nato je sledil govor tov. pred. Jožeta Kogej o naših manjšinah v Italiji. V kratkih jedrnatih besedah je ocrtil tragedijo našega naroda od rapalskega sporazuma, do fašizma in do današnjih dni. Njegov govor je bil zelo pogosto prekinjen z burnimi aplauzi. Akademska omladina se je ponovno energično izrazila, da neče sporazuma s fašistično Italijo.

Po končnem govoru je govornik prečital že znano rezolucijo, ki jo je vsa akademska omladina sprejela s aklamacijami.

»NEW-YORK TIMES« O REZOLUCIJI BEOGRADSKIH STUDENATA

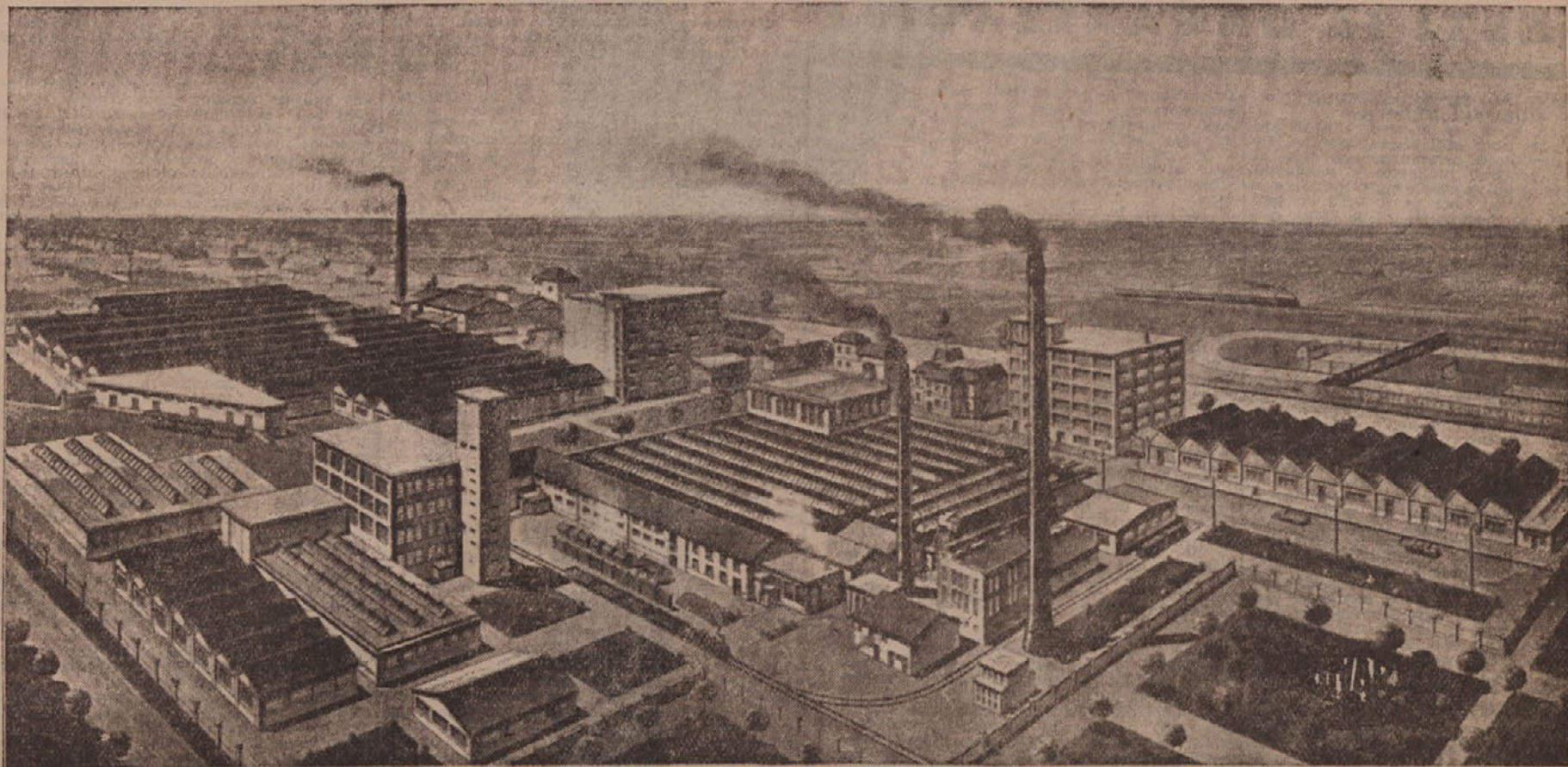
»New-York Times« od 29. novembra, donosi slijedeči telegram svoga beogradskog dopisnika:

»Organizacije univerzitetnih studenata ovdje uputile su danas pretsjedniku vlade g. dru Milanu Stojadinoviću oštar protest protiv zbliženja s Italijom. U protestu se velli:

Fašistička Italija upotrebljuje najbrutalnije i najreakcionarnije metode da zbriše hrvatsku i slovensku manjino. Četrnaestogodišnje iskustvo pokazalo je da je prijaateljstvo s Italijom nemoguće, i da pretstavlja opasnost za Jugoslaviju i za medjunarodni mir. Nikakva vlada ove zemlje ne bi smjela da uzima u razmatranje zbliženje s Italijom, dok su jugoslavenske manjine lišene političkih, kulturnih i socijalnih prava, i dok je njihov materinski jezik isključen iz škole, crkva i državnih ustanova. I dok su sve slavenske kulturne i socijalne organizacije zabranjene u Italiji, a hiljade naše braće umiru u fašističkim tamnicama i koncentracionim logorima. Mi tražimo da vlada insistira na tome, da 600.000 jugoslovena koji žive u Italiji uživaju ista prava koja su data 4900 Italijana koji žive u jugoslovenskoj Dalmaciji.

Studenti najzad traže da vlada ostane lojalna svojim paktovima sa demokratskim silama: Francuskom, Malom Antantom i Balkanskim savezom.

TVORNICA TIVAR ODIJELA, VARAŽDIN

Hubertusa, damskih ogrtača, kapa i higijenskih igračaka

NAŠA KULTURNA KRONIKA

PEDESET GODINA KNJIŽEVNOGA RADA ANTE DUKIĆA

Ovih dana će se navršiti 50 godina od kada je naš Ante Dukić počeo djelovati na književnom polju.

U književnom časopisu »Balkan«, koji je počeo izlaziti 1886. godine u Zagrebu, izašla je u broju od 1. siječnja 1887. crtica »Pas i mačka«, a u slijedećem broju crtica »Kriomčar« — obje bez potpisa. To su bili prvi književni radovi Ante Dukića. Eugen Kumičić bodrio ga je tim povodom u ljubeznom pismu na daljnji rad, a uz to je bio napisao u zagrebačkom dnevniku »Hrvatska« od 15. siječnja iste godine bilješku u kojoj kaže i ovo: »... vrlo lijepe crtica »Pas i mačka« gdje se vješto i živo opisuje značaj psa Lovana, koji se je doduše sprijateljio s mačkom, nu kad je ona skočila za gospodarevim kosovi, pograbio on nju predpostaviv »dužnost prijateljstva«. — Ovakve male, zanimive crtice u prozi dragocijenost su u najnovijoj literaturi, koju je osobito obiljubilo čitateljstvo, i koja se najviše i najljepše goji u Francuskoj. U ovakvih crticah izražuje se najlaglje u najljepšem skladu zabava s poukom, poezija sa zbiljom. Kod nas goji ovakve crtice osobito »Balkan«, te se nadamo, da će se tako i hrvatsko općinstvo naučiti cijeniti ih.

»Balkan« bijaše okupio na svojim stranicama sva poznatija tadašnja pera. U listu pišu, pored urednika Nikole Kokotovića, Harambašić, Kranjčević, Božidar Kukuljević, Fran Mažuranić, Djuro Turić, Stjepan Široša, Ivan Devčić, Jovan Hranilović, Josip Draženović, Julije Kempf, Selim Juzbašić, Josip Milaković, Milka Pogačić, Marija Fabković i drugi. Kod tolikih i takovih imena istarski se saradnici, kao početnici, skromno kriju. Katalinčić se potpisuje: Veljko Jeretov, Dobrinjac Sučić: Podolski, pa i sam Kumičić koji već nije bio početnik, piše kod imenom Jenije Sisolski, dok se Dukić malo zatim javlja u trščanskoj »Našoj Slogi« jednom pjesmom pod pseudonimom: Bogdanov.

Ohrabren gore spomenutom ocjenom, nastupa Ante Dukić u slijedećim pripovijetkama u »Hrvatskoj« i »Obzoru« s punim svojim imenom. Ali mu nažalost doskora kruta sila prilika, u kojima je živio, trga pero iz ruke. Javlja se tek ponekad. Godine 1895. izdaje u Zagrebu brošuru »Zar i učiteljica istu plaću?« Saradjuje gdje i u istarskim publikacijama: u Kraljičevu »Mladom Istraninu« i koledaru »Jorgovan«, u Jelušićevoj »Narodnoj Prosvjeti« i u »Našoj Slogi«, da progovori glasnije i snažnije istom pod stare dane u djelima kao

što su roman »Iz dnevnika jednog magaraca«, aforizmi »Pogledi na život i svijet« (koje je nagradila Srpska Kraljevska Akademija) i pjesme »Od osvita do sutona«. Ova se originalna djela cijene ne samo kod nas nego i u inozemstvu gdje se mnogo prevode. Sama pjesma »Hram« prevedena je već na petnaest jezika. Na talijanski i njemački preveo ju je sam autor.

U »Jadranskom koledaru« za 1936. objavio je Ante Dukić veoma zapaženu pjesmu u čakavskom narječju »Marija Devica«, a u istom koledaru za 1937. godine objavio je čakavsku poemu »Naš domaći glas«, koja je izdana i u posebnom otisku.

»NOVA RIJEČ« PRIKAZUJE KNJIGU DR. L. CERMELJA

Zagrebački tjednik »Nova Riječ« (Vilodero) prikazuje 17. o. mj. knjigu dr. L. Cermelja ovim riječima:

Dr. Lavo Cermelj: Life- and Death-Struggle of a National Minority. (The Yugoslavs in Italy.) (Borba jedne narodne manjine na život i smrt. Jugoslaveni u Italiji.) Izdala ljubljanska sekcija Unije za Društvo naroda 1936.

Pod gornjim naslovom izašla je u Ljubljani obimna knjiga u engleskom jeziku, u kojoj piše dr. Cermelj, jedan od naših najistaknutijih radnika na polju narodnih manjina, opisuje stanje naše narodne manjine. Knjiga je bila vrlo pohvalno primljena od međunarodne stručne kritike. Knjiga ima prije svega svrhu, da služi kao informacija inostranstvu, a može i našim ljudima, zbog mnogih i pregledno iznijetih podataka, služiti kao priručna knjiga.

LADO BOŽIĆ: »NAŠ IDRIJSKI KOT«.

Za Miklavževu je izašla u Ljubljani brošura »Naš idrijski kot«, ki jo je spisal idrijski rojak Lado Božić, založilo pa jo je delavsko podporno in prosvetno društvo »Tabor« v Ljubljani. Brošura, ki obsega 100 strani je lično opremljena, krasi jo več lepih slik in nekaj originalnih risb. Vsebuje vsesplošno zanimivega materiala in bo prav gotovo vsak rad segel po njej, zlasti pa idrijčani. Cisti dobiček je namenjen za »Taborovo« prenočišče na Viču pri Ljubljani. Stane 12.— Din in se naroča pri Delavskem prosvetnem i podpornemu društvu »Tabor« v Ljubljani, Nunska ulica 3.

SILVESTROVANJE »SOČE« IN »TABORA« V LJUBLJANI.

Društvi »Soča« in »Tabor« priredita svoj Silvestrov večer v prostorih hotela »Tivoli« (bivša restauracija).

Bo domače in prijetno! Vstopnina samo 5 Din.

DUŠAN RUŽIĆ: DJAČKI ATLAS »NAŠA DOMOVINA«

Od našeg novosadskog društva primili smo djački atlas učitelja Dušana Ružića. U tom atlasu su slike svih jugoslovenskih krajeva i većih ličnosti, a na posljednoj strani je geografska karta Julijske Krajine na kojoj je simbolično prikazano odrezivanje te naše zemlje od Jugoslavije.

Doznajemo da je g. Ružić umirovljeni učitelj i sekretar Društva crvenog krsta u Novom Sadu, koji je na tom položaju pomogao mnogo naših siromašnih emigranata. Napominjemo da je taj atlas izašao još pred 12 godina u Novom Sadu i da je g. Ružić, iako je Vojvodjanin, u atlasu svojom vlastitom inicijativom prikazao tako lijepo i našu zemlju, koja se sada nalazi pod Italijom, u sklopu jugoslovenskih zemalja.

OMLADINSKA KNJIGA ŠIME FUČIĆA

Naš učitelj u Zagrebu Šime Fučić izdao je ovih dana u svojoj nakladi knjigu zagonetaka za omladinu pod naslovom: »Zagonetke za mladije«.

Knjiga Šime Fučića je dobra uzgojnopedagoška knjiga, jer će s njome, rješavajući razne zagonetke i rebus, dieca razvijati i izoštravati svoje umne sposobnosti. To je prva knjiga za djecu te vrste kod nas. G. Šime Fučić je do sada saradivao u omladinskim listovima, a naročito u Radetičevom »Malom Istraninu«.

Knjiga se dobiva kod pisca i u svim boljim knjižarama.

DIPLOMA

Dne 7. decembra je diplomirao za inženjira kemije na ljubljanski univerzi naš rojak g. Mahorčić Franjo, sin znane gostilničarja iz Divače. Čestitamo! Agis.

Na veterinarskom fakultetu zagrebačkog sveučilišta diplomirao je član istarskog akad. kluba Velenik Ivan iz Velenika kod Zbandaja u Istri. Čestitamo!

U FOND »ISTRE«

Jeranče Bernard — Zemun	Din	12.—
S. S. — Drenica	Din	30.—
Doprinos za emigrantsku štampu sa priredbe Rapskog dana, koji je 15. XI 1936. priredilo u Beloj Orkvi »Sokolsko društvo«	Din	100.—
Zerjal Franjo — Beograd	Din	10.—
Sordat Nikolina — Nova Gradiška	Din	20.—
U prošlom broju objavljeno	Din	39.412.60

Ukupno Din 39.584.60

ŠTIRI NOVE SLOVENSKE IGRE — ŠTIRI DELA NAŠIH ROJAKOV

Narte Velikonja: »Višarska polena« je drama v štirih dejanjih, ki slika borbo za grunt. Pod istim imenom je že pred leti izšla kot pomen v »Slovenskih večernicah« in je že takrat vzbudila veliko zanimanje. Avtor sam jo je sedaj dramatisiral in je drama doživela svoj krst 12. t. m. s predvajanjem Šentpeterskega prosvetnega društva v Ljubljani.

Edvard Gregorin: »Kralj z neba«. Sedem znamenj v času rojstva Kristusa Kralja. To je že drugo Gregorinovo odsko delo, spisano na svetopisemski podlagi. Prvo, velikonočna svetopisemska drama »V času obiskanja«, je zelo velik uspeh. »Kralj z neba« je nekaka božična in predigra prve drame in so v njej nanizani svetopisemski prizori s svetopisemskimi citati in himnami. To odsko delo je odlično in zelo primerno za božični čas. Knjiga obsega 105 strani.

Ferdo Delak: »Rokovnjači« — nova dramatisacija Jurčič-Kersnikovega dela, ki je izšla v založbi »Našega odra« in stane posamezen izvod 20 din. Igra obsega 7 slik in je obdelana na kolektivni podlagi kot so tudi ostale Delakove dramatisacije.

Niko Kuret: »Jurij Kozjak« je dramatisacija istoimenske Jurčičeve povesti, v dveh delih in desetih slikah. Igra je bila spisana za letošnje stiške proslave. Delo je izšlo kot 18. zvezek Ljudskih iger in obsega 74 strani. (Agis.)

JUBILEJ DR. ANDREJA SNOJA IN DR. JULIJANA KOTZMUTHA

Te dni je praznovao svojo petdesetletnico univ. prof. dr. Andrej Snoj, ki deluje danes na bogoslovni fakulteti ljubljanske univerze. Svoj čas, in sicer pred vojno pa vse do okupacije je delovao v Idriji, kot katehet na tamkajšnji realki, od koder je moral oditi. Gospodu profesorju, ki je velik prijatelj Idrijčanov čestitamo k njegovu jubileju!

Med številnimi jubileji se spominjamo tudi osemdesetletnice dr. Julijana Kotzmutha, bivšega okrajnega zdravnika v Postolj, kjer je služboval nad 30 let in vršil istočasno tudi službo železniškega zdravnika za progo od Rakeka do Divače. Takoj po prevratu je odšel čez mejo in zaključil svoje službovanje v Logatcu. Rodom je iz Ruš pri Mariboru, toda skoro polovico svojega življenja je prebil na onem delu Notranjske, ki je danes pod Italijo in s svojim delom pustil med našim ljudstvom najboljši spomin. K visokemu življenskomu jubileju čestitamo! (Agis.)

G. dr. Luj Vojnović ugledni prijatelj Istre, odlikovan je ordenom Sv. Save I stepena. Čestitamo!

POKUĆTVO KRULJAC

Izložba: Zagreb, Jurišićeva 3. Tel. 94-82

Tvornica Nova Gradiska

VIJESTI IZ ORGANIZACIJA

IDRIJČANI SO SE ORGANIZIRALI

V sredo 18. t. m. se je vršil v Ljubljani ustanovni občni zbor »Idrijskega krožka«. Po dveh letih uspešnega pripravljalnega dela, ki je bilo prav posebno plodovito v letošnjem letu, so se Idrijski združili tudi formalno v svojo družino. Občni zbor se je vršil ob lepi udeležbi vseh Idrijsčanov od preprostega delavca do rudarskega glavarja. Prav lepo je bilo zastopano tudi idrijsko žensstvo. Mnogi pa so bili zadržani, med njimi prav ugledni gospodje, ki so želeli zborovanju najlepši uspeh in obljubili svojo pomoč in sodelovanje.

Zborovanje je otvoril in vodil predsednik pripravljalnega odbora g. inž. Janko Mačkovec. Pozdravil je vse navzoče, orisal pomen krožka ter poudaril, da je ustanovitev krožka dolgoletna želja naših rojakov, ki je prišla prav posebno do izraza pri letošnjih prireditvah. Nato je v daljšem govoru in poročilu orisal ves pokret tajnik g. Lado Božić. Podal je idejno in stvarno utemeljitev idrijskega pokreta, vse važne probleme, ki zadevajo idrijski kot in Idrijsčane v svetu in ki opravčujejo ustanovitev idrijske družine.

Pregledno je bilo poročilo o dosedanjem delu pripravljalnega odbora od prošle 60 letnice g. E. Gangla v letu 1934 do zadnje prireditve letos. V tem letu sta se vršila dva rajfiska večera, pešizlet k sv. Trem kraljem, avtobusni izlet združen z akademijo v Zireh, maša za pokojne rojake, velika družabna prireditev z akademijo in končno Miklavžev večer, ki je bil namenjen najverjetneje. Zahvalil se je vsem za pomoč in sodelovanje prav posebno pa slovenskim dnevnikom in »Istri«.

Program bodočega dela je tako lep in obilen, da nam vtrjuje vero v lepo in krepko življenje idrijske družine. Z vabilom in pozivom k složenemu delu vseh rojakov in prijateljev ter z ognjem velikega upanja v boljšo bodočnost idrijske kotline je tajnik zaključil svoje poročilo, ki je bilo med navzočimi prav toplo sprejeto.

Blagajniško poročilo je podal zelo obširno in natančno za vsako prireditev posebej g. ravnatelj Drago Šebenik. Tudi njegovo poročilo, ki izkazuje 25.000.— Din prometa, je bilo sprejeto z aplavzom. Po poročilu člana revizijskega odbora je bila sprejeta razrešnica celotnemu odboru. Nato so bila sprejeta pravila krožka, odobrena od banske uprave.

Pri volitvah je bil izvoljen za predsednika g. prof. Janko Kumer, v ostali odbor, ki se je takoj nato sestavil pa sledeči gg.: Franjo Murovec za podpredsednika, ravnatelj Drago Šebenik za blagajnika, Lado Božić za tajnika, za odbornike pa sledeči gg.: Tinka Golobova, Mara Toroš, Jaka Dolinar, Viktor Dežela, Tone Stravs, Franc Hrovat in Zorko Prelovec. V nadzorstvo sta bila izvoljena gg.: inž. Josip Močnik, rudarski glavar in inž. Janko Mačkovec, magistratni nadsvetnik.

Novi predsednik se je zahvalil za zaupanje in obljubil, da bo s sodelovanjem odbornikov in vseh rojakov deloval za prirep krožka.

Pri slučajnostih se je določila letna članarina za redne in podporne člane in znaša 10

Din. Članarina naj bo bolj moralnega kakor gospodarskega značaja. V imenu »Tabore« je nato pozdravil občni zbor njegov predsednik dr. Jože Dekleva in želel mnogo uspehov.

Po zaključku obnega zboru se je razvila prav pristno idrijska zabava, ki je prav posebno dvignila važnost trenutka za vse Idrijsčane.

Idrijsčani se zavedajo svoje dolžnosti do celote in do rodne doline, zato bodo vsi radevolje takoj pripravili svoj pristop v organizacijo, ki naj jim nadomesti domačo sososko in bogato društveno življenje nekdanje Idrije. Vsi njihovi prijatelji pa jim bodo še nadalje prav radi pomagali in z veseljem posejali njihovo bodočnost.

OB 30 LETNICI NJEGOVE SMRTI V CELJU

Najpopularnejši in najprijetnejši pesnik med nami je bil Simon Gregorčič. S posebno milino in toplino svojega piemitega duha in srca nas je razvneljal za vse lepo; velik mojster pa je bil v opevanju naše domovine, njene boli, njene tragedije, a tudi njenega pričakovane vstajenja. Sam stoočstoten idealist je vzbujal in vzgajal idealiste in po njem smo gledali v boljšo bodočnost ter nestrpnost pričakovali kraja Matjaza.

Trideset let je že, kar ga krije zelena gruda pri Sv. Lovrencu nad opevano, sinjo Sočo v njegovem planinskem rajju, a njegov duh se živi in bdi med nami, da ne omagamo in da verujemo v ono, kar ima priti. Ob tridesetletnici njegove smrti je priredila celjska »Soča« umetniško akademijo s slavnostnim govorom o našem »goriškem slavku« z deklaracijami in z govorom v zboru in s petjem »Celjskega pevskega društva«. Nastopil je tudi naš daleč poznani in priznani virtuoz, gospod K. Sancel z lastno skladbo spremljano z glasovirjem. — Sočni odbor.

LEP VEČER NA PRENOČISČU »TABORA«

V ponedeljek dne 30. nov. t. l. se je vršila na prenočišču »Tabora« skromna, a zato toliko bolj domača in pristrčna prireditev. — Otvorjena je bila menza za letošnjo zimsko sezono, notranji prenovljeni in na novo opremljeni prostori so bili izročeni svojemu namenu; obenem pa se je proslavil tudi praznik zedinjenja.

V jedilnici, ki je v pritličju in bo obenem služila tudi čitalnici, so se zbrali ta večer vsi stanovalci zavetišča in veliko število drugih članov, članic in prijateljev društva. Načelnik socialnega odseka je otvoril večer, poudaril njegov pomen in pozdravil vse navzoče. — Sledila je recitacija o zedinjenju, nakar je spregovoril predsednik društva o pomenu zedinjenja.

Po oficijelnem delu je sledil drugi del večera, pri katerem so bili postreženi vsi navzoči s skromno a okusno večerjo. Po obedu se je razvila prijetna in domača zabava s petjem in prvim nastopom društvenega dramskega odseka, ki je obsegal humoristične točke.

Večer je minil v najlepšem razpoloženju in zadovoljstvu. Gosti pa so odnesli s prenočišča najlepše utise. S tem večerom je vsekakor socialna akcija »Tabora« nastopila čisto novo življenje, ki bo, dosledno izvajana, imela brez dvoma uspehe in zadovoljila upravitelja kakor tudi prenočevalce same.

GREGORČIČEVA PROSLAVA

V MURSKI SOBOTI

Malokatera proslava je v Murski Soboti tako lepo izpala in imela toliko poslušavcev kakor Gregorčičeva dne 13. XI. v Sokolskem domu. Emigr. društvo »Soča« se je pa tudi marljivo pripravljalo za ta dan. Ker je uvidelo, da je samo prešibko, da bi primerno počastilo velikega pesnika, je sklicalo sestanek vseh narodnih društev v Murski Soboti, na katerem so določili program. Sodelovala so društva Sokol, Prosvetno društvo in Jadran iz Maribora. Profesor Smole je z veličastnim govorom pokazal pesnika v pravi luči. Za tem so sledile točke Prosv. društva: »Nazaj v planinski raj« in »Ujetega ptica tožba«. Jadran pa je zapel več pesmi, med njimi tudi: »Slovan na dan«. Solist Faganelli nas je očaral s pesmijo: »Človeka nikare«. Na tej prireditvi se je posebno odlikoval mladinski orkestar pod vodstvom g. Laha. Moralni in gmotni uspeh je bil na višku.

MIKLAVŽEV VEČER IDRIJČANOV V LJUBLJANI

Idrijsčani so letos priredili svoj »Miklavžev večer« v kmečki sobi restavracije Slamič. Obdarovali so okoli 20 otrok siromašnih idrijskih družin z raznimi toplimi komadi oblačila in šolskim potrebščinami ter s sladkarijami. Večer je bil dobro obiskan in je lepo uspel tako, da se je »Idrijska družina« zadovoljiva razšla, zlasti pa obdarovanci. — Agis.

SILVESTROVANJE »SOČE« IN »TABORA« V LJUBLJANI

Društvi »Soča« in »Tabor« priredita silvestrovanje v hotelu »Tivoli«.

Dramska skupina, kupletist in prvovrstna godba bodo skrbeli za razpoloženje.

Miklavž bo delil darila. Pozno, a ne prepozno!

Vstopnina bo samo 5 Din. — Pridite, bo prijetno in domače.

IZ SOCIJALNOG. OTSJEPA DRUŠTVA »ISTRA« U ZAGREBU

Darovali su za zimsku pomoć socijalnom otkupcu: Demarin Zarka i Josip Din 50.—; Anđić Tomo i Ambroz živčane namirnice; Rubelli pl. Vjekoslav Din 10.—; Puhar Toni živčane namirnice; Dablanović Ante 6 sportskih kapa, 2 košulje, 2 gaće; Sovdat Nikolina (od lista »Istra«) Din 150.— Plemeniti darovatelji naših prijatelja su zahvaljujemo. — Tajnik socijalnog otkupca: Grahalić Josip.

IZ DRUŠTVA »TABOR« V KAMNIKU

Prosvetno in podporno društvo »Tabor« v Kamniku bo praznovalo prihodnje leto, petletnico svojega obstoja. Ob tej prilležitosti bo podalo izčrpno poročilo o svojem dosedanjem delovanju, borbah, prireditvah in uspehima.

Tudi minulo leto je izkazovalo društvo precejšnju agilnost. Sestanki, so se priredili redno, tudi obisk je bil zadovoljiv. Zal da smo pri tem pogrešali prav tistih, ki bi bili najbolji poklicani vršiti prosvetno delo med našimi emigranti. Tudi pri plačevanju članarine, ki je edini vir dohodkov društva, bi bilo marsikaj se želeli. Mnogi sezonskih delavcev in celo brezposelnih je prispeval svoj redni obolus, zavedajoč se, da s tem pomaga svojemu soprotinu, ki se nahaja v sečeljski stiski od njega, medtem ko pa nekateri prosvetni delavci — častne izjeme su tudi tu! — niso zadostili niti tej skromni dobroti. Te in vse one, ki so v zaostankih s plačevanjem članarine, bratsko pozivamo, da dopolnijo zanuženo.

Zal kakor pri marsikaterem društvu tako tudi pri kamniškem »Taboru« pada vse organizacijsko in upravno delo na enega samega človeka. Tudi v tem pogledu bi bilo želeli večje vneme in podpore podeljujočih, kakor tudi, da se ne bi ponovilo s strani »Starešinstva A. K.« ono, kar se je zgodilo minulo leto ob času celodnevnega društvenega poizleta v K. Bistrici. Kajti samo s čim skladnejšim sodelovanjem vseh bratskih društev in ustanov bomo zmogli teške naloge, olajšati teško usodo naših bratov in sestri in končno doseglji visoke cilje, za katerimi stirmimo.

S pozivom na boljšo udeležbo pri sestankih in na rednejše plačevanje članarine, želimo svojim članom, bratom in sestram, veselo božične praznike in srečno novo leto. — Odbor.

IZ ISTARSKOG. AKADEMSKOG KLUBA U ZAGREBU

Istarski akademski klub najtoplije zahvaljuje sljedećim tvrtkama, koje su poduprle našu kuhinju: gosp. Grünwaldt za 200 kg ugljena, Našićki za 3000 kg hrastovih oblica, Tapredu za besplatan prevoz drva i tvrtki Marčelja za poklonjeno kuhinjsko sudje.

IZ OMLADINSKE SEKCIJE DRUŠTVA »ISTRA« U ZAGREBU

Ovim putem zahvaljujemo se svima onima, koji su nam kod naše Nikolinjske zabave pomogli bilo aktivnim sudjelovanjem, darovima i drugim priložima, te su time doprinijeli uspjehu naše zabave. U Zagrebu, 21. decembra 1936. — Odbor.

Moderna muška odjeća

18642. ZIMSKI KAPUT OD ČISTO VUNENE KROMBI TKANINE, izradba savršena, sa širokim elegantnim reverima, potstavljen sa finom teškom svilom, džepovi od toploga tifina Din 1140.—

Kaput iste fazone sa istim priborom ali od NAJBOLJE VUNENE TKANINE, u prekrasnom izboru najnovijih modnih uzoraka. Din 1380.—

18639. ZIMSKI KAPUT NAJNOVIJEG KROJA, izradjen od čiste vunene Krombi tkanine, veoma topla potstavljena Din 890.—

Kaput iste fazone izradjen sa prvovrednim priborom i SVILENOM PODSTAVOM Din 980.—

18612. DVOREDNO ODIJELO OD ČISTO VUNENOG KAMGARNA, izradjeno u finim jakim vunenim priborom po najnovijoj modi lijepo padajući reveri, kroj uz tijelo daje punoću u fazonu, odijelo imamo u raznim modnim uzorcima kao i u plavoj i crnoj boji za večernje svrhe zabave i t. d. preporučamo ga uz cijenu Din 760.—

Odijele iste fazone od teže vrsti kamgarne Din 830.—

Mi vodimo svim vrstama kvaliteta ono što se od nas traži: kod jeftinih odijela i kaputa pružamo najniže cijene kod finijih komada pružamo divan izbor najboljih tkanina i novih krojeva, a izradjujemo svaki model i po mjeri. Zagrepcane najljepnije pozivamo na razgledavanje naše muške mode u II. katu, dakako bez obveze na kupnju, a mušterije izvan Zagreba neka zatraže besplatan naš božićni katalog

Kastner & Ohler
Zagreb.

POZOR

Obrtnici, trgovci i privatnici!

KATALOGE, POSLOVNE
KARTE I CJENIKE
LISTOVNE PAPIRE,
KUVERTE, OBJAVE,
POSJETNICE I SVE
OSTALE TISKANICE ZA
TRGOVCE I PRIVATNU
UPORABU IZRADIT ĆE
VAM NAJJEFTINIJE
BRZO I SOLIDNO

Jugoslovenska Štampa d. d.

ZAGREB, Masarykova ul. 28a

Telefon 6646, 6647 i 6648

Ovaj broj „Istre” je tiskan na rotacionom papiru
Tt. Karl Funder-Mölbling (Austrija)

Za Božić! Najprikkladniji dar su cipele

Bata